

**UNIVERZITET ZA POSLOVNI INŽENJERING I MENADŽMENT
BANJA LUKA**

**ODJELJENJE UNIVERZITETA ZA POSLOVNI INŽENJERING I MENADŽMENT
BANJA LUKA U BRČKO DISTRIKTU BIH**

Filozofski fakultet

**POVEZANOST OSOBINA LIČNOSTI I SEKSUALNOG PONAŠANJA ŽENA I
MUŠKARACA U BIH**

DOKTORSKA DISERTACIJA

Mentor:
Doc. dr Mitra Mirković-Hajdukov

Kandidat:
ma Darjana Sredić

Brčko, decembar 2023.

SAŽETAK

Uzimajući u obzir slojevitosti kauzacije i korelacije različitih bioloških faktora i faktora sredine sa aspektima seksualnog ponašanja, te imajući u vidu da je konstrukt ličnosti vrlo precizan pokazatelj ljudskog funkcionisanja, problem objašnjavanja složenosti ljudske seksualnosti pokušao se riješiti primjenom znanja iz oblasti psihologije ličnosti. Postavlja se pitanje da li postoji i kojeg je tipa veza između strukture ličnosti sa jedne strane i normalnog i patološkog seksualnog ponašanja sa druge strane, posebno na kulturno specifičnom geografskom području kao što je Bosna i Hercegovina. Osnovni cilj istraživanja je utvrditi prirodu veze između osobina ličnosti i dimenzija seksualnog ponašanja. Posebna pažnja posvećena je interpretaciji dobijenih rezultata koji su u vezi sa dvije skale koje su autorsko djelo, a koje operacionalizuju patološke aspekte seksualnog ponašanja: sklonost parafilijama i seksualnim disfunkcijama.

Učestvovanje u istraživanju je bilo na dobrovoljnoj osnovi i anonimno, većina ispitanika je prikupljena u online prostoru korišćenjem Google Forms upitnika, upravo da bi se maksimalno povećala atmosfera privatnosti i anonimnosti, dok je manji postotak ispitanika prikupljen tradicionalnom metodom papir-olovka. Uzorak su činili punoljetni stanovnici Bosne i Hercegovine. Ukupan broj ispitanika je N=507, 60% ženskog (N=304) i 40% muškog pola (N=203), prosječne dobi $29,4 \pm 10,8$.

Za potrebe ovog istraživanja korišteni su sledeći mjerni instrumenti: Sociodemografski upitnik vlastite konstrukcije koji nije standardizovan i konstruisan je u svrhu ovog istraživanja, Za procjenu osobina ličnosti korišćen je upitnik Velikih pet plus dva (VP+2) kao jedan od najpopularnijih upitnika osobina ličnosti. Za procjenu seksualnog ponašanja korišćeni su Inventar socio - seksualne orientacije (SOI) za mjerjenje socijalne komponente seksualnog ponašanja, Skala emocionalne promiskuitetnosti (opsjednutosti) (SEP) za mjerjenje emocionalne komponente seksualnog ponašanja, te Skala seksualne samosvijesti (SSCS) i Skala seksualne istorije i prilagođavanja (SSI) za mjerjenje kognitivne komponente seksualnog ponašanja. Pored dobijanja informacija o normalnom seksualnom ponašaju, prilikom planiranja ovog istraživanja primjećen je deficit u dostupnosti instrumentarija za psihološko mjerjenje patološkog seksualnog ponašanja, te su za potrebe ovog istraživanja konstruisane dvije skale za mjerjenje ovog dijela seksualnosti. Skalom sklonosti parafilijama (SSP) obuhvaćene su sklonosti ispitanika ka sedam vrsta parafilija, koje su definisane u Dijagnostičkom i statističkom priručniku mentalnih poremećaja - DSM-V. Skalom seksualnih disfunkcija (SSD) obuhvaćeno je 8 poremećaja koji operacionalizuju

seksualne disfunkcije kod muškaraca i 12 poremećaja koji se odnose na seksualne disfunkcije kod žena. Ajtemi u obe verzije su u formatu petostepene Likertove skale.

Rezultati su pokazali dobra psihometrijska svojstva novokonstruisanih skala za procjenu patološkog seksualnog ponašanja, faktorabinost i primjenjivost ovih skala. Većina postavljenih hipoteza je potvrđena, dok je manji broj odbačen. Dobijen je veliki broj korelacija kada je riječ o sociodemografskim karakteristikama ispitanika, pa su tako ispitanici koji su skloniji rizičnom socijalnom ponašanju takođe više skloni liberalnijim stavovima u pogledu socijalnog dijela seksualnog ponašanja, dok su ispitanici suprotnih sociodemografskih karakteristika skloniji da imaju veće skorove na emocionalnoj i kognitivnoj komponenti seksualnog ponašanja, odnosno operacionalizaciji ovih komponenti kroz korišćene upitnike.

Visok nivo neuroticizma prati i povišene skorove na skali seksualne samosvijesti, neurotične osobe imaju veću šansu da su u djetinjstvu živjeli sa roditeljima koji imaju negativan stav prema temama u vezi seksualnosti, ali da su takođe češće skloni transvestitskom fetišizmu. Negativna valenca povećava šansu za javljanjem emocionalne opsjednutosti, samosvijesti koja se javlja u seksualnim situacijama, sklonosti ka ukupno svim oblicima parafilija. Sa druge strane pozitivna samoevaluacija ima tendenciju da smanjuje stidljivost i povećava samofokus u seksualnim situacijama, te je više pozitivnih stavova roditelja ispitanika u vezi sa seksualnim temama u vezi sa ovom osobinom. Otvoreniji ljudi su skloniji da razviju sklonosti prema ukupnim parafilijama ali i posebnoj dimenziji parafilija – fetišizmu, te su u djetinjstvu imali otvoreniji odnos sa roditeljima po pitanju razgovora o seksualnim temama, dok je savjesnost povezana sa jednom dimenzijom seksualnog ponašanja koja se odnosi na samosvjesnost u seksualnim situacijama. Takođe su dobijene i značajne polne razlike kada je riječ o distribuciji i zastupljenosti različitih atributa seksualnog ponašanja kod žena i muškaraca.

Ključne riječi: osobine ličnosti, seksualno ponašanje, parafilije, seksualne disfunkcije, psihometrijska validacija.

ABSTRACT

Taking into account the layers of causation and the correlation of various biological and environmental factors with aspects of sexual behavior, and bearing in mind that the construct of personality is a very precise indicator of human functioning, the problem of explaining the complexity of human sexuality was tried to be solved by applying knowledge from the field of personality psychology. The question is whether there is and what type of connection there is between the personality structure on the one hand and normal and pathological sexual behavior on the other hand, especially in a culturally specific geographical area such as Bosnia and Herzegovina. The main goal of the research is to determine the nature of the connection between personality traits and dimensions of sexual behavior. Special attention is paid to the interpretation of the obtained results, which are related to the two scales that are the author's work, and which operationalize the pathological aspects of sexual behavior: propensity for paraphilic and sexual dysfunctions.

Participation in the research was voluntary and anonymous, the majority of respondents were collected online using Google Forms questionnaires, precisely to maximize the atmosphere of privacy and anonymity, while a smaller percentage of respondents were collected using the traditional paper-pencil method. The sample consisted of adult residents of Bosnia and Herzegovina. The total number of respondents is N=507, 60% female (N=304) and 40% male (N=203), average age 29.4 ± 10.8 . For the purposes of this research, the following measuring instruments were used: A self-constructed socio-demographic questionnaire that was not standardized and was constructed for the purpose of this research. The Big Five Plus Two (VP+2) questionnaire was used to assess personality traits as one of the most popular personality trait questionnaires. To assess sexual behavior, the Socio-Sexual Orientation Inventory (SOI) was used to measure the social component of sexual behavior, the Emotional Promiscuity (Obsession) Scale (SEP) to measure the emotional component of sexual behavior, and the Sexual Self-Consciousness Scale (SSCS) and the Sexual History and Adjustment Scale (SSI) were used to measure the cognitive component of sexual behavior. In addition to obtaining information about normal sexual behavior, when planning this research, a deficit was noticed in the availability of instruments for the psychological measurement of pathological sexual behavior, and for the purposes of this research, two scales were constructed to measure this part of sexuality. The Paraphilia Propensity

Scale (SSP) covers the subjects' propensities towards seven types of paraphilic behaviors, which are defined in the Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders - DSM-V. The Scale of Sexual Dysfunctions (SSD) includes 8 disorders that operationalize sexual dysfunctions in men and 12 disorders related to sexual dysfunctions in women. The items in both versions are in the format of a five-point Likert scale.

The results showed good psychometric properties of the newly constructed scales for the assessment of pathological sexual behavior, factorability and applicability of these scales. Most of the set hypotheses were confirmed, while a smaller number were rejected. A large number of correlations were obtained when it comes to the sociodemographic characteristics of the respondents, so respondents who are more prone to risky social behavior are also more inclined to more liberal attitudes regarding the social part of sexual behavior, while respondents with the opposite sociodemographic characteristics are more likely to have higher scores on emotional and cognitive components of sexual behavior, i.e. the operationalization of these components through the questionnaires used.

A high level of neuroticism is accompanied by elevated scores on the scale of sexual self-awareness, neurotic people have a greater chance of living with parents who have a negative attitude towards topics related to sexuality in childhood, but also more often prone to transvestite fetishism. Negative valence increases the chance of emotional obsession, self-consciousness that occurs in sexual situations, and a tendency towards all forms of paraphilia. On the other hand, positive self-evaluation tends to reduce shyness and increase self-focus in sexual situations, and there are more positive attitudes of respondents' parents regarding sexual topics in connection with this trait. More open people are more likely to develop tendencies towards overall paraphilic behaviors as well as a special dimension of paraphilic behaviors - fetishism, and in childhood they had a more open relationship with their parents when it comes to discussing sexual topics, while conscientiousness is associated with one dimension of sexual behavior that refers to self-awareness in sexual situations. Significant gender differences were also obtained when it comes to the distribution and representation of various attributes of sexual behavior in women and men.

Keywords: personality traits, sexual behavior, paraphilic behaviors, sexual dysfunctions, psychometric validation.

I UVOD.....	1
TEORETSKO RAZMATRANJE PROBLEMA - ISTORIJA ISTRAŽIVANJA SEKSUALNOSTI.....	2
Frojdova istraživanja seksualnosti	2
Kinsijeva istraživanja seksualnosti	8
Teorija seksualnih strategija	10
Privrženost i steroid-peptid teorija	11
Teorije nagrađivanja i uslovljavanja	13
Teorija socijalne razmjene	15
Postmodernistička kritička teorija.....	17
Feminističke i queer teorije.....	18
Teorija seksualne ekonomije.....	20
Teorija roda.....	21
Teorija seksualne orijentacije – Evelyn Hooker	23
LIČNOST I SEKSUALNOST	24
Teorije ličnosti	24
Motivacijska teorija ličnosti H. A. Murraya	26
Psihosocijalna teorija ličnosti E.H. Eriksona	28
Personološka teorija ličnosti G. W. Allporta	29
Humanistička teorija A.H. Maslowa.....	30
Fenomenološka teorija C. R. Rogersa.....	31
Leksički pristup poučavanja ličnosti – Petofaktorski model	33
Socioseksualnost	39
Emocionalna promiskuitetnost.....	42
Seksualna samosvijest.....	43
Seksualna istorija i prilagođavanje	43
Patološka seksualnost – seksualne parafilije i seksualne disfunkcije	44
Parafilije	45
Seksualne disfunkcije.....	50
II METODOLOŠKI DIO	55

Predmet istraživanja.....	55
Cilj istraživanja	55
Zadaci istraživanja	56
Uzorak.....	56
Instrumenti	57
Hipoteze	59
III REZULTATI.....	64
Psihometrijske karakteristike korištenih skala upitnika na pilot uzorku – prva faza.....	64
Analiza glavnih komponenata – PCA analiza	66
Psihometrijske karakteristike korištenih skala upitnika na pilot uzorku – druga faza.....	78
PCA analiza Skale sklonosti parafilijama.....	78
PCA analiza Skale seksualnih disfunkcija.....	83
Deskriptivna statistika.....	88
Istraživanje veza između varijabli i razlika između grupa.....	91
IV DISKUSIJA REZULTATA.....	108
Konstrukcija mjernih skala za procjenu patološkog seksualnog ponašanja	114
Sociodemografske karakteristike i seksualno ponašanje	121
Osobine ličnosti i seksualno ponašanje.....	127
Seksualno ponašanje žena i muškaraca.....	132
Zaključci	136
Značaj, nedostaci i ograničenja studije uz smjernice za dalja istraživanja	141
V LITERATURA.....	143
PRILOZI	151

I UVOD

Definicija seksualnog zdravlja Svjetske zdravstvene organizacije (World Health Organization, 2013) definiše seksualno zdravlje kao nepostojanje seksualnih disfunkcija, ali i emocionalnu, mentalnu i socijalnu seksualnu dobrobit. Pokušaji sistematskog opažanja seksualnog ponašanja ljudi postoje još od antičkih vremena. Tokom 19. vijeka proučavanje seksualnog ponašanja razvijalo se pod uticajem medicinskog modela i zaključci su donošeni na ponašanjima ljudi koja su odstupala od tadašnjih opšteprihvaćenih normi seksualnog ponašanja i, kao takva, bila smatrana devijantnim. Važno je spomenuti doprinos doktora Richarda von Kraft-Ebinga (1840 – 1902). Iako su njegove teze o seksualnosti iz današnje perspektive teško prihvatljive, a rezultati opservacija ponašanja se ne mogu generalizovati, von Kraft-Ebing je pružio značajan doprinos u prihvatanju izučavanja seksualnosti kao relevantne naučne teme. Sigmund Freud (1856 – 1939) naglašavao je značaj seksualne aktivnosti za psihički razvoj i zdravlje ljudi, iako je svoje zaključke zasnivao na nereprezentativnim uzorcima osoba sa psihičkim smetnjama. Henry Havelock Ellis (1859 – 1939) započinje prva proučavanja seksualnih ponašanja iz interdisciplinarne perspektive, pri čemu u 7 dijelova *Studies in the Psychology of Sex* (1897 – 1928) prikazuje studije slučaja, životne istorije i rezultate eksperimenata iz područja ljudske seksualnosti. U poređenju sa mnogim drugim disciplinama seksologija je nova nauka koja je svoj potpuni istraživački razvoj započela u 20. vijeku. Osnivačem naučnih istraživanja seksualnosti smatra se Alfred Kinsey (1894 – 1956). Kinsey i njegovi saradnici su tehnikom intervjeta prikupili veliki broj podataka o seksualnim ponašanjima američkih građana, te su rezultate prikazali u knjigama *Sexual Behavior in the Human Male* (1948) i *Sexual Behavior in the Human Female* (1953). Iako su njegove knjige do bile mnoge kritike na račun primjenjene metodologije, Kinseyjeve knjige imale su veliki uticaj na daljnji razvoj naučnih istraživanja seksualnosti. Masters i Johnson su 50-ih i 60-ih godina prošlog vijeka prvi uveli metodu direktnog opažanja i mjerena fizioloških seksualnih reakcija u laboratorijskim uslovima. Doprinos njihovog rada je u objektivnom definisanju faza seksualnih reakcija, kako je to prikazano u knjizi *Human Sexual Response* (1966). Dokazi o fiziologiji ljudske seksualnosti postali su neizostavan dio terapijskih, obrazovnih, savjetodavnih i istraživačkih metodoloških okvira u izučavanju seksualnosti. U posljednjim decenijama broj istraživanja se u području seksualnosti progresivno povećavao, što je obogatilo naučne spoznaje i bolje razumijevanje ljudske seksualne prirode. Iako je seksualnost aktuelna oblast u istraživačkim krugovima, koja posljednjih godina izlazi iz okvira neistraženih i tabu tema, i dalje ne postoji

jedinstveni teorijski pristup za objašnjenje seksualnog ponašanja. Dvije najčešće korišćene grupe teorija za objašnjenje seksualnog ponašanja su biološke i enviromentalističke. U biološkim teorijama akcenat se stavlja na biološku osnovu seksualnog ponašanja od kojih je najznačajnija evolucionistička teorija seksualnog ponašanja. U enviromentalističkim teorijama akcenat se stavlja na uticaj sredinskih činioca u oblikovanju seksualnog ponašanja. Najznačajnije enviromentalističke teorije su: teorije o socijalnom učenju, teorije o rodnim ulogama i teorija skripta (Dinić, & Knežević, 2008).

TEORETSKO RAZMATRANJE PROBLEMA - ISTORIJA ISTRAŽIVANJA SEKSUALNOSTI

Frojdova istraživanja seksualnosti

Sigmund Freud smatra se jednim od prvih seksologa, uz Magnusa Hirschfelda i Havelocka Ellisa, a seksualnost je jedna od centralnih tema u psihanalizi i Frojdovom djelu. Njegova stajališta o homoseksualnosti (koja nije bolest, niti se terapijskim metodama može liječiti) bliska su savremenim stajalištima o tom pitanju (Arbanas, 2021). Frojd je vrlo rano uočio njen značaj, posebno za razumijevanje duševnih poremećaja, kao što su npr. histerije. Razvojem i primjenom psihanalitičkog metoda došao je do niza značajnih otkrića, kao što su infantilna seksualnost, erogene zone, masturbacione fantazije, Edipov kompleks, kastraciona anksioznost, penis zavist i drugo. Po originalnom shvatanju ponuđenom u "Tri rasprave o teoriji seksualnosti" (Feud, 1905; prema Trebešanin, 2005) osnovna ideja je da nagoni naročito seksualni, imaju svoj izvor, cilj i objekat. Po klasičnom modelu objekat postoji samo da bi zadovoljio cilj nagona. Nagon u Frojdovo teoriji jeste "granični koncept između psihičkog i somatskog", a označava one snažne unutrašnje nadražaje, koji zahtjevaju neodložno i potpuno rasterećenje i od kojih, ma koliko se trudili, ne možemo pobjeći. Seksualni nagon ima svoj izvor, što je tjelesno razdraženje neke od različitih erogenih zona, snagu odnosno izvjesnu količinu energije kojom raspolaže, zatim cilj - rasterećenje od napetosti i zadovoljenje određenog parcijalnog ili genitalnog nagona na odgovarajućem objektu, koji može biti sopstveni ili tuđi dio tijela, predmet ili osoba, stvarna ili zamišljena. U Frojdovo teoriju seksualnosti, bitan je i nepromenljiv sam nagon, zapravo njegova energija, pritisak ka aktivnosti, a izvor, cilj i objekat su promenljivi. Tvorac psihanalize je isticao da je njegov pojam seksualnosti različit od uobičajenog, naučnog i svakodnevnog. U opštepoznatom značenju "seksualno" se odnosi na sve one biološke pojave, postupke, radnje,

organe i karakteristike koje su u vezi sa polom, polnim razlikama i sa funkcijom reprodukcije. U Frojdovoj terminologiji, seksualnost odraslog i normalnog čovjeka usmjerena je na suprotni pol, podređena reproduktivnoj funkciji, samo je jedan poseban vid seksualnosti koji se naziva genitalna seksualnost. Prema tome, Frojdov pojam seksualnosti je širi, prostraniji od uobičajenog, konvencionalnog. On obuhvata i seksualnost "abnormalnih", tzv. nastranih ljudi i djece. Frojd nije ovaj pojam proširio, rastegao izvan njegovih granica, već mu je dao pun obim koji mu je bio oduzet neopravdanim svodenjem seksualnosti u neprimjereno uske granice. U jednom kratkom osvrtu na svoju teoriju seksualnosti, Frojd kaže da njegova proširivanja ne znače novine, već ponovno uspostavljanje pravog stanja stvari, otklanjanje nesvishodnog sužavanja pojma (Trebješanin, 2005).

Knjiga objavljena prvi put 1905. godine pod nazivom "Tri rasprave o teoriji seksualnosti" se smatra Frojdovom drugom knjigom po svom značaju, nakon "Interpretacije snova" iz 1900. godine, ali i njegovim neprevaziđenim radom na polju seksualnosti. U ovom djelu, Frojd se otvoreno suprostavio popularnim stavovima i tada aktuelnim pretpostavkama u vezi seksualnosti. Proširujući ideju seksualnosti preko uskih konvencionalnih granica, otkriva temelje seksualnosti u ranom djetinjstvu, u ljudskom periodu mnogo ranije u odnosu na sve dotadašnje pristupe ovoj tako važnoj sferi čovjekovog postojanja. Tabu da seksualnost počinje sa pubertetom je ovim značajnim djelom narušen, a razvoj seksualnosti je po prvi put definisana kroz postepene faze seksualnog sazrijevanja, prije nego što se postigne puna seksualna zrelost. U prvom eseju o seksualnoj nastransnosti Frojd se bavi kritikom popularnog vjerovanja u naučnim krugovima da su perverzije poput homoseksualnosti posljedica degeneracije ili da su urođene karakteristike. Smatra da se pravi uzrok nalazi u djetinjstvu, te da se pitanju psihoseksualnog razvoja. Iz potpuno nove perspektive i u odnosu prema značajnim seksoložima tog vremena, Kraft Ebingu i Hejvlok Elisu, Frojd se bavi i takozvanom "normalnom" seksualnošću. Postavljajući svoj pristup na postojanje instinktivnih motiva i objekata, Frojd postavlja distinkciju u sklopu kategorije perverzija: diferencira "devijacije u odnosu prema seksualnom objektu" (posmatra osobu prema kojoj je usmjerena seksualna privlačnost) i "devijacije u odnosu prema seksualnom cilju" (posmatra akt prema motivu nagona). Udio biseksualnosti Frojd klasificuje pod "devijacije u odnosu prema seksualnom objektu" različita ispoljavanja homoseksualnosti, pedofiliju i zoofiliju. Za njega su ove perverzije posljedica stečenih karakteristika ljudske seksualnosti, a ne nekog urođenog ili

konstitucionalnog faktora, kao što se do tada smatralo. Frojd kao odgovor na pitanje kako to da neki ljudi biraju za seksualni objekt osobu istog pola a drugi osobu suprotnog, postavlja ideju o biseksualnosti, univerzalnoj tendenciji postuliranoj od strane istraživača Wilhelm Fliess-a (Trebješanin, 2005). Za razliku od tvorca ideje, koji je smatrao da se osnov za biseksualnost formira tokom razvoja ljudskog embriона, Frojd prepoznaje koegzistenciju maskuline i feminine dispozicije u svakome, od djetinjstva pa sve do izbora finalnog objekta, kao i da izbor zavisi od predominacije pomenutih tendencija. Po Frojdu u perverzijama seksualni nagon se lomi na različite dijelove, koje naziva "komponentama instinkta", dok se kod normalne seksualnosti komponente instinkta udružuju i djeluju u pravcu genitalne zrelosti (zrele seksualnosti). Dva Frojdova zaključka su šokirala javnost. Prvi je da se neurotski simptomi ne kreiraju ekskluzivno na osnovu normalnog seksualnog nagona, nego dijelom i kao posljedica abnormalne seksualnosti. Ovaj stav se ogleda u čuvenoj Frojdovoj rečenici: "neuroze su, da kažemo, negativ perverzije". Drugi zaključak je da predispozicija prema perverziji nije izuzetak, već da je u sklopu takozvane normalne konstitucije.

U sadržaju drugog eseja Frojd se bavio pitanjem infantilne seksualnosti. Po Frojdu seksualni život djeteta se ispoljava u formi vidljivoj za opservaciju oko treće ili četvrte godine života, ali se manifestacije seksualnog nagona tada susreću i sa spoljašnjim preprekama kao što je vaspitanje, koje je karakteristika kulture u kojoj osoba živi, kao i internim preprekama kao što su odbojnost, skromnost i moralni standardi, koji su posljedica represije. Tokom perioda latencije seksualni nagon se okreće od direktnih seksualnih ciljeva i usmjerava u drugim pravcima u vidu kulturnih dostignuća, zahvaljujući procesu tj. mehanizmu odbrane, koji Frojd definije kao sublimacija. Sisanje palca Frojd opisuje kao model manifestacija infantilne seksualnosti, aktivnost se javlja u ranom djetinjstvu a može biti prisutna i tokom cijelog života. Po Frojdu dijete koje upotrebljava prst za sisanje je vođeno potragom za zadovoljstvom, koje je već doživelo kroz "dječiju prvu i najvitalniju aktivnost, sisanje na majčinoj dojci ili njenoj zamjeni". Tokom dojenja dečije usne se ponašaju kao erotogena zona, izvor prijatne senzacije. Ovaj erotogeni kvalitet nije limitiran samo na oralnu zonu; može pripadati bilo kom dijelu tijela, koji postaje ekscitabilan poput genitalija. Glavna karakteristika seksualnog nagona u djetinjstvu je njegova esencijalna masturbatorna priroda. U manifestacije infantilne seksualnosti, Frojd pored oralne masturbatorne aktivnosti uključuje i aktivnosti, koje su vezane za analnu zonu (zadovoljstvo u retenciji ili

ekspulziji), kao i uretralne aktivnosti koje uključuju prijatnost uriniranja, kao i one u genitalnom predelu. Ove observacije su navele Frojda da opiše tri različite faze infantilne masturbacije: prva je da je onanizam malog djeteta povezan sa ishranom, druga pripada trećoj ili četvrtoj godini života, dok treća faza odgovara pubertetskoj masturbaciji, koja se do tada jedina razmatrala. Frojd je sažeo pristup infantilnoj seksualnosti ukratko riječima "dijete je polimorfno perverzno". Izraz "polimorfno" ukazuje na veliku raznorodnost erogenih zona koje mogu biti pokrenute u ranom detinjstvu. Postojanje polimorfne dispozicije za perverziju kod djece omogućava Frojdu da pruži objašnjenje za nastanak organizovane perverznosti kod odraslih, putem prisustva dijela infantilne seksualnosti, koja je ostala fiksirana na ranom stadijumu psihoseksualnog razvoja. U manifestacije infantilne seksualnosti Frojd ubraja intenzivnu radoznalost koju djeca ispoljavaju putem neumoljivih pitanja u vezi seksualnih stvari: odakle dolaze bebe? Kako to tata i mama rade? Ova pitanja ponavljana na razne načine daju nam kratak pogled na teorije koje djeca postavljaju na temu seksualnosti – npr. da postoji samo jedan organ koji određuje razlike u polovima. Druge infantilne seksualne teorije se bave idejama, koje djeca imaju povodom rođenja ili povodom seksualnog odnosa roditelja. Bez obzira na prirodu, svjesne dječje fantazije su iznad svega refleksija njihove nesvjesne seksualne organizacije i načina na koji zamišljaju, u svojoj fantaziji, odnose između ljudi u njihovom neposrednom okruženju. Proširujući prvobitne postavke koje je objavio 1905. godine u prvom izdanju *Tri rasprave o seksualnoj teoriji*, 1915. godine Frojd uvodi ideju organizacije libida kroz sukcesivne faze, gdje svaka faza odgovara primarnoj erogenoj zoni. Frojd opisuje oralnu, analno-sadističku i genitalnu fazu. Falusnu fazu opisuje naknadno 1923. godine a smješta je između analne i genitalne faze; falusna faza zna za samo jedan organ – penis i njegov ekvivalent klitoris. Razvoj seksualnosti bi pratio put koji kreće od pregenitalnih stadijuma libidinalne organizacije – oralne, analno-sadističke i falusne do genitalne organizacije, koja je inaugurisana u doba puberteta. Iako Frojd opisuje psihoseksualni razvoj evolucionističkim pojmovima, ističe da faze nisu kompletno linearne i da se preklapanja faza mogu desiti. Odnosno, prva tri stadijuma u razvoju ličnosti su najvažnija i traju do 5 godine života. U prvom stepenu, oralnoj fazi, libido je ograničen prvenstveno na usta, a oblik zadovoljstva djeteta je njegovo sopstveno tijelo i grudi majke koja ga hrani. Pošto dijete nema sposobnost da diferencira unutrašnje i spoljašnje oblike stimulacije, ono smatra da i majčine grudi pripadaju njegovom egu. Tokom drugog stepena u razvoju, između 2-3 godine, Frojd smatra da snaga libidinalnog interesa počinje da prelazi sa oralnog na analni predeo i dečije zadovoljstvo počinje da biva povezano sa sadržajem

izbacivanja fecesa. U poređenju sa oralnom fazom, koja je pasivna, analna faza usmjerena je prema spoljašnjem svijetu, roditeljima, i karakteriše se napadima, potčinjavanjem i osjećanjem moći. To je vrijeme kada se uspostavlja simboličko značenje davanja i zadržavanja. U trećoj, falusnoj, fazi libidinalnog razvoja, libidinalne gratifikacije kod oba pola se centriraju na polne organe i to je vrijeme kada djevojčica razvija osjećanje penis zavisti. Tokom falusne faze pojavljuje se i Edipov kompleks, koji igra osnovnu ulogu u razvoju ličnosti, jer neurotične osobe ne uspijevaju pravilno da ga riješe. Edipov kompleks, u kome je libido vezan za sliku roditelja, čini jezgro neuroze. Dalje u razvoju dječje seksualnosti nastupa period latencije, koji traje sve do porasta libida u pubertetu i ponovnog oživljavanja seksualnih interesa. Tokom ovog perioda pojačano je potiskivanje i dolazi do amnezije za rane godine života. Sve navedene faze uzajamno se preklapaju i utiču na tok razvoja, a ni jedna se ne završava u potpunosti. Frojd to upoređuje sa vojskom koja napreduje, ali iza sebe na određenim tačkama ostavlja trupe i obezbjeđuje liniju povlačenja u slučaju iznenadnog napada. Tendencija da se osnaže i obezbjede neke ranije pozicije nazivaju se tačkama fiksacije, a povlačenje snaga pod određenim okolnostima na njih, naziva se regresijom. U tom svjetlu neurotski simptomi, pokrenuti aktuelnim teškoćama u životu odraslih osoba, uslovljavaju proces regresije, koji seže do tačaka na kojima je došlo do fiksacije u razvoju (Barišić, 2006). Psihoanaliza nas uči da nagoni mogu da dožive potiskivanje, preokretanje u suprotno, okretanje protiv sopstvene ličnosti i sublimaciju. Pošto je seksualni nagon još uvijek najbolje proučen, ova zbivanja se odnose prvenstveno na ovaj nagon.

U trećem eseju Frojd objašnjava kontrast između infantilnog auto-eroticizma i post-pubertetskog izbora objekta U izdanju iz 1905. Frojd na kratko poredi infantilnu seksualnost koja za njega ima auto-erotski manir, sa onim iz postpubertetskog perioda, fokusiranog na "izbor objekta", drugim riječima na osobu koja je izabrana kao ljubavni objekt. U originalnoj verziji, rane faze seksualnosti imaju svoj isključivi objekt u individualnom tjelesnom, dok se post pubertalna seksualnost zasniva, na izboru objekta, tj. na osobi koja je voljena i željena, kada se stekne fizička i psihološka zrelost. Kasnije je Frojd razmatrao udio afekta ljubavi i mržnje u objektnim relacijama i u toku individualnog razvoja. 1912. godine opisao je koncept ambivalentnosti u Dinamici transfera, odатle pa nadalje razmatrao je ambivalentnost između ljubavi i mržnje, kao karakteristiku pregenitalnih objektnih relacija. Istakao je kontrast između afektivnih, trenutnih, tipičnih ili infantilnih komponenti instinkta i senzualnog, koji je karakteristika pubertetskog izbora

objekta. Da bi aktiviralo senzuelni izbor objekta, dijete mora da se odrekne ranih incestuoznih objekata ljubavi, predstavljenih u ocu ili majci. Izbor novih objekata je i dalje pod uticajem ranih izbora, tako da zaostaju sličnosti između željenih objekata ljubavi izabralih nakon puberteta i djetetovih najranijih objektnih izbora, roditelja. Drugim riječima, kako kaže Frojd, niko od nas ne može da izbjegne uticaj najranijih incestuoznih izbora objekata iz djetinjstva, jer ovi imaju udjela tokom cijelog života. Frojd na kraju primjećuje, da se seksualna zrelost, kako ju je on opisao, rijetko dostiže. Za odlučnu ulogu infantilne seksualnosti u normalnom i patološkom razvoju kaže: "Svaki patološki poremećaj seksualnog života je pravilno da se posmatra kao jedna inhibicija u razvoju" (Jerotić, 1995).

Frojd prvi definiše na strukturisan i naučno definisan način stvari koje se tiču ljudske seksualnost od najranijeg doba, fenomene koje su notirali i mnogi drugi ljudi prije njega. Upravo u tome je i njegov revolucionarni pionirski doprinos. Prve reakcije javnog mnjenja na Frojdova otkrića u vezi seksualnosti su ga načinila "univerzalno nepopularnim". Frojd se, međutim, nikada nije oslobodio viktorijanskog stava svoga doba prema ženama. Dve glavne njegove ideje, kastracioni kompleks i zavist prema penisu, počivaju na postulatu o biološkoj inferiornosti žena. Frojd je istina, shvatio da je osjećanje inferiornosti koje je žena osjećala vezano za ograničenja koja je tadašnja kultura nametala, ali on nikada nije postavio pitanje porijekla ovakvog stava jedne kulture. Svaki kulturni stav bio mu je naprsto determinisan biološkom situacijom. Čovejk koji je ukazao pažnju svojim savremenicima na nezdrav karakter čitavog stava epohe prema seksualnosti bio je do izvjesne mjere i sam žrtva tog otkrića. Seksualnost prema Frojdu, duguje svoj izvanredni značaj prostoj činjenici da predstavlja olakšanje jedne tenzije. I pored izvjesnih manjkavosti i propusta u svojoj teoriji i praksi, Frojd je stvorio jednu novu koncepciju čovjeka, što je čovjeka vratilo u prirodan red i determinisanost, a time u velikoj mjeri srušilo nenaučne i mračne koncepcije o čovjeku. Sa ove vremenske distance, Frojd je obilježio istoriju razvoja moderne misli. Frojdova koncepcija čovjeka značila je ponižavanje tradicionalnih vrijednosti, bila je revolucionarna i zbog toga neprihvatljiva za sve one koji su čovjeka izdvajali iz prirodnog reda stvari i iz prirodne uzročnosti i determinisanosti. Prije više od jednog vijeka, Frojd je započeo sa istraživanjem u polju relacija između seksualnog ponašanja i ličnosti. Prema njegovoј teoriji, interpersonalne razlike u osobinama ličnosti se mogu objasniti specifičnim biološkim seksualnim nagonima povezanim sa ranim iskustima u djetinjstvu. Libido, psihička energija koja je povezana

sa seksualnim nagonom navodi pojedinca ka eroškoj aktivnosti, već u najranijem uzrastu djeteta utiče na ponašanje i zahtjeva zadovoljenje (Freud, 1905; prema Stein et al., 2013). Kauzacija u Frojdovojoj teoriji počinje od konstrukta seksualnosti pomoću kojeg je moguće objasniti raznolikost osobina ličnosti.

Kinsijeva istraživanja seksualnosti

U modernom proučavanju seksualnosti prije 1940. godine dominirala je medicinska perspektiva proučavanja seksualnog ponašanja. Kinsey, biolog, unio je u izražavanja seksualnog ponašanja taksonomski pristup odnosno interesovanje za klasifikaciju i opis fenomena vezanih za seksualnost. Njegovi početni naporci podržani su istraživačkim grantom i administracijom Univerziteta Indijana. Kinsey je razvio svoju metodologiju intervjeta i sam je obavio preko 8.000 intervjeta. Njegovi rezultati doveli su u pitanje mnoga široko rasprostranjena uvjerenja o seksualnosti, uključujući uvjerenje da žene nisu seksualne. Njegov rad pružio je doprinos i feminističkom i gej/lezbijskom pokretu za oslobođenje. Bio je odlučan da proučavanje seksualnosti pretvoriti u nauku, i dobrim dijelom je u tome uspio. Najpoznatije knjige Seksualno ponašanje muškarca (1948) i Seksualno ponašanje žena (1953) poznate su pod zajedničkim nazivom Kinsijevi izvještaji. Zajedno su prodati u skoro milion primjeraka i prevedeni su na 13 jezika. Kinsejevi izvještaji su povezani sa promjenom javne percepcije seksualnosti i smatraju se jednim od najuspješnijih i najuticajnijih naučnih knjiga 20. vijeka. U sklopu Kinsijevog instituta provedena su mnogobrojna istraživanja na različite teme u vezi sa seksualnošću. Tokom 1940-ih i 50-ih godina dokumentovao je šta su američki muškarci i žene radili u svom seksualnom životu i utvrdili su da seksualno ponašanje obuhvata više od samog fizičkog kontakta. Takođe uključuje želju, uzbuđenje, privlačnost i fantaziju. Istraživanja u vezi sa seksualnim napadima ukazuju na rastući problem na globalnom nivou, koji ostavlja trajne posljedice na pojedinca. Istraživači Instituta Kinsey razvijaju kompleksne pristupe za preduzimanje koraka ne samo dokumentovanja epidemije seksualnih napada, već objašnjavanja faktora koji stoje iza toga.

Kinsi i njegovi saradnici započeli su jednu od najvećih i do tada najambicioznijih studija seksualnosti čiji je cilj bio dokumentovati populacijske norme za različite oblike seksualnih stavova, preferencija i ponašanja. Jedan od najbitnijih nalaza njegovog istraživanja jeste velika varijabilnost u onome što je on nazvao „sociosexualnim“ stavovima i ponašanjima (Kinsey et al., 1948; Kinsey et al., 1998). Istraživači su vodili niz anketa o seksualnom ponašanju Amerikanaca

iz srednje klase dovodeći u vezu aktivnosti kao što su masturbacija, homoseksualnost i predbračni seksualni odnosi sa životnim dobom, klasom i rodnim varijablama. Ogromna količina podataka sakupljenih kroz intervjuje otkrila je veliku raznovrsnost ponašanja u Sjedinjenim Državama i pokazala da postoji veliko odstupanje od prihvaćene društvene norme prokreativnog, heteroseksualnog ponašanja. Alfred Kinsey i saradnici razvili su heteroseksualno-homoseksualnu skalu ocjenjivanja — poznatiju kao „Kinsijeva skala“. Skala je obuhvatila nalaze istraživanja koji su pokazali da se ljudi ne uklapaju isključivo u ekskluzivne heteroseksualne ili homoseksualne kategorije. „Kinsijeva skala“ postavila je homoseksualnost i heteroseksualnost na kontinuum pošto je otkrila da se homoseksualnost, naročito među muškarcima, javlja mnogo češće nego što se vjerovalo u tom periodu (Kinsey et al., 1948). Takva otkrića doprinjela su relativizovanju seksualnog ponašanja i pojma patologije, i dovela su u pitanje rigidne seksualne norme postavljajući temelje za liberalnije istraživanje seksualnosti.

Kinsi je krenuo od prepostavke o kontinuumu seksualnog ponašanja, na čijem su krajevima isključivo heteroseksualna, odnosno homoseksualna, ekspresija. Protiveći se koncepciji homoseksualnog, kako iz sociopolitičkih razloga tako i zbog svoje profesionalne socijalizacije, Kinsi je bio mišljenja kako “muškarci ne čine dvije raznorodne populacije, heteroseksualnu i homoseksualnu”, dodajući metaforički da “svijet ne treba dijeliti na ovce i koze” (Kinsey et al., 1948). Zbog toga Kinsi i njegovi saradnici smještaju ispitanike na skalu sa sedam nivoa, prema psihičkim i fizičkim seksualnim reakcijama na isti ili suprotni pol. Nejasno razlikovanje psihičkih (privlačnost, seksualna želja i fantazije) i fizičkih komponenti (seksualna aktivnost) u Kinseyjevoj skali, ali i izostanak vremenske dimenzije, rezultirali su nizom pokušaja dorade, od kojih je najznačajniji Kleinova tablica seksualne orientacije (Klein et al., 1985; prema Drucker, 2012). Riječ je o originalnom instrumentu koji spaja tri dimenzije: (a) sedam aspekata seksualne orientacije, (b) dvije vremenske zone i dimenziju idealnog, te (c) Kinsijevu skalu preferiranja određenog pola. Glavni zaključak Kinseyevih istraživanja je da homoseksualnost nije patološka, te da je moguća koegzistencija homoseksualnog sa heteroseksualnim ponašanjem, a šira implikacija istraživanja je podatak da homoseksualac kao tip osobe ne postoji jer homoseksualnost je nešto što se čini, a ne nešto što neko jeste. Kinsi je takođe uveo termin socioseksualnost kako bi opisao individualne razlike u spremnosti na stupanje u neobavezni polni odnos (Asendorpf, &

Penke, 2011). Konstrukt socioseksualnosti je dobio značajnu pažnju istraživača nakon rada Simpsona i Gangestada (1991) koji su konstruirali Upitnik socioseksualne orijentacije (SOI).

Teorija seksualnih strategija

Teorija seksualnih strategija (Buss, & Schmitt, 1993) je možda najpoznatiji primjer evolucijskog modela faktora koji pokreću muškarce i žene da traže različite vrste seksualnih i romantičnih veza u svrhu parenja i reprodukcije. Teorija seksualnih strategija u suštini je proširenje teorije o roditeljskom ulaganju koju je predložio Trivers (1972; prema Tolman, & Diamond, 2014). Kao što je Trivers primijetio, troškovi muškarca u smislu roditeljskog ulaganja su minimalni. A žena, međutim, mora uložiti devet mjeseci trudnoće i potom nekoliko godina intenzivne brige o djetetu kako bi osigurala preživljavanje jednog djeteta (i svog vlastitog genetskog nasljedja). Dakle, njeni troškovi u smislu roditeljske investicijske strategije su ogromne. Prema Teoriji seksualnih strategija, ova ključna asimetrija dovodi do ukorijenjenih polnih razlika u pristupu parenju i razmnožavanju. Muškarci bi trebali biti genetski predispozicionirani za traženje seksualnog kontakta s raznim mladim, privlačnim osobama, uz izbjegavanje ulaganja previše sredstava na bilo kojem pojedinom partneru. Nasuprot tome, žene bi trebale biti seksualno suzdržane i trebale bi preferirati muškarce koji pokazuju spremnost za ulaganje dragocjenih resursa u njihovo dijete. Potpora teoriji seksualnih strategija dolazi iz istraživanja koje pokazuje da širom svijeta, muškarci izvještavaju o većoj sklonosti prema fizičkoj privlačnosti kod partnera nego žene, a žene navode a veću sklonost partnerima sa boljim životnim statusom, nego muškarci. Na primjer, Buss (1989; prema Tolman, & Diamond, 2014) je otkrio da je to slučaj u studiji provedenoj u 37 različitim kultura, uključujući više od 10.000 ispitanika. Teorija takođe objašnjava različite doživljaje muškaraca i žena u odnosu na nevjerojatno. Muškarci bi prvenstveno trebali biti uznenireni mogućnošću seksualne nevjere, jer je njihov reproduktivni uspjeh direktno ugrožen ako njihova partnerka stupi u seksualni kontakt s drugim muškarcem. Žene bi, nasuprot tome, trebale biti primarno uznenirene mogućnošću emocionalne nevjere, jer je njihov reproduktivni uspjeh maksimiziran dobijanjem visokog nivoa roditeljskog ulaganja od strane njihovog partnera. Ova bi investicija bila direktno ugrožena ako njihov partner postane emocionalno motivisan za ta ulaganja sa drugom parterkom. Harris (2000, 2003; prema Tolman, & Diamond, 2014) je ovo predviđanje nazvao "ljubomorom kao specifičnim urođenim modulom" jer predstavlja evolucijski, genetski utemeljen psihološki modul za otkrivanje prijetnji nečijem reproduktivnom uspjehu.

Provedene su brojne sociopsihološke studije radi ispitivanja postojanja, veličine i konteksta ovih predviđenih polnih razlika u seksualnoj naspram emocionalne ljubomore. U ranim studijama koje su uključivale jednostavno postavljanje pitanja muškarcima i ženma koja vrsta nevjere ih najviše zabrinjava, rezultati su potvrdili Bussova predviđanja (Buss et al., 1992; Buss et al., 1999; Buunk et al., 1996; prema Tolman, & Diamond, 2014). Jedna poznata kritika Bussovog tumačenja efekta doživljavanja nevjere je hipoteza dvostrukog udarca (DeSteno, & Salovey, 1996.; Harris, & Christenfeld, 1996; prema Tolman, & Diamond, 2014), koja tvrdi da su žene više uznenimorene emocionalnim nevjerom jer prepostavljaju da je muškarčeva emocionalna nevjera obično praćena seksualnom nevjerom (dajući time dvostruku šansu nevjere), dok su muškarci više uznenimoreni seksualnim nevjerom jer prepostavljaju da je takva nevjera žene obično praćena emocionalnom nevjerom (takođe time pružajući dvostruku šansu). Teorija seksualnih strategija bila je kritikovana zbog stavljanja pretjeranog naglaska na rodne razlike u reprodukciji i ignorisanju evoluiranih sličnosti između muškaraca i žena u vezi s osnovnim procesima spajanja parova (Bem, 1993; Hazan, & Diamond, 2000; prema Tolman, & Diamond, 2014). Drugi teoretičari evolucije osporili su prepostavku nižeg seksualnog nagona kod žena, skrećući pažnju na opsežne dokaze da ženke primata pokazuju izražen seksualni apetit pod određenim okolnostima, ponekad i parenje sa svakim pojedinim mužjakom u blizini, posebno tokom ovulacije, što je suprotno shvatanju da bi žene trebale biti seksualne suzdržane kada je vjerovatnoča začeća velika (Small, 1993; Wallen, 1995; Wrangham, 1993; prema Tolman, & Diamond, 2014). Čini se da teorija seksualnih strategija reificira konvencionalne kulturne prepostavke o rodnim razlikama u seksualnosti (tj. seksualno motivisani muškarci i seksualno suzdržane žene), ali ukazuje i na stajalište da seksualnom motivacijom i ponašanjem upravljaju – barem djelomično – razvijeni psihološki mehanizmi koji ostaju osnovni dio ljudskog genetskog sklopa.

Privrženost i steroid-peptid teorija

Dugogodišnja kritika mnogih teorija seksualnosti, posebno onih zasnovanih na evolucijskim perspektivama, je njihov često kratkoročni fokus na seksualnost. Teorija privrženosti posmatra seksualnost kao dio evolucijskog sistema spajanja parova koji integriše seksualnu želju i ponašanje sa procesima traženja zaštite i sigurnosti (Shaver, Hazan, & Bradshaw, 1988; prema Tolman, & Diamond, 2014). Teorija privrženosti je prvobitno razvijena da objasni emocionalnu vezu između novorođenčadi i roditelja. Konkretno, Bowlby (1958, 1982) je konceptualizovao

privrženost kao evolutivni sistem ponašanja dizajniran da reguliše blizinu beba sa starateljima i time maksimizira bebine šanse za preživljavanje. Kada novorođenče doživi uznemirenost, odmah traži kontakt sa figurom privrženosti. Sistem privrženosti ostaje aktivan tokom života, ali prolazi kroz važne razvojne promjene. Odrasli obično ne koriste roditelje kao svoju primarnu osnovu emocionalne sigurnosti već se umjesto toga okreću romantičnim ili seksualnim partnerima. Dakle, smatra se da su ljubavni odnosi odraslih funkcionalno analogni vezanosti odojčeta i roditelja, i zasnivaju se na istim neurobiološki posredovanim sistemom ponašanja. Korespondenciju između privrženosti odojčadi i staratelja i odrasle osobe i romantičnog partnera potkrepljuju opsežna istraživanja dokumentujući da ovi fenomeni dijele istu osnovnu emocionalnu i bihevioralnu dinamiku: održavanje blizine, otpornost na razdvajanje i traženje sigurnosti i udobnosti u partneru (Hazan, & Zeifman, 1999). Još moćniji dokaz pružen je obimnim istraživanjem na životinjama koje dokumentuje da su obe vrste privrženosti posredovane istim neuronskim vezama (Carter, 1998; prema Hazan, & Zeifman, 1999). Seksualno ponašanje i funkcionisanje imaju vrlo različita tumačenja u modelima zasnovanim na privrženosti i modelu koji se zasniva na teoriji seksualnih strategija (Hazan, & Diamond, 2000). Dok teorija seksualnih strategija posmatra seksualnu želu i aktivnost kao isključivo usmjerenu ka reprodukciji, teorija privrženosti naglašava ulogu bliskog fizičkog kontakta koji učvršćuje emocionalnu vezu između partnera, kao rezultat procesa kondicioniranja posredovanih oksitocinom i dopaminom koji su osjetljivi na intimni fizički kontakt (Hazan, & Zeifman, 1999).

Van Anders, Goldey i Kuo (2011; prema Tolman, & Diamond, 2014) razvili su model seksualne motivacije koji više uzima u obzir različite hormonske osnove različitih vrsta seksualnih veza, kao i elemente koji utiču na pronalazak partnera. Njihova steroidno-peptidna teorija značajna je po svom spoju fokusiranja na povezivanje parova i posebnog fokusa na neuroendokrine faktore kao mehanizme putem kojih se evolucijski ciljevi parenja i spajanja parova postižu u različitim kontekstima. Konkretno, van Anders recenzirano je istraživanja koja ukazuju da je osnovni neurobiološki sistem koji strukturira brigu i vezanost između odraslih reproduktivnih partnera (vezivanje posredovano oksitocinom i vazopresinom), isti osnovni sistem koji strukturira brigu i privrženost između roditelja i potomstva. Ipak, očigledno, ove vrste povezanosti se razlikuju od uloge seksualnosti. U skladu sa tim Van Anders je postavio istraživačko pitanje: „Kako je moguće da isti fiziološki sistem određuje brigu unutar partnerskih veza i veza između roditelja i potomaka,

ali i omogućavaju seksualni kontakt isključivo u partnerskim vezama?”. Rješenje koje su postavili van Anders i saradnici (2011; prema Tolman, & Diamond, 2014) uključuje podjelu intimnosti na dvije vrste, sa različitim hormonalnim profilima: seksualna intimnost (definisana kao seksualni kontakt orijentisan oko zadovoljstva, reprodukcije ili moći) i intimnost brige i njege (definisana kao topao kontakt pun ljubavi koji poboljšava socijalnu povezanost). Oni su tvrdili da su obe vrste intimnosti povezane sa povišenim nivoima oksitocina i vazopresina (koji pojačavaju socijalnu povezanost), ali da je samo seksualna intimnost povezana sa višim nivoom testosterona (koji inhibira socijalno povezivanje). Slično su podijelili agresiju na dva tipa, sa različitim hormonskim profilima: antagonistička agresija (orijentisana na osvajanje teritorije, statusa, partnera ili dominacije) i zaštitna agresija (orijentisana na zaštitu i čuvanje bliskosti bliskog kruga ljudi, prije svega članova porodice). Oni smatraju da su i antagonistička i zaštitna agresija povezane s višim nivoima testosterona (koji olakšava agresiju, ali inhibira društveno vezanje), ali da je samo zaštitna agresija povezana i sa vazopresinom, koji pojačava društveno povezivanje. Cilj steroid-peptid teorije je njen pokušaj da se razvije integrativna, empirijski utemeljena neuroendokrina perspektiva ljudskog socioseksualnog ponašanja koje uzima u obzir složene fiziološke funkcije, koje su u sklopu kompleksnih ljudskih ponašanja kao što su agresija i seksualnost. Teorija ne rješava samo paradokse na polju socijalne neuroendokrinologije (kao što je činjenica da je poznato da seksualnost pojačava društvenu povezanost, a ipak je testosteron pozitivno povezan sa seksualnom motivacijom i negativno povezan sa društvenim povezivanjem), ona takođe stvara sofisticiranije predviđanje o ljudskim društvenim i seksualnim ponašanjima, kao i njihovim hormonskim osnovama. Drugim riječima, ovaj model sugerira da su globalna predviđanja o muškoj i ženskoj seksualnosti jednostavno neodrživa: ciljevi, motivi i interpersonalni konteksti seksualne intimnosti moraju se u potpunosti razumjeti da bi se razumjela neurobiološka arhitektura koja leži u njihovoј osnovi. Kako Van Anders i saradnici argumentuju, isto evolucijski relevantno ponašanje može poslužiti potpuno različitim evolucijskim ciljevima u zavisnosti od konteksta, te da psihobiološki modeli ovih ponašanja moraju uzeti ovu specifičnost konteksta u obzir.

Teorije nagrađivanja i uslovljavanja

Pfaus i saradnici (2012) pregledali su opsežne rezultate istraživanja koji ukazuju na značajnu ulogu procesa nagrađivanja i uslovljavanja u ljudskoj seksualnosti. Zaključili su da je nervni sistem koji upravlja seksualnim reakcijama suštinski plastičan, dizajniran da fleksibilno

odgovori na različite opcije i mogućnosti koje pružaju različita okruženja, te da nauči – kroz osnovne procese zasnovane na nagrađivanju i uslovljavanju – šta je to što ljudi žele. Nečije želje nisu u potpunosti formirane, već se razvijaju se na osnovu direktnog, kontekstualno ugrađenog iskustva. Sa druge strane, kako navode Pfaus i saradnici, urođene predispozicije su formirane u stabilne obrasce želja i ponašanja kroz kontinuirano iskustvo pojedinca sa seksualnom nagradom i procesom povezivanja nagrade sa određenim skupovima znakova tokom vremena. Posebno je istakao činjenicu da je pojam seksualne želje i ponašanja odraslih zapravo razvojni ishod dinamičkih interakcija između predispozicija i direktnih iskustava, potpuno u skladu s Tinbergenovom (1963; prema Pfaus et al., 2012) modelom uticaja „komplementarne prirode krajnje i skorašnje uzročnosti“ kao i novijih radova o epigenetskim procesima, kroz koje iskustvo mijenja način na koji se genetske predispozicije izražavaju i prenose dalje (Bale, 2011; prema Pfaus et al., 2012). U različitim okruženjima, različite reproduktivne strategije (koje su inicirane i održavane različitim znakovima za seksualnu motivaciju) imale su različite omjere troškova i koristi, a ti omjeri troškova i koristi su podložni značajnim, brzim i nepredvidivim promjenama (kao kada se gustina naseljenosti, omjer polova ili dostupnost hrane podvrgne iznenadnim promjenama). Teorijska perspektiva koju je predstavio Pfaus sa saradnicima (2012) pružila je dokaze (na osnovu eksperimentalnog modela seksualnog funkcionisanja glodara) da su procesi učenja ključni za identifikaciju odgovarajuće “mete” za seksualnu aktivnost (“ispravnog“ pola i reproduktivnog statusa), specifičnog slijeda motoričkih ponašanja neophodnih za uspješno seksualno funkcionisanje, te poželjnih mjesto i vremena za seksualnu aktivnost. Pfaus i saradnici tvrdili su da su urođene predispozicije– bilo da su u vezi sa vrstama seksualnosti ili su u pitanju individualne razlike – uvijek u interakciji sa procesima učenja koji su specifični za koncept nagrađivanja (Hoffmann, Janssen, & Turner, 2004; Pfaus et al., 2001; prema Pfaus et al., 2012). Pfaus, Kippin i Coria-Avila (2003; prema Pfaus et al., 2012) razvili su uvjerljiv, teorijski utemeljen i empirijski zasnovan okvir za korištenje rezultata eksperimentalnih studija na životinjama za generisanje i testiranje hipoteza o osnovnim procesima i neuroendokrinim mehanizmima koji su u osnovi seksualnosti sisara i ljudi uopšte. Još jedna ključna komponenta predstavljenog modela je pojam kritičnih perioda za razvoj seksualnih profila. Konkretno, oni su tvrdili da u određenim kritičnim godinama i tokom određenih kritičnih događaji (tj. prva seksualna iskustva, želja, masturbacija, seksualno oslobođanje), senzorni, kognitivni, afektivni i motorički aspekti seksualnosti postaju fundamentalno integrисани i organizovani direktnim iskustvima nagrade i

zadovoljstva. Putem učenja i uslovljavanja procesa, ova integrisana iskustva se kristališu u stabilne preferencije za određene seksualne radnje i određene karakteristike partnera. Autori ne tvrde da seksualna orijentacija, kako se obično shvata, predstavlja jednu takvu naučenu preferenciju. Naprotiv, oni tumače postojeće dokaze o doprinosima genetike seksualnoj orijentaciji kao sugestiju da bi urođene orijentacije zapravo mogle predstavljati ograničenja na sveukupne procese seksualnog učenja zasnovanog na nagrađivanju, s obzirom na to da će neki seksualni interesi od najranije dobi pružiti jače seksualne nagrade od drugih. Ipak, i ovdje ističu važnost procesa učenja u daljem jačanju rodno zasnovanih orijentacija, posebno u kritičnim periodima u adolescentskom periodu. Ovaj model pomaže da se shvati smisao ogromnog raspona varijacija u razvoju seksualnih manjina, od kojih neki počinju da identikuju privlačnost prema istopolnim osobama u vrlo ranoj dobi i drugi koji to čine do kasne odrasle dobi (Diamond, 2008; prema Pfaus et al., 2012). Ovaj model takođe pomaže da se objasne iskustva pojedinaca koji, uprkos ispoljavanju gotovo isključive istopolne ili suprotnopolne privlačnosti, navode da su kao adolescenti imali nagrađujuću seksualnu interakciju i odnose sa pojedincima „pogrešanog“ pola za njihovu orijentaciju. Takva iskustva postoje i potpuno su razumljiva iz perspektive Pfausovog modela, u kojem dominantna orijentacija ne isključuje mogućnost periodičnih, atipičnih seksualnih iskustava sa “pogrešnim” tipom partnera, oni jednostavno smanjuju vjerovatnoću da će takva iskustva pružiti dovoljno nagrađivanja i zadovoljstva.

Teorija socijalne razmjene

Teorija socijalne razmjene predstavlja interpersonalno ponašanje kao funkciju motiva svakog od partnera da maksimiziraju svoje nagrade i minimiziraju troškove, kao i postizanje relativne jednakosti u svojim odnosima (Walster, Berscheid, & Walster, 1973; prema Byers, & Wang, 2004). Primjenjeno na domen seksualnosti, Lawrance i Byers (1992; prema Byers, & Wang, 2004) su tvrdili da seksualno zadovoljstvo pojedinca u vezi određuje (a) ukupna ravnoteža seksualnih nagrada i ulaganja, (b) koliko su ove nagrade i ulaganja u skalu sa nečijim očekivanjima, (c) percepcija jednakosti između vlastitih nagrada i ulaganja i nagrada i ulaganja partnera, i (d) kvalitet neseksualnih dimenzija odnosa. Nagrade povezane sa seksualnošću mogu uključivati faktore kao što su fizičko zadovoljstvo, oslobođanje napetosti, emocionalno izražavanje i osjećaj bliskosti s partnerom (Lawrance, & Byers, 1992; prema Byers, & Wang, 2004). Ključni doprinos teorije razmjene je da ove nagrade i ulaganja nisu zamišljeni kao nezavisni i izolovani

prediktori seksualnog zadovoljstva, već da njihova relevantnost proizlazi iz toga kako pojedinci procjenjuju ukupni omjer seksualnih nagrada i ulaganja. Dakle, žena koja doživi zadovoljavajuće seksualno iskustvo bi zapravo mogla imati nizak nivo seksualnog zadovoljstva ako ova nagrada dolazi sa brojnim štetnim ulaganjima koji za nju nadmašuju prirodu nagrađivanja putem seksualnog zadovoljstva (npr. osjećaj srama, stigmatizacija od strane drugih, pritužbe partnera). Muškarac sa erektilnom disfunkcijom može imati izuzetno visoko seksualno zadovoljstvo ako su ulaganja povezana sa njegovim seksualnim odnosom izbalansirane sa važnim nagradama. Brojne studije su potvrdile da percepcija pojedinaca o visokom omjeru seksualnih nagrada i seksualnih ulaganja pouzdano predviđa njihovo seksualno zadovoljstvo (Byers, & Demmons, 1999; Lawrence, & Byers, 1995; prema Byers, & Wang, 2004). Perspektiva socijalne razmjene je takođe posebno korisna za razumijevanje neslaganja između seksualnog zadovoljstva partnera, jer partneri mogu pripisati različite vrijednosti određenim aspektima njihovog seksualnog odnosa. Takve razlike su posebno uočljive u heteroseksualnim vezama, jer imaju tendenciju da se usklade s tradicionalnim rodnim razlikama u pogledu vrednovanja fizičke naspram emocionalne intimnosti. Na primjer, odnos socijalne dinamike kao što su emocionalna bliskost, sigurnost i otvorena komunikacija igraju veću ulogu kod žena kada je riječ o seksualnom uzbudjenju i zadovoljstvu nego što je to slučaj kod muškaraca (Basson, 2001; Byers, 2002; Lawrence, & Byers, 1992; prema Byers, & Wang, 2004). Kada se pojedinci osjećaju inferiornijim u partnerskom odnosu (tj. njihovom omjeru doprinosa pozitivnim ishodima u vezi koji su niži nego kod partnera), oni prijavljuju više nezadovoljstva u vezi i niže seksualno zadovoljstvo. Lawrence i Byers (1992; prema Byers, & Wang, 2004) pronašli su da većina pojedinaca, prilikom evaluacije sopstvenog seksualnog zadovoljstva, upoređuje svoja iskustva sa generalizovanim očekivanjima o tome kako pozitivni i negativni seksualni odnosi trebaju izgledati. Pojedinci koji uočavaju velike razlike između onoga što imaju i onoga što očekuju (bez obzira na to da li su njihova očekivanja razumna) prijavljuju manje zadovoljstvo (Byers, & Demmons, 1999; Lawrence, & Byers, 1995; Michaels et al., 1984; prema Byers, & Wang, 2004). Baumeister i Vohs (2004; prema Byers, & Wang, 2004) su predložili reviziju klasične perspektive društvene razmjene u seksualnosti kako bi se bolje prilagodile razlike u onome što su nazvali resursnom vrijednošću seksualnosti. Konkretno, zalagali su se za činjenice da iako muškarci imaju veći seksualni nagon od žena, oni su hronično u položaju niže relativne moći od žena kada se radi o traženju seksualne aktivnosti. Baumeister i Vohs su to predvidjeli jer prosječna žena manje ulaže u ostvarivanje seksualnog odnosa nego muškarci, te ona

ima veću relativnu moć iz tog razloga. Otuda i njena seksualnost (ili, tačnije, pristup njenoj seksualnosti) je vrijedan resurs koji može zamijeniti za druge resurse (novac, ekonomska sigurnost, potomci, itd.). Nadalje, ova perspektiva predviđa određenu seksualnu dinamiku između žena i muškaraca. Baumeister i Vohs su tvrdili da žene imaju interes da ograniče seksualni odnos muškaracima radi povećanja vrijednosti seksualne aktivnosti, a time i njene razmjene. U isto vrijeme ako ograničavaju pristup znatno više od konkurenčkih partnerki, rizikuju da izgube razmjenu vrijednosti njihovog resursa u cijelini (tj. muškarac kome su uskratili seksualni pristup mogao bi jednostavno tražiti seksualni pristup od druge žene). Dakle, ovaj teorijski model daje provjerljiva predviđanja o tome kako bi se prosječan heteroseksualni muškarac i žena mogli ponašati u seksualnim interakcijama, u skladu sa jasnim skupom pravila i principa. Iako je ova konkretna teorija polnih razlika u seksualnosti očigledno podložna kritici zbog svog potenciranja onoga što bi neki nazvali redupcionističkim i zastarjelim prepostavkama o rodnim razlikama u seksualnosti, Baumeister i Vohs (2004; prema Byers, & Wang, 2004) vjerovatno bi tvrdili da je važniji fokus njihove teorije seksualne ekonomije u širokoj rasprostranjenosti i dugogodišnjoj kulturnoj prepostavci da muškarci više žele seksualne odnose od žena, dok su ulaganja povezana sa seksualnim ponašanjem veća kod žena nego kod muškaraca. Dakle, čak i ako žena želi seksualni odnos jednako kao muškarac, društvene i kulturne norme će od nje zahtijevati visoka ulaganja, i zapravo će se suočiti sa dubokim kulturnim motivima da se ta potreba ne zadovolji, odnosno da potiskuje i negira sopstvene seksualne želje.

Postmodernistička kritička teorija

Kritička teorija zasniva se na postmodernističkoj analizi seksualnosti, koja potiče od Foucaultove (1969, 1978, 1980; prema Maxwell, & Aggleton, 2012) rekonceptualizacije seksualnosti ne kao posebne karakteristike pojedinaca nego kao uslovno-posljedične rekacije vremena i mesta u kojem pojedinci i društvene institucije egzistiraju nefiksirano, a ne statično. Foucault je pokazao da je seksualnost dinamički odnos između pojedinaca, seksualne prakse, institucionalne moći i znanja. Cjelokupno iskustvo ljudi o seksualnosti se može posmatrati kao iskustvo specifično za kontekst i kulturu u kojoj oni žive i to bez svjesti ljudi da se to dešava (Cohler, & Hammack, 2006; prema Maxwell, & Aggleton, 2012). Na primjer, ljudi doživljavaju svoje želje kao fundamentalno prirodne i nezavisne o kontekstu, jer su sociokulturalne sile koje oblikuju njihova subjektivna iskustva seksualnosti uglavnom nevidljive za njih. Marker

istraživanja društvenih dimenzija seksualnosti u protekloj deceniji je rastuća sumnja u korisnost generalizacije i impulsivnosti, umjesto pregleda dokumentacija i sadžajnog opisa specifičnih života marginalizovanih pojedinca i kolektiva. Osim toga, ovaj pristup nastoji razumjeti kako to da određene prakse postaju različito odobravane, patologizirane i marginalizovane, dok se druge tolerišu, slave i podržavaju.

Feminističke i queer teorije

Upotreba feminističke teorije je dobro prihvaćena i, na neki način, predstavlja integrišući vektor u postmoderni i kritici pitanja o seksualnosti. Klasična feministička teorija, uključujući Richovu (1980) teoriju obavezne heteroseksualnosti i Rubinovu (1984; prema Maxwell, & Aggleton, 2012) teoriju pola i roda, i dalje se široko koristi u istraživanju seksualnosti na globalnom nivou. Na primjer, 2005. godine održana je konferencija o dvadesetoj godišnjici Vanceove teorije zadovoljstva i opasnosti (Epstein, & Renold, 2005; prema Maxwell, & Aggleton, 2012) na kojoj je prezentovan set članaka o različitim temama, počevši od toga kako se popularna kultura sada provlači kroz prikaze ženske seksualnosti i zadovoljstva kao moderanog, bezopasnog, ženstvenog i estetski reprezentativnog (Attwood, 2005; prema Maxwell, & Aggleton, 2012) do toga kako se ženski genitalni kozmetički operativni zahvati prezentuju u svrhu povećanja ženskog zadovoljstva kako u časopisima tako i u intervjuima sa hirurzima (Braun, 2005; prema Maxwell, & Aggleton, 2012) kao i priče biseksualnih žena o tome kako pretpostavke promiskuiteta i nemonogamnosti utiću na njih (Klesse, 2005). Istraživanja ženskih iskustava i seksualnosti proširila su se u gotovo svaki dio istraživanja seksualnosti, od tradicionalnih domena predviđanja seksualnog rizika i seksualnog ponašanja do složenih i kontradiktornih područja seksualnosti i seksualne prakse. Brojne feministkinje su se nadovezale na Foucaultovu (1980; prema Maxwell, & Aggleton, 2012) analizu naglašavajući stepen do kojeg konvencionalno razumijevanje seksualnosti proizlazi i reprodukuje hijerarhiju roda koja privileguje muškarce i tlači žene (Bartky, 1990; Duggan, 1990; Ramazanoglu, & Holland, 1993; Rich, 1980; Tiefer, 1999; prema Maxwell, & Aggleton, 2012), ograničavajući ne samo njihovu slobodu da djeluju u skladu sa seksualnim željama već njihovo samo iskustvo seksualne želje. Na primjer, Fine (1988; prema Maxwell, & Aggleton, 2012) je primijetio da školski diskursi o seksualnosti adolescenata u okviru seksualnog obrazovanja često spominju muškarce i njihove seksualne želje, dok su žene i njihove karakteristike izostavljene. U njenoj analizi, ovaj nedostajući diskurs želja oduzima

adolescentkinjama osjećaj seksualne subjektivnosti i seksualne želje. Na sličan način, Hollway (1984, 1989; prema Maxwell, & Aggleton, 2012) je identifikovao nekoliko povezanih kulturnih diskursa koji organizuju kontekste, sadržaje i granice “tipične” heteroseksualnosti, uključujući diskurs muškog seksualnog nagona i permisivni diskurs, kao i diskurs reciprociteta. Slanjem moćnih poruka kojima se ženama upućuje da nemaju iste vrste želja kao muškarci, kultura (kroz institucije, medije i svakodnevne razgovore) stvara neku vrstu samoispunjavajućeg proročanstva. Žene možda ne prepoznaju svoja tjelesna iskustva seksualne želje, dijelom zbog toga što dostupni diskursi ne nude ovu interpretaciju fizičkih osjećanja (Holland, & Thomson, 2010; Tolman, 2002; prema Burns et al., 2011). Iz ove perspektive, iskustva seksualne želje su neraskidivo povezana sa istorijskim i kulturološkim specifičnim sistemima vrijednosti koji su ugrađeni u ljude.

Drugi veliki teorijski napredak je široka upotreba queer teorije u istraživanju seksualnosti u društvenim naukama. Iako specifično porijeklo i istorija queer teorije ostaje sporna, queer teorija rasvjetljava koliko je društvena organizacija (a ne prirodni biološki nagoni) reprodukuje heteroseksualnost prodrazumijevajući je i insistirajući na njoj. Queer teorija nastoji preispitati ukorijenjene i poznate binarne podjele u društvu, ne samo heteroseksualno–homoseksualno i muško–žensko, nego i prirodno–neprirodno, normalno–devijantno i tako dalje. Queer teorija omogućava istraživanje koje rasvjetljava kako je homoseksualnost pozicionirana kao „odbijena“ ili marginalizovana i kako je ona na taj način konstruisana upravo kroz pozicioniranje heteroseksualnosti kao normalne i centralne orientacije. Zasnovana na Foucaultovoj teoriji (1980; prema Burns et al., 2011) queer teorija se može shvatiti kao nasljednik feminističke teorije. Butler (1990; prema Burns et al., 2011) uveo je pojam rodne performativnosti, koji objašnjava rod kao konstantan skup izvođenja odgovarajućih tjelesnih, emocionalnih, interpersonalnih i identitetskih praksi koje čine da rod izgleda kao stabilna karakteristika, ali u isto vrijeme, kada se predstave prekinu, otkriva se njegova nestabilna priroda. Queer teorija je ukorijenila ne samo veliki broj studija o lezbijskoj, gej i biseksualnoj seksualnosti, njihovom životu u odnosu na društvene norme i politike, već je takođe dala doprinos u teoretiziranju i istraživanju heteroseksualne seksualnosti. Na primjer, Hill (2006; prema Burns et al., 2011) je uveo pojam modela ženstvenih heteroseksualnih muškaraca – to jest, onih koji imaju manje muževnih pretenzija ili nisu skloni da izgledaju agresivno ili dominantno, otvoreno su zainteresovani za stil ili ljepotu i vrijednuju njegovanost, ljubaznost ili emocionalnost — što sugeriše da bi takvi muškarci teže mogli privući

ženu za partnera, ali ipak, kada to učine, veća je vjerovatnoća da će imati duge, zadovoljavajuće i jake partnerske veze. Teorija specifična za transrodne osobe i njihova iskustva, služila je destabilizirajućoj i generativnoj ulozi u istraživanju seksualnosti (Valentine, 2007; prema Burns et al., 2011). Stryker (2004) je okarakterisao transrodnu teoriju kao "zlog blizanca" queer teorije koji "namjerno remeti privilegiovane porodične narative koji favoriziraju seksualne oznake identiteta (kao što su gej, lezbejka, biseksualac i heteroseksualac) preko rodnih kategorija (kao što su muškarac i žena) koje omogućavaju da se seksualna želja oblikuje i pronađe svoj cilj" (Stryker, 2004, str. 212). Uopšteno, dakle, queer teorija—i srođni podvizi u teoriji transrodnosti—vjerovatno će biti sve uticajniji u socijalno konstrukcionističkim shvatanjima seksualnosti koja nastoje dovesti u pitanje prirodnost i neizbjegnost kategorija rodno-polnog odnosa, način na koji su takve kategorije proučavane i reprodukovane kroz naučni diskurs, kao i koje su njihove društvene i političke implikacije.

Teorija seksualne ekonomije

Teorije socijalne razmjene analiziraju seksualno ponašanje kroz ekonomski principe. Ove teorije sugerisu da će relativni troškovi i koristi od društvenog ponašanja odrediti koja ponašanja će postati uobičajena (Homans, 1961; Sprecher, 1988; prema Ainsworth, & Baumeister, 2012). Iako teorije socijalne razmjene o seksualnosti nisu novina u literaturi o seksologiji, Baumeister i Vohs (2004; prema Ainsworth, & Baumeister, 2012) su predložili da su prethodne analize previdjele ideju da je seks resurs žena. Drugim riječima, ženska seksualnost ima razmjenu vrijednosti, a muška seksualnost ne. Dominantna vrijednost razmjene ženske seksualnosti proizlazi iz "principa najmanjeg interesa" (Waller; & Hill 1938, 1951; prema Ainsworth, & Baumeister, 2012), koji tvrdi da strana koja manje ulaže u ishod razmjene ima veću moć da oblikuje razmjenu. Seks je ženski resurs, jer žene u prosjeku imaju manji seksualni nagon od muškaraca i zbog toga žele seksualne odnose manje od muškaraca (Baumeister et al., 2001; prema Ainsworth, & Baumeister, 2012). Upravo zbog toga što žene žele seks manje od muškaraca, muškarci moraju ponuditi ženama dodatne pogodnosti osim samog seksualnog čina kako bi razmjena bila poštena. Ove dodatne beneficije mogu uključivati ljubav, posvećenost, sigurnost, pažnju, materijalna sredstva i količina ove pogodnosti koju muškarci moraju dati ženama da bi ostvarili svoj cilj, predstavlja svojevrsnu cijenu seksa. Cijena seksa, prema analizi društvene razmjene, regulisana je principima snabdevanja i potražnje. Na seksualnom tržištu, muškarci i žene imaju suprotstavljene

interese. Muškarci imaju seksualnu korist ako je cijena seksa niska, a žene imaju koristi u ekonomskom i emocionalnom smislu ako je cijena visoka. Jedan od načina na koji žene mogu održati visoku cijenu je koristeći ekonomski princip oskudice. Pojedinačne žene mogu zahtijevati veće cijene odbijanjem seksa u ranoj fazi veze ili bez ozbiljnih znakova posvećenosti. Omjer polova muškaraca i žena u populaciji može imati ogroman uticaj na seksualne norme i na cijenu seksa. Brojni dokazi upućuju na to da žene jesu motivisane da potisnu seksualnost drugih žena kroz vršenje uticaja na druge žene kako bi se izbjeglo osjećanje seksualne želje i uzdržavanja od seksualnih aktivnosti. U pregledu literature Baumeister i Twenge (2002; prema Ainsworth, & Baumeister, 2012) su utvrdili da su izvori potiskivanja ženske seksualnosti bile pretežno žene. Ovaj nalaz je u skladu sa analizom društvene razmjene seksualnost u kojoj je seks ženski resurs. Dakle, u suštini, kulturno potiskivanje ženske seksualnosti se najbolje može shvatiti kao proces kojim žene pritiskaju jedne druge da obuzdaju svoju seksualnost i čine seks manje dostupnim muškarcima, tako da je cijena seksa ostane visoka, što koristi ženama uopšte. U poređenju sa muškarcima, žene imaju više negativnih stavova o različitim seksualnim ponašanjima, uključujući predbračni seks, vanbračni seks i povremeni seks (Laumann et al. 1994; Wilson 1975; prema Ainsworth, & Baumeister, 2012). Dakle, istraživanje o nervnim mehanizmima odgovornim za žensku erotsku plastičnost doprinijelo bi razumijevanju do kog nivoa uticaj od strane drugih ljudi može promijeniti seksualnu želju kod muškaraca i žena. Ovo ima implikacije ne samo na pregovaranje o seksu unutar seksualnog tržišta, već i moguće napretke u pogledu liječenja seksualnih disfunkcija ili parafilija.

Teorija roda

Pojam rod, koji se razlikuje od biološkog pola, nastao je u raspravama o interseksualcima i transseksualcima u drugoj polovini 20. vijeka. Pojmovno razlikovanje između roda i pola uveo je u SAD-u John Money u medicinsko-psihijatrijsku raspravu o interseksualnosti. John Money proveo je prva istraživanja na hermafroditima. Na tome je počeo razvijati svoju teoriju o ljudskoj seksualnosti i određenosti polnih odnosno rodnih uloga. Osobe na kojima je proveo prva istraživanja bile su rođene s muškim i ženskim biološkim polom. Iz tih studija Money je zaključio da se osobe, bez obzira na pol, identifikuju sa dodijeljenim rodom, te da poslije zadrže taj dodijeljeni rod kao dječak ili djevojčica, zavisno o tome kako ih se modifikuje. Tako je prema njegovoj teoriji rod autonoman psihološki fenomen nezavisan o polu, genima ili hormonima,

neizbrisiv i trajan. Prema Moneyu, sasvim je logično prepostaviti da su svi ljudi, baš kao i hermafrođiti (interseksualci), rodno neutralni pri rođenju. Money je zastupao viđenje da pol, kao biološka odrednica, ne igra značajnu ulogu u određivanju roda koji se dodjeljuje pri rođenju, a zatim učvršćuje socijalizacijom i životnim iskustvom (Matić i Koprek, 2014). Michael Foucault, francuski filozof, svojim životom i djelom postao je snažan model za mnoge interseksualce, homoseksualce i druge srodnih polnih orientacija. Foucaultova ideja u kojoj se pol definiše kroz diskurs, uticala je na rodne teoretičare koji su kritikovali zapadnu kulturu zbog distinkcije između ljudi — muškarac ili žena — na osnovu biološkog pola. Prema ovim teorijama bipolarnost polova ima za cilj da se održi nejednakost u privatnom životu, ali i u društvenoj sferi. Istraživanja pokazuju da postoje veliki dispariteti između muškarca i žene u šansama i resursima — na primjer više žena nego muškaraca bavi se manje plaćenim poslovima; žene manje učestvuju u političkom odlučivanju; od žena se očekuje da imaju više odgovornosti u porodičnim obavezama. Jednako tako, žene dobijaju manje priznanja za svoje doprinose društvu, bez obzira na to jesu li za to plaćene ili nisu (Foucault, & Carrette, 2013). Sandra Lipsitz Bem u svom članku “Gender Schema Theory” polazila je od ocjene da je središnji problem psihološke i socijalne potlačenosti žena, i zapravo svake druge potlačenosti, činjenica da se ljudi dijele na muško i žensko (Cassirer, & Reskin, 2000). Judith Butler, jedna od najpoznatijih feminističkih teoretičarki, svojim djelom “Nevolje s rodom” doprinijela je razvoju i zamahu rodne teorije u naučnim krugovima u posljednje dvije decenije. Butler je tvrdila da se dekonstrukcijom binarnog muškog/ženskog roda i razobličavanjem tradicionalnoga razmišljanja o rodu može postići nova jednakost u okviru koje ljudi neće biti ograničeni svojim muškim ili ženskim ulogama. Butler smatra da rod treba biti fluidan i varijabilan. Istinska jednakost prema njoj je nemoguća ako su muškarci i žene fundamentalno različiti i odvojeni entiteti. U tom pogledu se Butler razlikuje od onih feministkinja koje se isticanjem razlike među polovima bore za ravnopravnost muškarca i žene. Konvencionalna teorija tvrdi da je pol (muški/ ženski) onaj koji određuje rod (muški/ženski), što onda uzrokuje privlačnost suprotnog pola. Nadalje, Butler nastupa s tvrdnjom da je rod osnovni vid djelovanja u određenim situacijama, a ne osnovni vid ljudskog identiteta. Rod (muški/ženski) zapravo je postignuće, konstrukcija, a ne biološki faktor. Rodna teorija zasnovana na upitnim etičkim eksperimentima, bila je meta mnogobrojnih kritika naučne zajednice koja glorificuje empirijski metod dolaska do činjenica. Na osnovu postojećih rezultata naučnih istraživanja očito je kako “rodna teorija” nema utemeljenje u empirijskoj nauci, nego se bavi pronalaskom rješenja za

društvenu stratifikaciju, diskriminaciju i nejednakosti koje su prisutne u društvima. Na osnovu toga, ova teorija treba biti shvaćena kao utopijski nastavak marksističkih ideja koje su imale sličan cilj: prevazići čovjekovu biološku datost kako bi umjetno stvorile društvo jednakih i ravnopravnih. Bioetički gledano, rodna teorija sadrži istu antropološku grešku kao i marksizam, zato što umanjuje čovjekovu posebnost i individualnost (Matić i Koprek, 2014).

Teorija seksualne orientacije – Evelyn Hooker

Položaj homoseksualnosti u dijagnostičkim sistemima (u vrijeme kad se smatrala patologijom) mijenjala se iz pozicije sociopatske ličnosti u poziciju perverzije (Polgar, 2012; McKay et al., 2019). Slično kao i s pitanjem transrodnosti, pitanje seksualne orientacije nije tako jednostavno, jer seksualna orientacija uključuje više komponenti: šta je to što osobu seksualno privlači, šta je to što izaziva seksualno uzbuđenje, šta je to što izaziva emocionalnu povezanost, šta osoba zaista čini (kako se ponaša) i konačno, kako se osoba doživljava odnosno iskazuje. Ponekad te komponente nisu jednoznačne. Motivi za ponašanje mogu biti različiti i ne moraju biti odraz unutrašnjeg seksualnog privlačenja ili erotskih fantazija. Kao i sa nebinarnošću i kapacitetom svake zdrave osobe da prihvati elemente muškog i ženskog u sebi, tako i zdrava osoba može prihvati elemente različitih seksualnih tendencija u sebi. Freud je smatrao da socijalni osjećaj, odnosno privlačenje prema grupi, dijelom proizlazi iz sublimacije homoseksualnih poriva. Sva istraživanja iz druge polovine dvadesetog vijeka pokazuju da homoseksualne osobe nemaju psihološke faktore na osnovu kojih bi ih se moglo razlikovati od heteroseksualnih osoba. Veliki broj istraživanja provedenih tokom 1960-ih i 1970-ih potvrđio je da su homoseksualne i heteroseksualne osobe jednakо funkcionalne i da nema razlika među njima, osim seksualne orientacije (Drescher, 2015; Arbanas, 2021). Istraživanje Evelyn Hooker koje upoređuje mentalno zdravlje 30 muških homoseksualaca sa 30 muških heteroseksualaca smatra se jednom od najuticajnijih studija u istoriji društvenih nauka. Američko psihološko udruženje (APA) tvrdi da je njen rad bio glavni razlog zašto se počelo zalagati za prihvatanje homoseksualnosti. Navela je Američko udruženje psihijatara da 1973. eliminiše homoseksualnost iz Dijagnostičkog i statističkog priručnika za mentalne poremećaje. Hooker je navodno vjerovala da stručnjaci na psihološkim testovima neće moći razlikovati homoseksualce od heteroseksualaca. Njen naučni rad uzdrmao je dogme psihijatrijskog i psihološkog establišmenta (Geiger, 2003). Hookerova je provela određene psihološke testove kako bi grupisala homoseksualne i heteroseksualne muškarce,

pozvala komisiju stručnjaka koji su tumačili testove i ocijenili psihičko zdravlje, ne znajući spolnu orientaciju ispitanika. Rezultati su pokazali da obe grupe (homoseksualne i heteroseksualne) nisu pokazale znatne razlike u nivou prilagođavanja. Gotovo identičan broj ispitanika iz obe grupe dobio je visoke ocjene. Neurolozi i fiziolozi ispitivali su biološku osnovu polnog ponašanja istraživanjem funkcionalnosti mozga i nervnog sistema, polne anatomije i regulacije hormonskog sistema kod ljudi i životinja. Mjeranjem veličine određenih moždanih struktura te proučavanje hromozomske strukture ukazuje na postojanje razlika, ali ne i abnormalnosti između homoseksualnih i heteroseksualnih pojedinaca. Novije teorije o funkcionalnosti mozga ukazuju da dihotomije tipa urođeno– stečeno, psihološko–biološko nemaju smisla pri posmatranju homoseksualnosti i ljudskog ponašanja u globalu. Jedinstvena životna iskustva u interakciji s jedinstvenim biološkim potencijalima proizvode jedinstvenu polnost svake osobe. Zbog svega toga 1973. godine došlo je do isključivanja homoseksualnosti iz popisa bolesti.

Novija istraživanja ponašanja homoseksualnih i heteroseksualnih osoba pokazala su da stereotipna stjajališta o homoseksualnim osobama nisu tačna (Sattler et al., 2017). Ponovno ispitivanje njenog rada ukazuje da Hookerova studija nije bila pouzdana. Između ostalih problema, homoseksualni subjekti su lako identifikovani na protokolima testiranja; njeni izveštaji o tome kako je dobila svoje uzorce bili su nepotpuni i kontradiktorni; a njena studija je dala rezultate koji podržavaju opsesiju/kompulzivnost kod homoseksualaca. Zbog toga je Hookerova studija bila ozbiljno manjkava.

LIČNOST I SEKSUALNOST

Teorije ličnosti

Ličnost čine relativno stabilna i predvidiva emocionalna obilježja i ponašanja osobe u svakodnevnom životu, a poremećaji ličnosti varijanta su tih karakterističnih crta koje odudaraju od prosjeka kakav nalazimo kod većine ljudi. Prema Eysencku, ličnost je više ili manje stabilna i trajna organizacija karaktera, temperamenta, intelekta i fizičke konstitucije neke osobe koja određuje njegovo lično prilagođavanje svojoj okolini. Allport navodi da je ličnost dinamička organizacija onih psihofizičkih sistema pojedinca koji određuju njegovo specifično prilagođavanje okolini. Cattell navodi da ličnost omogućava predviđanje šta će neka osoba učiniti u datoj situaciji, a odnosi se na cjelokupno ponašanje pojedinca (Fulgosi, 1997). Funder svrstava teorije ličnosti u

klasične i nove paradigmе. Psihoanalitička, bihevioralna, humanistička i teorija crta ličnosti su klasične paradigmе (Funder, 2008). U posljednje vrijeme, uz navedene četiri klasične paradigmе, razvijaju se tri nove temeljne paradigmе u proučavanju psihologije ličnosti. Novim paradigmama pripadaju socijalno-kognitivna, biološka i evolucijska teorija ličnosti. Dvije od njih, socijalno-kognitivna i biološka teorija, proizašle su iz bihevioralne teorije i teorije crta ličnosti, dok se treća, evolucijska psihologija, zaslužuje smatrati potpuno novom paradigmom u teoriji ličnosti (Hogan, & Sherman, 2020).

Psihodinamska teorija je izvorno utemeljena od strane Sigmunda Freuda, osnivača psihoanalize. Nastanak psihoanalize najčešće se povezuje s objavlјivanjem Freudovog prvog velikog djela „Interpretacija snova“, 1899. godine, koje govori o nesvjesnom djelu psihe kao pokretaču mnogih ljudskih postupaka. Teoretičari ličnosti se slažu da našim ponašanjem i komunikacijom s okolinom upravlja naš unutrašnji život – događaji u nama, lična iskustva, osjećaji, težnje i fantazije. Psihodinamska teorija ima za pretpostavku dinamičnost našeg unutrašnjeg psihičkog života. Naše emocije, želje i fantazije su u neprestanom kretanju. Prema Freudu, svako od nas posjeduje psihičku energiju čije se promjene mogu razumjeti kroz osnovni prirodni zakon, zakon o očuvanju energije. Prema tome, možemo razumjeti da nagoni koji upravljaju nama traže trenutačno pražnjenje kako bi se umanjila napetost koju oni izazivaju. Temeljni nagoni prema Freudovoj dualnoj teoriji nagona su libidni (nagon ljubavi ili Eros) i agresivni (nagon mržnje ili Tanatos), koji su stalno u sukobu i u određenim situacijama jedan od njih prevladava (Freud, 1973). Instinkti života su oni koji odražavaju pojedinca i vrste. Uz te instinkte veže libido kao poseban oblik psihičke energije. Najvažniji mu je seksualni nagon jer različita tkiva izazivaju različite želje. Svako tkivo naziva erogenom zonom, a upravo one imaju veliku važnost u njegovoj teoriji razvoja ličnosti. Instinkti smrti djeluju neprimjetnije pa se o njima manje zna. U te instinkte ubrajaju se instinkti agresivnosti, okrutnosti i ubistva te su jednako važni kao i instinkti života.

Druga revolucionarna Freudova teorija je topografska teorija po kojoj se ljudska psiha dijeli na tri sloja: svjesno, predsvjesno i nesvjesno. Svjesno određuje ono što se dešava u realnosti. Predsvjesno predstavlja onaj dio sjećanja koji nije blizu svijesti, ali ga u svakom trenutku možemo prizvati u sjećanje. Po Freudovoј teoriji, predsvjesno se nalazi između svjesnog i nesvjesnog sloja ličnosti. Nesvjesno se sastoji od onih iskustava, težnji i osjećaja kojih u običnim okolnostima ne

možemo postati svjesni, ali mogu postati dostupna kroz analizu snova, crteže i druge vrste psihoanalize (Freud, 1973). Treća Freudova teorija, strukturalna teorija, nastala je kao proširenje topografskog modela. Prema strukturalnom modelu, ličnost se sastoji od tri dijela: ida, ega i superega. Id (Ono) je nagonski dio ličnosti i njegovo sjedište je u nesvjesnom, koji je prisutan od samog rođenja i smatra se genetskom determinantom našeg nasljedstva (Cervone, & Pervin, 2022). Energija ida prazni se po principu nagonske ugode, dakle prvo se pojavljuje napetost koja teži pražnjenju. Ego (Ja) je najaktivniji dio ličnosti. Čini ga svjesno mišljenje, naša percepcija, govor, učenje, memorija, rasuđivanje, motorika. Za razliku od ida i nesvjesnog dijela ličnosti koji su determinisani od samog rođenja, ego i svjesnost razvijaju se postupeno razvojem centralnog nervnog sistema te stimulacijom vanjskog svijeta i sticanjem iskustva. Na osnovi iskustva, ego djeteta postaje sposoban odgoditi zadovoljavanje nagonskih potreba (Niaz et al., 2019). Iako ga pretežno smještamo u svjesni sloj ličnosti, ego je zastupljen i u nesvjesnom i u predsvjesnom – kao posrednik između nagonskog (ida) i vanjskog svijeta. Ego ima svoj nesvjesni aspekt u vidu mehanizama obrane koji čuvaju naš psihički integritet, a to su: potiskivanje, negacija, reaktivna formacija, projekcija, identifikacija, racionalizacija, sublimacija itd. Dok id predstavlja princip ugode, ego predstavlja princip realiteta. Supereo (Nad-ja), kao struktura koja se razvija najkasnije, predstavlja princip morala, zabrane i kazne u težnji za idealom. Supereo reguliše odnos djeteta s okolinom, prvenstveno s roditeljima. Usvajanjem roditeljskih vrijednosti i zabrana tokom razvoja, supereo se razvija u našu savjest. On je postavljen i u svjesnom i u nesvjesnom dijelu ličnosti. Treba napomenuti da svjesno, predsvjesno i nesvjesno, kao i strukture ida, ega i superega nisu strogo podijeljeni ni staticni (Niaz et al., 2019).

Motivacijska teorija ličnosti H. A. Murraya

Murray smatra kako se obrasci ličnosti razvijaju iz razlika i sličnosti u motivaciji te kako je u osnovi svake motivisane aktivnosti potreba pojedinca. Na osnovu toga stvorio je teoriju ličnosti koja se zasniva na potrebama kao primarnom uzroku ponašanja pojedinca. Smatra kako motivacija usmjerava i upravlja ponašanjem i kako je ona osnovna karakteristika svakog pojedinca pa odatle i dolazi naziv njegove teorije. Obilježje njegove teorije kao i Freudove je holistički pristup. Murray ističe kako se svaki dio ponašanja može proučavati zasebno, ali razumjeti se može samo u odnosu na cjelokupno funkcionisanje pojedinca. Važnu ulogu imaju analiza i sinteza, a uz njih naglašava i važnost okoline odnosno situacije u kojoj se pojedinac nalazi pa se njegova teorija

smatra i teorijom „polja“ (Fulgosi, 1997). Murray je pokušao definisati ličnost kao nešto što se nalazi u mozgu te je o njemu zavisna, tj. za ličnost su važni fiziološki procesi uz što se veže pojam vladajućih procesa. Kao osobinu vladajućih fizioloških procesa u mozgu spominje svijest koja može, a i ne mora biti prisutna. Spominjući svijest dolazimo do struktura ličnosti koje je Murray nazvao prema Freudovim strukturama (id, ego i superego). Iako su strukture isto nazvane i u mnogočemu se preklapaju ipak postoje razlike. Id je izvor energije koji sadrži urođene motive i predstavlja nevidljivo ja, ali sadrži i prihvatljive impulse za društvo i pojedinca što kod Freuda nije bio slučaj. Napominje kako se snaga i energija ida razlikuju od pojedinca do pojedinca te kako se pojedinci razlikuju po mogućnosti kontrolisanja svog ida. Ego ima više funkcija, on raspoređuje i upravlja impulsima i motivima koji se pojavljuju u pojedinca te se veže uz zahtjeve individualnog prilagođavanja. Superego je produkt uticaja društva i okoline u kojoj se pojedinac razvija. Murray uz ego veže ego-ideal koji je idealizovana slika koju pojedinac o sebi ima, odnosno, cilj kojem se teži. Kod pojedinca može postojati razlika u odnosu između superega i ego-ideala. Osoba kojoj je superego dominantan napustila je svoje ambicije i težnje te se „podredila“ drugim ljudima. Ako je ego-ideal nezavisan od superega dolazi do potpunog nesklada s društvenim normama i takvog pojedinca možemo nazvati kriminalcem. Može se zaključiti da je za usklađenost ličnih ambicija i društvenih zahtjeva najbolja povezanost superega i ego-ideala. Osim navedenih komponenti Murray su jednako važne potrebe kao najvažniji pokretači ličnosti (Fulgosi, 1997).

Murray i Kluckhohn (1953) navode nekoliko funkcija ličnosti; smanjenje napetosti potrebe, generisanje napetosti, samoizražavanje, donošenje odluka, kontrolisanje nivoa aspiracije te prilagođavanje socijalnim očekivanjima i normama. Prva funkcija, smanjenje napetosti potrebe, ujedno je i najkarakterističnija i najobuhvatnija funkcija ličnosti. Potrebe stvaraju napetost koja dovodi do redukcije potrebe. Važnije je stanje koje je stvorilo napetost nego sama napetost. Murray i Kluckhohn smatraju kako postizanje nenapetog stanja ne djeluje kao zadovoljstvo već da zadovoljenje izaziva sam proces redukovanja napetosti. Pojedinac je zadovoljan onoliko koliko može redukovati napetosti koje postoje u organizmu. Takođe, važna uloga je samoizražavanje. Ono je spontano, kratko i slobodno te ga svaki pojedinac u nekom trenutku doživi. Takvo izražavanje za cilj ima stvaranje unutrašnjeg zadovoljstva. Donošenje odluke o postupcima važna je funkcija ličnosti jer se na taj način izbjegavaju konflikti u ličnosti. Izbjegavanje konflikata se postiže rasporedom ponašanja ili ciljeva u nekom vremenskom roku te se tako mogu zadovoljiti

različiti konfliktni motivi. Kontrolisanje nivoa aspiracije znači prilagođavanje realnosti pojedinca, odnosno njegovim mogućnostima kako bi se izbjegle frustracije. Usklađivanjem aspiracije i mogućnosti pojedincu se omogućava postizanje nekog krajnjeg cilja. Prilagođavanje socijalnim očekivanjima i normama najteža je i najbolnija funkcija. Pojedinac bi se trebao pridržavati različitih propisa i zakona što može dovesti do toga da u određenim trenucima bude nesrećan. Kadkada je nužno ponašanje prema zahtjevima društva, a kadkada je ono u potpunom neskladu (Murray. & Kluckhohn, 1953; prema Maddi, & Costa, 2017).

Psihosocijalna teorija ličnosti E.H. Eriksona

Erikson sebe smatra Freudovim učenikom iako radi veliki zaokret u psihanalitičkom tumačenju ličnosti i postaje predstavnik ego-psihologije koja je proizašla iz klasične psihanalize. Ego-psihologija smatra kako je ego urođen i prisutan od početka te da je on glavni dio ličnosti. Erikson prihvata ego kao glavni sistem ličnosti te je on osnova funkcionisanja i razvoja ličnosti, takođe autonoman i neovisan od ida te kreativan što znači da pronalazi rješenje u svakoj situaciji. Ego se uvijek može oporaviti od frustracija i ponovno normalno funkcionisati. Eriksonova psihologija obuhvata cjelokupni životni razvoj čovjeka, od rođenja do starosti (Liciburg, 2017). S obzirom da je ego urođen postavlja se pitanje otkud konflikti u ličnosti. Odgovor je da uzrok nisu nikakvi instinkti koji su u sukobu s idom ili superegom već da su to suprotna iskustva koja pojedinac ima u odnosu s okolinom. Konflikti se po Eriksonu mogu riješiti na dobrobit same ličnosti. Svaki pojedinac ima lične krize koje mu omogućavaju daljnji razvoj. Eriksonova psihologija smatra kako postoje određeni stadiji psihosocijalnog razvoja kroz koje prolazi svaki pojedinac. Stadiji su genetski određeni i u svakom se stvara specifičan odnos pojedinca i okoline (Liciburg, 2017). Postoji osam takvih stadija, a njihovo pojavljivanje određeno je načelom epigeneze što znači da sve što raste ima osnovni plan iz kojeg se pojavljuju određeni dijelovi koji imaju svoje vrijeme utjecaja. Kada se svi dijelovi pojave dobivamo funkcionalnu cjelinu (Erikson, 2008). S obzirom da su stadiji genetski determinisani, svaki se javlja u određeno vrijeme i u tom vremenu je određeni stadij dominantan. Takođe, svaki stadij može uticati na kasnije stadije i svaki stadij povezan je s određenom krizom koja nastaje kao posljedica socijalnih zahtjeva u pojedinim životnim razdobljima. Krize i njihovo rješavanje imaju najveću važnost za razvoj ličnosti. Svaka kriza usmjerena je na proširivanje međuljudskih odnosa i nosi sa sobom mogućnost zadovoljenja i frustracija. Krize imaju pozitivnu i negativnu stranu. Ako se kriza rješava na

zadovoljavajući način u pojedincu se pojavljuju pozitivne komponente koje mu olakšavaju daljnji razvoj ega te je ličnost zdrava, a ako se krize ne rješavaju na zadovoljavajući način razvoj ega je onemogućen. Neuspjeh rješavanja jedne krize ne mora uticati na rješavanje krize u sljedećem stadiju, ali ipak je važno riješiti stare krize na adekvatan način kako bi se na zdrav način moglo riješiti nove. Erikson svaki novi stadij nastavlja na onaj prethodni i zasniva ga na rješavanju psihosocijalnih konflikata iz prethodnih stadija (Liciburg, 2017).

Personološka teorija ličnosti G. W. Allporta

Allportova teorija jedna je od prvih humanističkih teorija. Takva teorija pokušava obuhvatiti sve aspekte ljudske ličnosti naglašavajući jedinstvenost ljudi. Njegova teorija ujedno je i jedna od prvih personalističkih teorija čiji je cilj objasniti ličnost svakog pojedinca i na osnovu toga predviđati postupke i razvoj tog pojedinca. Ova teorija naglašava svjesnu motivaciju u čovjeku, a ne nesvjesnu kao što je bio slučaj u psihanalizi te je Allport ključem za razumijevanje sadašnjosti smatrao budućnost, a ne prošlost pojedinca. Allport se bavio pitanjem definicije ličnosti čemu je posvetio dosta pažnje te je analizirao velik broj dotadašnjih definicija koje je sveo na frazu „ono što je čovjek zaista“. Daljnjim proučavanjem zaključio je da je ličnost „dinamička organizacija unutar pojedinca onih psihofizičkih sistema koji određuju njegovo karakteristično ponašanje i mišljenje“ (Liciburg, 2017). Definicija znači da se ličnost mijenja i razvija, da je pod uticajem psiholoških i fizičkih sistema, da unutar nje postoje tendencije koje usmjeravaju ponašanje, da je svaki pojedinac poseban te da se ličnost izražava kroz pojedinčeve aktivnosti. Osim definicije ličnosti, Allport objašnjava i razlike između ličnosti, karaktera i temperamenta. Karakter je etički pojam i veže se uz moralne vrijednosti, a temperament je osnova ličnosti, odnosi se na emocionalne aspekte te je određen nasleđem i određuje granice razvoja ličnosti (Fulgosi, 1997). Fulgosi (1997) spominje pet Allportovih zahtjeva koje mora imati neka teorija ličnosti. Prvi zahtjev je taj da teorija mora smatrati kako je ličnost usredotočena u organizmu. Naime, Allport smatra kako na ponašanje pojedinca utiču unutrašnji faktori. Drugi zahtjev je da teorija mora smatrati organizam punim, a ne praznim što je suprotno biheviorističkom shvaćanju da je ponašanje vođeno vanjskim podražajima. Teorija, također, mora motivaciju smatrati činjenicom sadašnje strukture, a ne odrazom prijašnjih stanja te je ponašanje pojedinca vođeno sadašnjim motivima i okrenuto budućnosti. Četvrti zahtjev da bi teorija bila adekvatna jest to da se za analizu ličnosti moraju koristiti jedinice koje omogućuju živu sintezu, tj. da analiza prikazuje cjelokupnu

ličnost što zahtjeva holistički pristup. Jedinice analize moraju biti svojstvene pojedincu i nazivaju se osobinama. Zadnji zahtjev je taj da teorija u obzir uzme fenomen samosvijesti iako se ne smije isključivo na njega oslanjati. Samosvijest je najkonkretniji podatak koji pojedinac ima o svom identitetu. Ličnost pojedinca okarakterisana je jedinstvom, osobitošću, integracijom i konzistencijom što znači da su osobine, namjere i stavovi pojedinca organizovani, tj. da postoji poseban sklop tako organizovanih komponenti. Kako bi se ta posebnost svakog pojedinca mogla izražavati nužan je konstrukt kojeg Allport naziva *proprium*. *Proprium* je ego u Freudovoj teoriji ili vlastito ja u Rogersovoj. To je „vlastito ja“ kao subjektivno iskustvo ili doživljaj. *Proprium* je rastu usmjerena i pokretačka kvaliteta ljudske prirode koja obuhvata sve komponente ličnosti i ne može se odvojiti od osobe kao cjeline. Izražava se putem određenih funkcija koje se postepeno razvijaju, a njihova konačna sinteza stvara subjektivnu sliku o sebi. Strukturu i organizaciju motivacije Allport objašnjava teorijom o funkcionalnoj autonomiji. Funkcionalna autonomija je centralni pojam njegove teorije ličnosti i govori kako neka određena aktivnost koja je imala funkciju zadovoljenja nekog motiva može postati cilj samoj sebi. Ona tako postaje autonomna u odnosu na izvorni motiv kojem je služila. Motivi odraslih postaju funkcionalno autonomni naprema prošlim iskustvima te tako neka aktivnost postaje sama sebi svrhom. Allport za objašnjavanje i djelovanje funkcionalne autonomije razlikuje perseverativnu autonomiju i proprijatnu funkcionalnu autonomiju (Fulgosi, 1997). Persevarativna autonomija uključuje zavisnosti, cirkularne mehanizme te ponavljavajuće i rutinske radnje (Bojić, 2020). Proprijatna ili svojstvena funkcionalna autonomija označava ponašanja karakteristična za neku ličnost, a objašnjava se nastajanjem interesa, vrijednosti, stavova i namjera. Ova autonomija stvara stil života pojedinca i pomaže pojedincu da stekne više nivoje autentične životne zrelosti i rasta. Ličnost je zrela onoliko koliko je njen ponašanje funkcionalno autonomno.

Humanistička teorija A.H. Maslowa

Teorija Maslowa prema svojim obilježjima najsličnija je Rogersovoj teoriji. Humanistička psihologija smatra kako se čovjek konstantno mijenja i kako nikada nije isti. Zadatak čovjeka je samoaktualizacija svojih ljudskih mogućnosti. Da bi taj zadatak ostvario, čovjek mora živjeti svojim autentičnim životom. Jedino takav život omogućava ljudsku egzistenciju. Mišljenje Maslowa, ali i drugih humanista je da je proces samoaktualizacije urođen ljudima. Ako nema samoaktualizacije spriječen je razvoj ličnosti pojedinca. Za proučavanje ljudske prirode primarno

je ljudsko iskustvo i ono je iznad i ispred ponašanja i teorijskih tumačenja. Drugi naziv Maslowljeve teorije mogao bi biti teorija o samoaktualizaciji. Samoaktualizacija predstavlja najvažniji motiv koji pokreće pojedinca ili bi ga barem trebao pokretati. Ona određuje pojedinca i njegov stil života. Da bi se došlo do samoaktualizacije potrebno je zadovoljiti određene potrebe i zbog toga je Maslowljeva teorija potreba osnovica njegove teorije ličnosti (Fulgosi, 1997). Proučavanje toka samoaktualizacije zasniva se na psihološki zdravim osobama koje imaju određena obilježja. Svaka osoba posjeduje vlastitu unutrašnju prirodu koja je s jedne strane specifična pojedincu, a s druge cijeloj ljudskoj vrsti. Drugo obilježje smatra da se aktualizacija ljudske prirode događa unutrašnjim rastom, a ne vanjskim, te treće, psihopatologiju uzrokuju frustracije. Dakle, priroda čovjeka je dobra i ona ne može biti zla. Ljudi se prirodno razvijaju u smjeru samoaktualizacije, a dobromanjerna okolina taj proces pospješuje (Fulgosi, 1997). Najvažnija Maslowljeva teorija je teorija motivacije. Svaki pojedinac u svom životu ima ciljeve koje želi postići te se postizanje tih ciljeva smatra nagradom. Postoje individualni i personalni ciljevi. Maslow te ciljeve naziva ciljnim stanjima. Nakon postignuća nekog cilja zadovoljstvo je kratkotrajno jer te postignute ciljeve odmah zamjenjuju novi. Maslow smatra kako su želje urođene i da čovjek uvijek nečemu teži i nešto priželjkuje. Nisu sve želje i sve potrebe jednakov vrijedne pa su zato hijerarhijski organizovane. Postoji pet hijerarhijskih nivoa. U prvom nivou se nalaze najprioritetnije, odnosno fiziološke potrebe i one moraju biti prve ispunjene. Nakon fizioloških potreba slijede potrebe za sigurnošću, potrebe za pripadanjem, potrebe samopoštovanja i potrebe za samoaktualizacijom. Nakon zadovoljenja jedne potrebe pojedinac se okreće drugoj. Potrebe iz višeg hijerarhijskog nivoa pojavljuju se tek nakon što su zadovoljene one iz nižeg nivoa. Potrebe iz nižih nivoa sličnije su kod različitih ljudi dok su različitije u višim razinama. One potrebe na višim nivoima karakteristične su za ljude, odnosno, manje su životinjske. Takođe, ukoliko su potrebe pojedinca više u hijerarhiji to znači da pojedinac više izražava svoju individualnost (Fulgosi, 1997). Osim potreba karakterističnih za ljudsku vrstu postoje i potrebe karakteristične za pojedinca i one vode samoaktualizaciji (McLeod, 2007).

Fenomenološka teorija C. R. Rogersa

Rogersova teorija posebnu pažnju pridaje pojmu o sebi i iskustvima i doživljajima te naglašava potrebu da svaki čovjek funkcioniše kao potpuno ljudsko biće. Njegova teorija je nastala na osnovu njegove kliničke prakse u kojoj je došao do spoznaje da je čovjek svrhovito biće s

određenim ciljevima u životu. Čovjek je realistično, pouzdano i pozitivno biće s ciljem samoaktualizacije, a dobrota je osnova ljudske prirode. Za sve koji misle da čovjek u osnovi nije dobro biće, Rogers napominje da se pojedinci zbog straha mogu ponašati okrutno, ali da se u dubini takvih ljudi zapravo kriju pozitivne tendencije i sklonosti. Osnovno obilježje čovjeka prema njemu je borba za punu realizaciju unutrašnjih potencijala, tj. samoaktualizacija. Rogers se više posvetio dinamici, nego strukturi ličnosti. Osnove strukture njegove teorije su organizam i pojam o sebi. Organizam je sjedište cjelokupnog iskustva pojedinca koje čini njegovo fenomenalno polje. Fenomenalno polje ima svjesni i nesvjesni dio. Svjesni dio je simboliziran, a nesvjesni nije. Svoje svjesno iskustvo pojedinac upoređuje s okolinom i tako testira svoje percepcije ili hipoteze. Međutim, vrlo često pojedinac svoja iskustva ne provjerava već ih zamjenjuje za realnost što znači da često umjesto spoznaje o sebi, pojedinac ima zablude i predrasude. Najvažnija Rogersova struktura je vlastito ja (self) ili pojam o sebi i nastaje iz ukupnog iskustva pojedinca. Pojam o sebi sadrži dva bitna elementa, svijest o postojanju („ja jesam“) i svijest o funkciji („ja mogu“). Vlastito ja je simbolizacija dijela ukupnog iskustva pojedinca i uvijek je dostupno svijesti. Rogers smatra da je cilj pojedinca da postane svoj pravi ja. Svaki pojedinac ima pojam o tome kakav bi želio biti, svoje idealno ja. Ponekad taj idealni ja nije u skladu sa realnim ja te dolazi do neprilagođenog ponašanja pojedinca ili osjećaja nezadovoljstva. Razvoj pojedinca moguć je tek kada su usklađene subjektivna i objektivna realnost jer jedino tada je pojedinac u mogućnosti prihvatići cjelokupno iskustvo svog organizma. Rogers smatra kako je ličnost promjenjiva i da je čovjek usmjerena prema naprijed. Prema njemu osnovna tendencija ličnosti je aktualiziranju što je zapravo jedini pravi motiv čovjeka. Čovjek teži postići ono najbolje što može. Svi ostali motivi zapravo su dio ovog osnovnog motiva. Motiv aktualizacije ugrađen je u fiziološke procese cijelog tijela pa je stoga on biološka činjenica, a ne psihološka tendencija. Taj motiv omogućava rast organizma, daje pokretačku snagu za postizanje veće autonomije, nezavisnosti i sličnih procesa te služi kao kriterijum za vrednovanje iskustava i doživljaja. Takav proces vrednovanja koji neprekidno traje, Rogers, naziva organizmičkim procesom vrednovanja. Tendencija aktualizaciji za cilj, osim smanjivanja napetosti, ima i povećanje napetosti kako bi se čovjek razvijao i napredovao. Ta tendencija zajednička je svim živim bićima. Sve što čovjek čini usmjereno je povećanju vlastite kompetencije i aktualizacije (McLeod, 2007). Potpuno funkcionalna osoba je osoba koja koristi svoje kapacitete i talente te je usmjerena upoznavanju sebe i mogućih iskustava. Takve osobe imaju pet glavnih karakteristika ličnosti. To su: otvorenost iskustvu ili doživljavanju,

egzistencijalno življenje, organizmičko povjerenje, sloboda doživljavanja te kreativnost ili stvaralaštvo. Otvorenost iskustvu podrazumijeva da nijedno iskustvo nije prijetnja pa su takve osobe racionalne i svjesne vlastitih osjećaja. Egzistencijalno življenje znači da se ličnost razvija kroz iskustva i doživljaje te da se ništa ne može predvidjeti unaprijed. Treća karakteristika dolazi do izražaja u situacijama donošenja odluka i to onda kada pojedinac sluša i slijedi sebe i svoja iskustva. Sljedeća karakteristika podrazumijeva da je pojedinac slobodan živjeti na način koji želi te da svi događaji zavise isključivo o njemu. Zadnja karakteristika je kreativnost. Svaka osoba trebala bi stvarati kreativne produkte i živjeti kreativnim životom (Fulgosi, 1997). Rogers smatra kako zdrava ličnost može asimilirati vlastita iskustva i doživljaje u cjelinu vlastite ličnosti. Takva osoba je otvorena ka iskustvima, ne pokazuje defanzivnost i njena ličnost funkcioniše normalno. Suprotna takvoj ličnosti je dezorganizovana ličnost. To znači da pojam o sebi nije u skladu s organizmičkim iskustvima. Ona se ne može nositi s vlastitim iskustvima već se brani od njih. Rogers smatra kako svaka osoba u pojedinim situacijama može doživjeti određeni stepen dezorganizacije ukoliko je izložena iskustvima koja ugrožavaju njen pojam o vlastitom ja. Takođe, ljudi često doživljavaju i tjeskobu, ali u granicama koje ne onemogućavaju normalno funkcionisanje. Kada se te granice pređu, odnosno kada nepodudarnost vlastitog ja i iskustva postane veća, pojedinca obično nazivamo neurotikom. Neurotičari su sposobni očuvati svoje ja i to zato što su sposobni nepodudarna iskustva udaljiti iz svijesti, dok psihotičari nisu sposobni takva iskustva držati van svijesti i njihovo ja je uništeno. Dezorganizacija i psihopatološka stanja nastaju kada je vlastito ja ugroženo, odnosno nesposobno je zaštititi se od prijetećih iskustava. Takva stanja mogu se sprječiti reintegracijom ličnosti koja je moguća jedino ako su obrambeni mehanizmi aktivni (McLeod, 2007).

Leksički pristup poučavanja ličnosti – Petofaktorski model

Trenutno dominantan model taksonomije osobina ličnosti predlaže da je individualne razlike u ličnosti najbolje opisati kroz pet širokih faktora. Taj pristup poznat je pod nazivom model „velikih pet“ (Big Five Model). Riječ je o modelu koji je nastao na temelju leksičkog pristupa u psihologiji ličnosti. Osnovna ideja leksičkog pristupa jeste da će ljudi individualne razlike koje su važne za ličnost pokušati verbalizovati kako bi lakše komunicirali. Svi mi koristimo riječi kako bismo opisali svoje karakteristike, kao i osobine drugih ljudi. Budući da se jezik razvija tako da omogućuje efikasnu komunikaciju, prema leksičkoj hipotezi, ljudi će za označavanje važnih

individualnih razlika (ili osobina ličnosti) izmisliti odgovarajući termin. Goldberg je najbolje opisao ideju ovog pristupa: „One individualne razlike koje su najvažnije u svakodnevnim transakcijama ljudi biće kodirane u njihovom jeziku. Što su važnije individualne razlike, ljudi će ih više primjećivati, više će željeti pričati o njima i na kraju će izmisliti riječi za njihovo označavanje“ (Goldberg, 1990; prema Bakić, 2021). Savremena literatura prikazuje veliku sličnost između petofaktorskog modela i Eysenckovog P-E-N modela. Naime, faktor introverzije i ekstraverzije odgovara Eysenckovoj ekstraverziji, faktor emocionalne stabilnosti suprotnost je Eysenckovom faktoru neuroticizma dok prijatnost i savjesnost predstavljaju suprotnost Eysenckovom faktoru psihoticizma. Jedina razlika je u tome što Eysenck u svom modelu nema faktor intelekta (Widiger, 2017). Prvi faktor petofaktorskog modela podrazumijeva povučene osobe odnosno otvorene, pričljive i aktivne osobe. Prijatnost kao drugi faktor odnosi se na prosocijalno ponašanje i uključuje altruizam, povjerljivost i skromnost dok se kao suprotnost tome predstavljaju emocionalno hladne osobe. Treći model predstavlja promišljenost, organizovanost i postavljanje prioriteta. Emocionalna stabilnost ili neuroticizam govori o osobama koje se teže opuštaju i prihvataju životne promjene odnosno osobe koje prihvataju različite životne ishode bez pretjeranih reakcija te su zadovoljnije u odnosima s drugima. Peti faktor izaziva najviše nedoumica oko interpretacija (Goldberg ga naziva intelektom, Costa i McCrae otvorenost prema iskustvu, a Tupes i Christal kulturom), a uključuje otvorenost prema novim iskustvima, maštovitost i kreativnost (Karabegović, 2013). Za razliku od psihobiološkog modela ličnosti koji prije svega traga za biološkom osnovom individualnih razlika, pod pretpostavkom da je jasna biološka osnova prvi preduslov identifikovanja neke osobine ličnosti kao osnovne, leksički pristup bazira se na ideji da se one osobine po kojima se ljudi razlikuju, a koje su se kroz svakodnevno ljudsko isustvo pokazale kao značajne, kodiraju u jezik (Smederevac i sar., 2010). Prvu autentičnu psiholeksičku studiju u srpskom jeziku izvršila je Snežana Smederevac (Smederevac, 2000; prema Smederevac i sar., 2007) koja je primjenila metodologiju Telegena i Volera. Ona je iz riječnika srpskohrvatskog jezika Matice srpske sa svake desete strane birala prvi termin koji se odnosi na ličnost. Tako je došla do 292 termina. Nakon ove, Smederevac i saradnici su 2007. godine (Smederevac et al., 2007) sproveli još jednu leksičku studiju kako bi provjerili stabilnost ovakve strukture leksičkih opisa ličnosti u srpskom jeziku i došli su do 264 opisa ličnosti. Ovi opisi poslužili su za sastavljanje upitnika Leksi, a konačan rezultat ovog napora predstavlja upitnik Velikih pet plus dva čije su

osnovne dimenzije: Neuroticizam, Ekstraverzija, Savjesnost, Otvorenost ka iskustvu, Agresivnost, Pozitivna valenca i Negativna valenca (Čolović i sar., 2014).

Osobine ličnosti predstavljaju individualne faktore koje mogu uticati na seksualno ponašanje. Osobine ličnosti dvostruko utiču na seksualno ponašanje, mogu da povećaju šansu da se pojedinac upusti u rizična seksualna ponašanja ili mogu da zaštite pojedinca od negativnih uticaja i utiču na izbjegavanje rizičnih seksualnih ponašanja (Obradović i Dinić, 2010). Neuroticizam je dimenzija individualnih razlika u stepenu reaktivnosti na potencijalno ugrožavajuće stimuluse i predstavlja sklonost da se doživljavaju neprijatne i uznemirujuće emocije, sklonost uznemirenosti u mislima i akcijama. Ekstraverzija određuje broj međuljudskih odnosa sa kojima se osoba oseća lagodno. Savjesnost je dimenzija individualnih razlika koja se odnosi na stav prema obavezama, odnosno broj ciljeva na koje je neko usmjeren kao i samokontrolu, sistematičnost i istrajnost u njihovom ostvarivanju. Agresivnost je dimenzija koja podrazumijeva individualne razlike u učestalosti i intenzitetu agresivnih impulsa, kao i razlike u kontroli i intenzitetu same agresivne reakcije. Otvorenost prema iskustvu se odnosi na prihvatanje novih ideja, pristupa i iskustava. Ova dimenzija predstavlja osobinu koja obuhvata intelektualnu radoznamlost, širok krug interesovanja i otvorenost za promjene. Pozitivna valenca je dimenzija samoevaluacije koja podrazumijeva pozitivan stav prema sebi i pozitivnu procjenu sebe. Negativna valenca je dimenzija samoevaluacije koja podrazumijeva negativan stav prema sebi i negativnu procjenu sebe (Smederevac i sar., 2010).

Ekstraverzija je dimenzija individualnih razlika u stepenu reaktivnosti na okruženje i razlike se mogu kretati od visoke reaktivnosti, karakteristične za introverte, do niske reaktivnosti karakteristične za ekstraverte. U upitniku Velikih pet plus dva skala Ekstraverzija obuhvata socijalne aspekte i indikatore pozitivnog afektiviteta. Skalu Ekstraverzije čine tri subskale: Srdačnost, Pozitivan afekat i Društvenost. Srdačnost ili dobrodošnost je dimenzija koja ukazuje na pozitivan stav prema ljudima i aktivne napore koje osoba čini da bi ostvarila harmonične interpersonalne odnose. Pozitivan afekat opisuje tendenciju da se optimistički gleda na budućnost, da se aktivno reaguje na zahtjeve sredine i da se doživljavaju pozitivne emocije. Društvenost podrazumijeva lako uspostavljanje interpersonalnih kontakata, mogućnost komunikacije sa velikim brojem ljudi, veliki broj poznanstava i uživanje u prisustvu drugih (Smederevac i sar., 2010). Ekstraverzija se odnosi na stepen jednostavnosti s kojim osoba stupa u odnos s drugima.

Ekstraverti su usmjereni na vanjski svijet koji ih okružuje, dok su introverti usredsređeni i usmjereni na svoj unutrašnji svijet. Ekstraverti često zauzimaju položaj vođe u društvu zbog svog velikog uticaja na okolinu i društvo kojim su okruženi. Upravo je element društvenosti ključno svojstvo ekstraverzije, a tu spadaju i asertivnost, razgovorljivost i aktivnost. Ekstravertne osobe su eksperti za podizanje atmosfere zbog pozitivne energije kojom zrače. Ekstraverzija ima i negativne strane. Osobe s visokim stepenom ekstraverzije su emotivnije i impulsivnije (Gohary, & Hanzaee, 2014; prema Velagić, 2018)

Agresivnost je dimenzija koja podrazumijeva individualne razlike u učestalosti i intenzitetu agresivnih impulsa, kao i razlike u kontroli i intenzitetu same agresivne reakcije. Skala za procjenu agresivnosti obuhvata neke latentne oblike agresivnosti – one koji mogu predstavljati kognitivno-afektivnu predispoziciju za agresivno ponašanje i ne moraju nužno da se ispolje u ponašanju, kao što je hostilnost – i neke manifestne oblike, koji obično uključuju vidove verbalne, pa i fizičke agresivnosti. Dimenzija Agresivnost obuhvata tri subskale: Bijes, Nepopustljivost i Teška narav. Bijes je dimenzija koja se odnosi na emocionalnu predispoziciju za agresivno reagovanje i lošu kontrolu agresivnih impulsa. Nepopustljivost se odnosi na stepen izraženosti težnje ka održavanju harmoničnih odnosa sa drugim ljudima, odnosno voljno suzbijanje agresivne ekspresije u cilju održavanja skladnih odnosa sa drugim ljudima, kao i pozitivne slike o sebi. Teška narav se odnosi na tendenciju da se dominira u većini interpersonalnih odnosa. U osnovi ovakvog ponašanja se nalazi potreba za eksponiranjem i javnim manifestovanjem vlastitih uvjerenja (Smederevac i sar., 2010).

Savjesnost je dimenzija individualnih razlika koja se odnosi na stav prema obavezama. Razlike na ovoj dimenziji mogu da se kreću od pretjerane aktivnosti i posvećenosti obavezama, karakteristične za radoholičare, do izrazite neaktivnosti karakteristične za inertne, pasivne i lijene ljude. Savjesnost čine tri subskale: Samodisciplina, Istrajnost i Promišljenost. Samodisciplina pretežno obuhvata indikatore stava prema obavezama, koje su shvaćene kao spoljašnji pritisak. Istrajnost podrazumijeva ambiciju da se sopstvenim zalaganjem postignu visoki ciljevi, odnosno upornost, snažna volja, organizovanost i izdržljivost. Promišljenost podrazumijeva opreznost prilikom donošenja odluka, sklonost planiranju i uvažavanju pravila ponašanja (Smederevac i sar., 2010). Savjesnost opisuje osobe čije je ponašanje orijentisano na zadatku, planiranje i organizovanje prilikom čega slijede pravila i norme. Te osobe su dobro organizovane, tačne,

pouzdane, samodisciplinovane te svrhovite. Osobe koje se nalaze nisko na ljestvici savjesnosti su nepouzdane, neodgovorne, neorganizovane i lijene. Ekstremi teže postati perfekcionisti. Ove osobe su takođe sposobne kontrolisati svoje impulsivne osjećaje, te poštuju svoje obaveze i dogovore. Njihovo ponašanje je racionalno. Znaju šta žele, a svoje planove razrađuju u detalje i uspješno ih provode. Okvir djelovanja za njih predstavljaju pravila i norme. Savjesne pojedince često karakteriše upornost na putu do ostvarenja cilja. Koriste svoje znanje, sposobnost i vještine za napredak u karijeri te stalno uče i napreduju kako bi bili najbolji. Savjesne osobe rijetko iznenadi ishod neke situacije zbog njihovog analitičkog pristupa problemu i njegovim ishodima te unaprijed imaju spremnu reakciju, kao i odgovor. Manje savjesne osobe smatraju kako je dozvoljeno odstupanje od pravila i njihovo preoblikovanje, hedonistički su orijentisane i sklone rizičnom i iracionalnom ponašanju. Ova dimenzija ličnosti ima i negativne strane. Najčešće dolazi do razvoja opsesije. Opsesija je često rezultat radoholičarskog ponašanja i prekomjerne predanosti poslu (Varvodić, 2016; prema Velagić, 2018).

Emocionalna stabilnost je odlika koju posjeduju uravnoteženi i stabilni pojedinci. Emocije im ne utiču na ponašanje te se mogu oduprijeti vlastitim nagonima, kao i nerazumnim postupcima. Prilikom donošenja odluka vođeni su razumom. Izostanak emocionalne stabilnosti vodi neuroticizmu. Neuroticizam označava broj i intenzitet stimulusa koji su potrebni za poticanje negativnih emocija kod pojedinca. Što je osoba više neurotična, ona teže kontroliše svoje osjećaje i teško se nosi sa stresom te je emocionalno ranjivija (Chang, & Tsao, 2010; prema Velagić, 2018). Neuroticizam je dimenzija individualnih razlika u stepenu reaktivnosti na potencijalno ugrožavajuće stimuluse. Razlike na ovoj dimenziji mogu da se kreću od pretjerane reaktivnosti, čak i na bezazlene stimuluse, pa do izražene nereaktivnosti, koju karakteriše hladnokrvnost i stabilnost i u uznemirujućim situacijama. Skala Neuroticizma u upitniku Velikih pet plus dva obuhvata indikatore anksioznosti, osjećanja krivice, depresivnog raspoloženja, ogorčenosti, otuđenosti i osjećanja manje vrijednosti. Skala Neuroticizma sastavljena je od tri subskale: Anksioznost, Depresivnost i Negativni Afekat. Anksioznost kao osobinu karakteriše često doživljavanje napetosti, čak i u situacijama koje prosječna osoba procjenjuje kao bezazlene. Osnovni pokazatelji anksioznosti su podrhtavanje glasa, uznemirenost u nepoznatim situacijama, osjećanje krivice i kajanja. Depresivnost se odnosi na pesimističan stav prema budućnosti,

samookrivljavanje i negativnu samoprocjenu. Negativni afekat odnosi se na opšte nezadovoljstvo, samosažaljenje, ogorčenost i doživljaj nepravde (Smederevac i sar., 2010).

Otvorenost prema iskustvu predstavlja osobinu koja obuhvata težnju ka napretku i usavršavanju, intelektualnu radoznalost, širok krug interesovanja i otvorenost za promjene. Otvorenost prema iskustvu obuhvata dve dimenzije nižeg reda: Intelekt i Traženje novina. Intelekt je dimenzija koja se odnosi na tendenciju da se kreira podsticajno okruženje u kome će se zadovoljiti potreba za intelektualnom stimulacijom. U pitanju je aktivna potraga za infomacijama koje su predmet interesovanja, koju prati radoznalost i težnja ka intelektualnom napretku. Traženje novina obuhvata indikatore potrebe za doživljavanjem novih iskustava i spremnosti za isprobavanjem novih stvari (Smederevac i sar., 2010). Otvorenost je dimenzija ličnosti koja obuhvata umjetnički interes, kreativnost, intelekt, nekonvencionalne vrijednosti i potrebu za promjenama. Pojedinci koje karakteriše visok stepen intelekta su znatiželjni, maštoviti, nekonvencionalni te okrenuti novim idejama. Suprotnost im predstavljaju pojedinci koje karakteriše konzervativnost, uski interesi te konvencionalno ponašanje. Osobe koje su otvorene novim iskustvima su pojedinci osjetljivi na umjetnost i ljepotu, maštoviti su te imaju bogat i složen emocionalni život. Nisu konvencionalni u svojim idejama, vrijednostima i vjerovanjima. Liberalni su i razumiju drugačije poglede na svijet. Uvijek su otvoreni za nova iskustva te željni znanja i učenja (Chang, & Tsao, 2010; prema Velagić, 2018).

Pozitivna valenca čini jednu od dvije dimenzije samoevaluacije. Razlike na ovoj dimenziji se mogu kretati od izrazitog doživljaja superiornosti, egocentričnosti i narcizma do nedostatka samopoštovanja, snishodljivosti i samoumanjivanja. Pozitivna valenca obuhvata dve subskale i to: Superiornost i Pozitivnu sliku o sebi. Superiornost je dimenzija koja obuhvata indikatore potrebe za potenciranjem vlastite važnosti, koju često mogu pratiti ideje veličine i narcističke tendencije. Pozitivna slika o sebi se odnosi na svijest o vlastitim vrijednostima, pa će se osoba i ponašati u skladu sa tim, postavljaće više ciljeve čije ostvarenje povratno podstiče pozitivan stav (Smederevac i sar., 2010).

Negativna valenca predstavlja drugu dimenziju samoevaluacije. Pored negativne samoevaluacije karakteristične za depresivni kognitivni stil, ova dimenzija obuhvata i spremnost da se sebi pripiše uloga opasne osobe, koje drugi imaju razloga da se plaše. Negativna valenca

obuhvata dvije subskale: Manipulativnost i Negativna slika o sebi. Manipulativnost se odnosi na procjenu sebe kao vješte osobe koja uspijeva da ostvari ciljeve nametljivošću, spletkarenjem ili iskorištanjem drugih pri čemu se zanemaruju neki osnovni kodeksi ponašanja i stava prema drugima. Negativna slika o sebi odnosi se na intenzivnu svijest o vlastitim nepoželjnim osobinama i nedostatku pozitivnih osobina (Smederevac i sar., 2010).

U istraživanjima nekih autora, koja su se bavila ulogom osobina ličnosti Velikih pet u procjeni seksualnog ponašanja i seksualnog zadovoljstva, nalaz o negativnoj povezanosti neuroticizma i seksualnog zadovoljstva je najkonzistentniji. Prema nalazima Heavena i saradnika, neuroticizam i ekstraverzija su najvažniji prediktori odnosa prema seksualnom ponašanju, dok savjesnost i otvorenost ka iskustvu imaju manju prediktorsku moć. Neuroticizam je takođe povezan sa većom seksualnom anksioznosću i krivicom, te nižom seksualnom motivacijom (Heaven et al., 2003). U longitudinalnom istraživanju o neuroticizmu i zadovoljstvu u braku, autori Fisher i McNulty ukazuju na štetnost neuroticizma na seksualne komponente u braku. Prema rezultatima autora neuroticizam predviđa niže nivo istovremenog bračnog i seksualnog zadovoljstva među bračnim partnerima, rezultati ove studije takođe pokazuju da osobe sa visokom savjesnošću imaju visok nivo samosvijesti u toku seksualnog čina (Fisher, & McNulty, 2008). Birbaum, Reis, Mikulincer i Gillath, (2006) navode kako su nemogućnost uživanja u seksualnim aktivnostima, frustracija, dosada ili ravnodušnost tokom samog odnosa pozitivno povezani sa neuroticizmom, dok je ekstraverzija u pozitivnoj korelaciji sa seksualnim eksperimentisanjem, što potvrđuje i Eysenck. Eysenck (1976) i Zuckerman (1983) navode kako se interpersonalne razlike u seksualnom ponašanju mogu razumjeti u kontekstu biloških individualnih razlika ličnosti. Rezultati Eysenckove studije pokazali su da su ekstraverti, u odnosu na introverte, seksualno aktivniji, skloniji seksualnom eksperimentisanju i zadovoljniji ukupnim seksualnim životom (Simpson, & Gangestad, 1991a). Slične nalaze ističe i Zuckerman, koji navodi da osobe sa visokim skorom na dimenziji otvorenost ka iskustvu, u odnosu na one sa niskim skorom, imaju veću tendenciju ka upuštanju u raznolike seksualne odnose (Simpson, & Gangestad, 1991a).

Socioseksualnost

Socioseksualnost je naziv za teorijsku osnovu kojom evolucijska psihologija omogućuje identifikaciju važnih individualnih razlika. Ova karakteristika, koja ima porijeklo u evolucijskoj

teoriji, intenzivnije se istražuje posljednjih pedesetak godina. Socioseksualnost je pojam koji objašnjava razlike u spremnosti pojedinaca da se upuste u seksualnu vezu bez bliskosti, vjernosti i drugih odrednica emocionalne povezanosti. U odsutnosti takvih indikatora emocionalne vezanosti, pojedinci nerestriktivne socioseksualnosti često stupaju u polne odnose dok pojedinci restriktivne orijentacije to najčešće ne čine (Simpson, & Gangestad, 1992). U odnosu na restriktivne pojedince, nerestriktivni su skloniji seksualnim odnosima s više partnera u istom vremenskom periodu. Njihovu vezu karakteriše nisko ulaganje, manja privrženost, ljubav i vezanost uz partnera. Nerestriktivni partneri preferiraju i češće imaju partnere koji su fizički atraktivniji, istaknutiji i koji imaju viši socijalni status, dok restriktivni pojedinci preferiraju partnere koji su ljubazni, odani, odgovorni i vjerni. Prema dominantnim teoretičarima ovog područja socioseksualnu orijentaciju sačinjava: socioseksualno ponašanje, socioseksualni stavovi kao i socioseksualne želje (Penke, & Asendorpf, 2008). Pritom se socioseksualno ponašanje odnosi na ukupnu raspodjelu resursa kao što su vrijeme i novac na kratkoročne, odnosno dugoročne reproduktivne strategije, a odražava i ponašajne navike u domeni seksualnosti. Socioseksualni stavovi predstavljaju dispozicijske tendencije pojedinca pri evaluaciji neobavezujućih seksualnih odnosa generalno, a obuhvata i vlastitu želju za emocionalnom bliskošću prije stupanja u takav odnos. Posljednje, socioseksualne želje predstavljaju motivacionu dispoziciju za pojedinčev izbor raspodjele resursa na dugoročne ili kratkoročne odnose. Riječ je o motivacionom stanju kojeg karakteriše povećani seksualni interes, a samim tim i subjektivna seksualna pobuđenost i maštanja (Penke, & Asendorpf, 2008).

Kad je riječ o faktorima koji utiču na smjer socioseksualne orijentacije kod pojedinca, uzrok se često može pripisati polu, budući da su muškarci češće nego žene nerestriktivne socioseksualne orijentacije, ali i mnogim drugim faktorima. Naime, pojedine osobine ličnosti, poput ekstraverzije, u pozitivnoj su korelaciji upravo s nerestriktivnom socioseksualnom orijentacijom. Evolucijska objašnjenja ženske socioseksualnosti govore o dvije različite reproduktivne strategije koje su bimodalno raspoređene u populaciji dok mušku socioseksualnost objašnjavaju putem stepena fizičke simetrije. Takođe, iz evolucijske perspektive gledano, postoji razlika u omjeru polova potomaka zavisno o socioseksualnoj orijentaciji roditelja, drugim riječima, žene nerestriktivne socioseksualne orijentacije rađaju u prosjeku više sinova od žena restriktivne orijentacije koje rađaju više ženskih potomaka

Zanimljiv nalaz, u skladu s evolucijskom teorijom socioseksualnosti, je da žene sa nerestriktivnom orijentacijom rađaju više sinova. U istoriji evolucije muško i žensko potomstvo imalo je različitu reproduktivnu vrijednost za restriktivne i nerestriktivne žene. Žene s nerestriktivnom socioseksualnošću su na većem dobitku ako imaju potomstvo s partnerom koji je reproduktivno vrijedan, jer će one karakteristike koje njemu omogućuju veću reproduktivnu vrijednost preći i u njegovo potomstvo. Međutim, te su karakteristike vrednije za njegove sinove nego za kćeri jer su tokom evolucijske istorije muškarci varirali više od žena u ukupnoj veličini potomstva, što znači da je reproduktivno uspješan muškarac imao više potomstva nego reproduktivno uspješna žena. Kao rezultat toga, nerestriktivne žene bile su selektovane da imau više sinova. Restriktivne žene naprotiv bile su na većem dobitku ako su imale relativno više potomstva ženskog pola jer bi im eventualni sinovi bili u kompetenciji s reproduktivno uspješnjim sinovima nerestriktivnih žena. Nova analiza originalnih Kinzeyevih podataka otkrila je da broj predbračnih seksualnih partnera značajan prediktor omjera polova potomstva. Žene koje su se upuštale u polne odnose s većim brojem partnera prije braka najčešće imaju više sinova u poređenju sa svojim restriktivnim vršnjakinjama. Suprotno tome, žene koje su imale manje partnera prije braka imaju veći broj ženskih potomaka u poređenju sa nerestriktivnim ženama. Dakle, u onoj mjeri u kojoj evolucijski pritisci mogu uticati na omjer polova, može se očekivati da će žene s nerestriktivnom socioseksualnošću rađati više sinova, a žene s restriktivnom socioseksualnošću više kćerki (Hrgović i Polšek, 2004; Simpson, & Gangestad, 1992).

Nerestriktivna socioseksualna orijentacija u korelacijski je sa nepoželjnim crtama ličnosti i s nepoželjnim ponašanjima češće kod muškaraca nego kod žena. Kod oba pola nerestriktivna socioseksualna orijentacija u korelacijski je s određenim ponašanjima koja upućuju na prijašnje iskustvo sa seksom s većim brojem polnih partnera te čestim polnim odnosima. Što se tiče muškaraca, nerestriktivna socioseksualna orijentacija povezana je s višim nivoom prihvatanja mitova o silovanju te iskriviljenih i štetnih seksualnih uvjerenja, višim nivoom konzervativnih stavova prema ženama, visokom motivacijom za posjedovanjem moći i niskom motivacijom za pripadanjem i intimnosti, a takođe je povezana s upotrebom seksualne agresije u prošlosti. Kod žena, nerestriktivna socioseksualna orijentacija povezana je sa seksualnim fantazijama o dominatnosti i sa nižim nivoom seksualnog konzervativizma (Yost, & Zurbriggen, 2006). Teorija seksualne strategije (Sexual Strategy Theory, SST, Buss, & Schmitt, 1993) naglašava da su i

muškarci i žene trebali razviti taktiku za privlačenje dugoročnih partnera i njihovog ulaganja u potomstvo, ali da su muškarci razvili taktiku koja privlači veći broj partnerica zasnovano na analizi rizika i dobitka (cost-benefit) koja uključuje kompromise između različitih aktivnosti koje su bile optimalne za oba pola u evolucijskoj istoriji. Prema SST, muškarci u projektu imaju veću korist od žena od pokušaja da privuku više partnera, za što postoji i empirijska potvrda u nizu istraživanja. Na primjer, muškarci izjavljuju da žele u projektu četiri puta više seksualnih partnera u sljedećih pet godina nego žene (Buss i Schmitt; prema Gangestad, & Simpson, 2000). Ali, teorija seksualne strategije priznaje da oba pola mogu, i pokazuju kratkoročne i dugoročne reproduktivne strategije, tačnije, da su reproduktivne strategije mješovite, te je to i jedna od karakteristika teorije. Buss i Schmitt (1993) takođe napominju da i interpolne varijacije u reproduktivnoj taktici mogu biti adaptivne, ali ipak dobijaju manju teorijsku pažnju od među-polnih varijacija te to ostaje „neriješeno pitanje“ unutar teorije (Gangestad, & Simpson, 2000).

Emocionalna promiskuitetnost

Emocionalna promiskuitetnost predstavlja tendenciju razvoja romantičnih osećaja brzo, često i manje diskriminatorno. Ova tendencija može biti jednakо važna koliko i seksualna promiskuitetnost s obzirom na porijeklo, razvoj i izdržavanje odnosa (Jones, 2013). Period adolescencije označava dinamične tranzicije u smislu emocija, fiziologije, ponašanja i interesovanja u kombinaciji sa mnogim izazovima i mlađi ljudi kontinuirano mijenjaju svoje ličnosti, zbog čega se očekuje da kod adolescenata postoji veća sklonost ka seksualnom eksperimentisanju (Cherri et al., 2017). Generalno, promiskuitet se odnosi na spremnost da se uključi u romantične aktivnosti sa većim brojem partnera i uključuje dva domena: seksualni i emocionalni (Jones, & Paulhus, 2012). Seksualni i emocionalni promiskuitet dovode do seksualnih i emocionalno nevjernih radnji (Faiza, 2022). Ljudi sa višim nivoom emocionalnog promiskuiteta (EP) poseduju veću osjetljivost da lako razviju osjećanja privlačnosti i ljubavi na prvim susretima (Sprecher, & Metts, 1989). Međutim, afektivne veze mogu rasti i bez seksualnih veza (Diamond, 2002; Hendrick et al., 1998). Osobe sa višim nivoom EP imaju tendenciju da budu emocionalno nevjerne u odnosima sa trenutnim partnerima, nepouzdane su i imaju više nivoa neuroticizma i niže nivoa savjesnosti, te su viši skorovi češća kod muškaraca (Jones, & Paulhus, 2012).

Seksualna samosvijest

Osobe sa visokim nivoom samosvijesti imaju jasnije samosheme i tačnije samospoznaje. Drugim riječima, ljudi se ponašaju u skladu sa njihovim potencijalnim sposobnostima (Baumeister, & Tice, 1988; Carver, & Scheier, 1978). Ingram (1990) je otkrio da postoji pozitivna korelacija između visokog nivoa samosvijesti i depresije, anksioznosti, ispitne anksioznosti i raznih drugih psihičkih poremećaja. U istraživanju koje su sproveli Feningstein, Scheier i Buss (1975), utvrđeno je da žene imaju viši nivo opšte samosvijesti. Meston (2006) je zaključio da pojedinci sa visokim nivoom lične samosvijesti dobijaju više zadovoljstva od seksualnih odnosa i da su kompatibilniji sa partnerom. Sa druge strane, osobe sa visokim nivoom javne samosvijesti izvještavaju da imaju manje zadovoljstvo u seksualnim interakcijama, praćeno neprijatnošću i bolom. U ovom kontekstu koncept samosvijesti, pored toga što je povezan sa različitim aspektima ličnosti i psihološkim karakteristikama, može biti povezan i sa seksualnim iskustvima. Na primjer, osobe koje imaju pozitivne seksualne self-sheme pokazuju karakteristike kao što su jednostavnost i romantika, dok osobe koje imaju negativne seksualne sheme, često karakterišu konzervativni stavovi i neiskustvo. Sugerisano je da je konceptualizacija seksualnog nezadovoljstva veoma važna kada razlikuje normalno i abnormalno seksualno ponašanje (Janssen et al., 2000; van den Hout, & Barlov, 2000; van Lankveld et al., 2008). Van Lankveld i sar. (2008) pronašli su vezu između visokog nivoa samosvijesti i neuroticizma. Van Lankveld, Geijen i Sikora (2008) su otkrili da su rezultati seksualne samosvijesti žena bili viši od onih kod muškaraca.

Skala seksualne samosvijesti (SSCS) ima za cilj mjerjenje individualne varijabilnosti u pogledu konstrukta samosvijesti kakav se doživljava u seksualnim situacijama. Konstrukt se odnosi na model seksualnog uzbuđenja sa kapacitetom pažnje. Seksualna samosvijest može predstavljati faktor rizika za razvoj seksualne disfunkcije. U poređenju sa seksualno funkcionalnim osobama, seksualno disfunkcionalne osobe su u prethodnim istraživanjima u kojima je primjenjena ova skala, postigle više rezultate na subskalama Seksualna neugodnost (stidljivost) i Seksualni samofokus (Janssen et al., 2000; van den Hout, & Barlov, 2000; Lankveld et al., 2013).

Seksualna istorija i prilagodavanje

U literaturi o faktorima koji utiču na ljudsku seksualnost ispitana je odnos između seksualnog funkcionisanja odraslih i iskustava iz djetinjstva sa izlaganjem nagosti, spavanju u

krevetu roditelja i stavovima roditelja prema seksualnosti. Iako su različiti stručnjaci dali svoje mišljenje o ovom pitanju, empirijska istraživanja na ovu temu su vrlo rijetka. U studiji autora Lewis i Janda (Lewis, & Janda, 1988), studenti i studentice su zamoljeni da retrospektivno izvještavaju o učestalosti spavanja u roditeljskom krevetu u djetinjstvu, učestalosti viđanja drugih ljudi bez odjeće tokom djetinjstva i stavovima roditelja u vezi sa seksualnošću. Dobijene su i informacije o trenutnom seksualnom funkcionalitetu i prilagođavanju. Rezultati sugerisu da iskustva iz djetinjstva sa izlaganjem golotinji i spavanjem u roditeljskom krevetu nisu negativno povezana sa seksualnim funkcionalitetom i prilagođavanjem odraslih. U stvari, postoji skromna podrška da su ova iskustva iz djetinjstva pozitivno povezana sa indeksima prilagođavanja u odrasлом dobu. Rezultati takođe sugerisu da pozitivan stav roditelja prema seksualnosti može biti od koristi za utjehu djeteta u njegovoj/njenoj seksualnosti. Ispitivanje polnih razlika otkrilo je da muškarci i žene različito doživljavaju očinske stavove prema seksualnosti, ali su slični u percepciji majčinskih stavova, te da muškarci imaju veće skorove na subskalama upitnika o seksualnoj istoriji i prilagođavanju.

Patološka seksualnost – seksualne parafilije i seksualne disfunkcije

Naučno, medicinsko i psihanalitičko proučavanje parafilija započeo je za potrebe sudske medicine Richard von Krafft - Ebing u 19. vijeku, a nastavio ga je Sigmund Freud, utemeljenjem psihanalize, i to su bili počeci psihologije i psihijatrije seksualnosti, koja se od tog vremena sve više razvijala (Šokićić, 2021). Freud parafilije definiše veoma inkluzivno kao "odstupanje u odnosu na normalni seksualni cilj", pri čemu je "normalni seksualni cilj" shvaćen isključivo kao genitalni polni odnos. Parafilia je, strogo rečeno, svako skretanje od tog cilja, ali on napominje i da kod svakog "normalnog" seksualnog odnosa postoji određena doza perverzija. Freud perverzijama smatra sve seksualne aktivnosti kojima jedini cilj nije genitalni akt, a povećavaju uzbuđenje i vode postizanju orgazma (Freud, 1981; prema Šokićić, 2021).

Parafilije predstavljaju stanja kod kojih seksualno uzbuđenje i zadovoljenje osobe zavisi od maštanja o nekom neuobičajenom seksualnom iskustvu koje postaje primarni fokus seksualnog ponašanja (Masters, & Johnson, 2006). First (2014) navodi da parafilije uzrokuju klinički značajan poremećaj ili manjkavosti u socijalnom funkcionalitetu te drugim važnim područjima djelovanja. Dijagnozu je moguće postaviti ukoliko je osoba zbog određene parafilije doživjela nelagodu,

uznemirenost ili postupila u skladu sa svojim potrebama te ukoliko su maštanja ponavljujuća i intenzivna te ometaju sve ostale svakodnevne aktivnosti (Davison et al., 1998). Osim toga, nema razlike u pojavi parafilija s obzirom na socioekonomski status i rasnu pripadnost. Prvi ponašajni obrasci vezani uz određenu parafiliju često se javljaju u periodu djetinjstva ili adolescencije (Masters, & Johnson, 2006). U literaturi se neke vrste parafilija često povezuju sa agresijom, pa tako francuski filozof Michel Foucault ističe da je seks posljedica, a ne uzrok diskursa o seksu, te da je seksualnost proizveo upravo diskurs moći nametanjem potrebe za ogradiom, stidom, kajanjem, kaznom itd. Sadizam koji je detektovan kao drugi nivo interferencije agresivnosti i seksualnosti, karakteriše potrebu i težnju da se seksualnost praktikuje u kombinaciji s izazivanjem (odnosno percepcijom) боли. Ukoliko se konsenzusom praktikuje među odraslim osobama i ako se ograničava na seksualno uzbuđenje, prema novijim shvatanjima i klasifikacijama, ne smatra se psihičkim i medicinskim poremećajem. U eksibicionizmu, agresivnost se očituje u nametanju okolini uvida u vlastitu tjelesnu intimu, što je, u pravilu, zakonom zabranjeno, naročito ako uključuje djecu. U širem smislu, varijacijom egzibicionizma može se smatrati i učestvovanje u javnim povorkama radi skretanja pažnje na različitu seksualnu orijentaciju, agresivno "ubrzavanje" razvijanja tolerancije u drugih, ali i samo vlastito javno i neprovocirano deklarisanje pripadnosti takvoj orijentaciji (Muzur i sar., 2013).

Prema DSM-V klasifikaciji, parafilični poremećaji su: voajerizam (uhodenje drugih u intimnim aktivnostima), egzibicionistički poremećaj (izlaganje genitalija), poremećaj sa seksualnim mazohizmom (doživjavanje poniženja, vezanja ili patnje), poremećaj sa seksualnim sadizmom (nanošenje poniženja, vezanja ili patnje), pedofilični poremećaj (seksualna usmjerenost na djecu i/ili adolescente), fetišistički poremećaj (korištenje neživih predmeta ili visokospecifična usmjerenost na negenitalne dijelove tijela) i transvestitski poremećaj (seksualno uzbudjujuće oblačenje u odjeću drugog pola) (American Psychiatric Association [APA], 2013).

Parafilije

Fetišizam

Kod fetišizma, seksualno uzbuđenje se postiže kao reakcija na različite nežive predmete ili dijelove tijela (Masters, & Johnson, 2006). Pojam fetiša je izvorno označavao stvar koja ima magično svojstvo jer se smatralo da sadrži neki duh (Tiefer, 1980; prema Masters, & Johnson, 2006). Za fetišizam su karakteristični intenzivni i ponavljajući seksualni porivi, fetiš se snažno

preferira ili je neophodan da bi se javilo seksualno uzbuđenje. Objekat fetiša je najčešće usko povezan s ljudskim tijelom. DeLamater, Hyde i Fong (2006) smatraju da se objekti fetiša mogu klasifikovati u dvije kategorije: formu fetiša i medij fetiša. Za medij fetiš je karakteristično da materijal od kojeg je izrađen objekat fetiša dovodi do seksualnog uzbuđenja. (npr. svi predmeti izrađeni od kože). Kod forme fetiša, glavni izvor seksualnog uzbuđenja za osobu predstavlja oblik objekta fetiša (npr. cipele). Objekat fetiša se u većini slučajeva koristi tokom masturbacije te se uključuje i u seksualnu aktivnost za vrijeme odnosa s partnerom kako bi doveo do seksualnog uzbuđenja. U većini slučajeva osoba s fetišom objekat fetiša koristi samo u privatnosti te ne predstavlja opasnost za druge. Glavna razlika između obične privlačnosti i fetišizma je stepen erotične usmjerenoosti prema objektu fetiša. Još jedna vrsta fetiša je parcijalizam koji predstavlja fetiš na određene dijelove tijela. Parcijalizam se odnosi na postizanje seksualnog uzbuđenja vezanog uz nespecifične dijelove tijela (npr. stopala) (Lurie et al., 1993). Fetišizam se obično počinje javljati u doba adolescencije ili u nekim slučajevima i u puno ranijoj dobi, u djetinjstvu. Prema teoriji klasičnog uslovljavanja, dolazi do stvaranja naučene asocijacije između objekta i seksualnog uzbuđenja, odnosno orgazma. Prema kognitivnom pristupu osoba može razviti kognitivnu distorziju te iz tog razloga percipira neuobičajeni objekt, kao što su kožne čizme, izrazito erotičnima. Prema ovoj teoriji fetišisti nakon postizanja orgazma izazvanog određenim objektom fetiša osjećaju izraženu krivicu (DeLamater et al., 2006). Psihoanalitički pristup naglašava da fetišizam ima neku vrstu obrambene funkcije kao što je na primjer izbjegavanje kastracijske anksioznosti kod normalnih seksualnih kontakata (Davison et al., 1998).

Seksualni sadizam i seksualni mazohizam

Seksualni sadizam je pojam koji uključuje namjerno nanošenje боли ili poniženja drugoj osobi kako bi se postiglo seksualno uzbuđenje (Masters, & Johnson, 2006). S druge strane, seksualni mazohizam se odnosi na postizanje seksualnog uzbuđenja kada se osobu ponižava ili povređuje tjelesno ili duševno, od strane druge osobe (Kaplan, & Sadock, 1998; prema Masters, & Johnson, 2006). Sadizam uključuje cijeli kontinuum mogućih oblika ponašanja, od strogo kontrolisane igre s partnerom, pa sve do mučenja, silovanja, pa čak i ubistva. Mazohizam takođe uključuje raspon od blagih oblika do krajnosti. Najčešće sadističke "blage" aktivnosti su vezanje i upotreba fizičke sile pri potčinjavanju partnera/partnerice. Bičevanje, djelomična davljenja i samopovređivanje spadaju u izraženo bolne sadističke aktivnosti (Masters, & Johnson, 2006).

Prema Haeberle (2010) kod sado-mazohizma nije bitno nanošenje ili trpljenje boli, nego nadređenost i podčinjenost. Naime, sado-mazohističke aktivnosti uključuju igranje određenih uloga od kojih je jedna podređena, submisivna (npr, učenik/učenica), a druga nadređena, dominantna (učitelj/učiteljica) te upotrebu različitih kostima i rekvizita (Lurie et al., 1993). Osobe koje učestvuju u sado-mazohističkim aktivnostima izvještavaju da nanošenje boli ili primanje bolnih udaraca dovodi do seksualnog uzbuđenja samo u situacijama tačno planiranih sadomazohističkih rituala. Prema Mastersu i Johnsonu (2006) mnogi ljudi koji su pokušali sado-mazohističke aktivnosti najčešće se uključuju u simboličko ili blago sadističko ili mazohističko ponašanje, bez stvarne fizičke boli. U rijetkim slučajevima nanošenje ili doživljavanje tjelesne patnje postaje jedini izvor postizanja seksualnog uzbuđenja. Pretpostavka da su žene najčešće sklone mazohizmu se pokazala pogrešnom. Naime, sadizam i mazohizam su seksualne varijacije koje se najčešće pojavljuju kod muškaraca. Prema Reiche (2000; prema DeLamater et al., 2006) sadizam postaje parafilija tek kada se radi o ekstremnim slučajevima podređivanja koji uključuje zlostavljanje, dok na mazohizam gleda kao na pretjerano naglašavanje i fiksiranje izvorno pasivnog seksualnog stava (kompleks kastracije, svijest o krivici) što je u skladu s Freudovim pristupom.

Prema Spengleru (1977, prema Davison et al., 1998) razvoj ovih seksualnih varijacija najčešće počinje u ranoj dobi. Glavni uzrok razvoja ovih seksualnih varijacija je u tome što se tim činovima "krše pravila" uobičajenog seksualnog ponašanja (Leo, 1981, prema Davison et al., 1998). Činjenica da su brojni mazohisti muškarci na visokim položajima i visokog autoriteta, navela je psihanalitičare na pretpostavku da privatne aktivnosti submisivnosti i poniženja mazohistima služe kao bijeg iz njihovog strogo kontrolisanog javnog života. S druge strane, sadistima dominantnost može poboljšati samopoštovanje ili ih riješiti nekih neprijateljskih osjećaja koje ne mogu osloboditi na druge načine (Masters, & Johnson, 2006).

Transvestitizam (transvestitski fetišizam)

Transvestitizam uključuje oblačenje odjeće tipične za suprotni pol s ciljem postizanja seksualnog uzbuđenja i/ili zadovoljenja (Prendl, 2011). Osim pojma transvestitizam, u dijagnostičkim klasifikacijama spominje se i pojam transvestitski fetišizam. Transvestiti su osobe muškog pola koje oblače žensku odjeću, ali se i dalje smatraju muškarcima te su najčešće heteroseksualne orijentacije (Haeberle, 2010). Bitno je naglasiti da se potreba za oblačenjem u

odjeću suprotnog pola rijetko razvije u promjenu polnog identiteta. Mnogi transvestiti su oženjeni i izraženo muževni u svakodnevnom životu (Davison et al., 1998). Oblačenje se obično odvija u privatnosti i tajnosti i poznato je samo malom broju članova porodice. Jedan od razloga zbog kojih se javlja transvestitizam je stvaranje uslovne veze između seksualnog uzbuđenja i ženske odjeće. Drugi razlog razvoja transvestitizma je osjećaj relaksacije i bijega od "tipične" uloge muškarca, koji transvestiti osjećaju kada se oblače u žensku odjeću. Pojedini transvestiti navode da igranje uloge žene kod njih stvara osjećaj postignuća. Posljednji razlog je lijepa, šarena, ženstvena odjeća koju transvestiti više preferiraju nego tipičnu mušku odjeću (odijela i drugo) (Bullough, & Bullough, 1977; prema DeLamater et al., 2006).

Egzibicionizam

Egzibicionizam je stanje u kojem osoba pokazuje polne organe na javnom mjestu nepoznatim ljudima koji to ne očekuju, kako bi postigla seksualno uzbuđenje. Često uz pokazivanje genitalija dolazi i do masturbacije. Egzibicionizam se pojavljuje gotovo isključivo među muškarcima, a vrlo rijetko među ženama (Masters, & Johnson, 2006). Poriv za pokazivanjem genitalija je gotovo nemoguće kontrolisati te se pokazivanja često ponavljaju na istom mjestu u isto doba dana. U vrijeme čina egzibicionisti obično nisu svjesni društvenih i pravnih posljedica onoga što rade. Šok i nevjericu žrtava, većinom ženskog pola, kod egzibicionista izazivaju seksualnu pobuđenost. Većina egzibicionista je impotentno u drugim oblicima heteroseksualne aktivnosti te izlaganjem vlastitih polnih organa na specifičan način dokazuju svoju muževnost (Masters, & Johnson, 2006). Karakteristične osobine ličnosti egzibicionista su sramežljivost, pasivnost, socijalna neprilagođenost i seksualna inhibiranost (Lurie et al., 1993). Rezultati jednog istraživanja su pokazali da su egzibicionisti najčešće oženjeni, iznadprosječne inteligencije, zaposleni na zadovoljavajućem poslu te bez značajnih emocionalnih problema (Smukler, & Schiebel, 1975; prema Masters, & Johnson, 2006), dok je istraživanje Mohr, Turner i Jerry (1964; prema Davison et al., 1993) pokazalo da je tek polovina egzibicionista oženjeno, ali da nezadovoljavajući seksualni odnosi sa suprugom dovode do razvoja egzibicionizma.

Voajerizam

Voajerizam uključuje gledanje seksualnih aktivnosti, na primjer snošaja ili nagih osoba bez njihovog dopuštenja i znanja, s ciljem postizanja seksualnog uzbuđenja (Kaplan i Sadock, 1998).

Riječ voajerizam u prevodu na francuskom znači "onaj koji gleda". Prema DeLamater i saradnicima (2006) postoje dva tipa voajera. Skoptofilija uključuje posmatranje seksualnih radnji i genitalija s ciljem postizanja seksualnog uzbuđenja, dok s druge strane voajerizam uključuje postizanje seksualnog uzbuđenja isključivo posmatranjem nagih osoba te masturbacijom za vrijeme posmatranja ili pak poslije. Voajerizam osim samog posmatranja karakterišu i maštarije koje uključuju tu aktivnost (Masters, & Johnson, 2006). Voajere ne privlače nudističke plaže i striptiz klubovi gdje je pojava ljudi bez odjeće prihvatljiva, jer tu ne postoji faktor uzbuđenja koji se odnosi na tajno gledanje. Voajerizam se gotovo uvijek javlja samo kod muškaraca, većinom u srednjoj odrasloj dobi. Objekt posmatranja su uglavnom osobe ženskog pola. Voajeri su obično neoženjeni, submisivni i nedruštveni.

Pedofilija

Pedofilija označava odrasle osobe čija je isključiva ili preferirana metoda postizanja seksualnog uzbuđenja maštanje ili učestvovanje u seksualnoj aktivnosti sa predpubertetskom djecom (DSM-IV, 1994; prema Masters, & Johnson, 2006). Glasser (1990; prema Mužinić i Vukota, 2010) navodi podjelu pedofilije na primarnu i sekundarnu. Sekundarna pedofilija je posljedica neke druge patologije (npr. shizofrena psihozu) koja nije specifično vezana uz pedofiliju, dok primarna pedofilija postoji kao zaseban psihijatrijski poremećaj. Među inkriminisanim seksualnim odstupanjima pedofilija čini 25-30% svih seksualnih delikata te se smatra najčešćom parafilijom (Schorcsh, & Pfafflin, 2000; prema Mužinić i Vukota, 2010). Postoji široki raspon pedofilnog ponašanja. Na jednoj strani kontinuma su osobe koje svoje seksualne potrebe mogu zadovoljiti gledanjem pornografskog materijala, ali će i dalje stupati u seksualne odnose s odraslima. S druge strane, mogu biti osobe koje će seksualno zadovoljstvo postizati isključivo seksualnim kontaktom s djetetom te mogu biti prisutni i nasilje, fizičko povređivanje i silovanje (Flora, 2001; prema Mužinić i Vukota, 2010).

Mnogi autori navode da se pedofilija pojavljuje isključivo kod muškaraca, ali postoje i slučajevi žena koje su imale seksualne odnose s djecom. Dvije trećine žrtava pedofila su djevojčice najčešće dobi od 8 do 11 godina. U samo 10,3% slučajeva pedofili su djetetu potpuno nepoznate osobe (Davison et al., 1998). Brojna klinička promatranja pokazuju da su pedofili niske socijalne zrelosti, niskog samopoštovanja i kontrole poriva, te slabih socijalnih vještina (Finkelhor, & Araju, 1986; prema Davison et al., 1998). To mogu biti osobe s kriminalnom istorijom seksualnih delikata

ili drugih krivičnih djela, ali i obrazovane osobe s adekvatnim socijalnim statusom koje često rade s djecom (Mužinić i Vukota, 2010). Bitno je napomenuti da mnogi pedofili imaju brojne bračne ili seksualne poteškoće ili probleme s alkoholom, oženjeni su i imaju djecu (Finkelhor, 1984; Crewdson, 1988; prema Masters, & Johnson, 2006). Jedan od pokušaja utvrđivanja uzroka razvoja pedofilije, jeste četverofaktorski model koji su postavili Finkelhor i Araji (1986; prema Davison et al., 1998) kojim su se pokušale integrisati različite teorije. Predložena su četiri činioca: emocionalna podudarnost, seksualno uzbuđenje, blokada i dezinhicija. Emocionalna podudarnost se odnosi na to da pedofili zbog posljedica zaustavljenog psihičkog razvoja i dalje imaju dječje emocionalne potrebe te nisko samopoštovanje koje naglo raste kada imaju kontrolu nad djetetom. Drugi aspekt emocionalne podudarnosti je pojam "identifikacija s agresorom" koji se odnosi na to da su odrasle osobe koje su i same bile žrtve seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu, u odrasloj dobi i sami postaju seksualni zlostavljači kako bi se osvetili za taj čin i pobijedili osjećaj žrtve. Prema teorijama seksualnog uzbuđenja, mnogi pedofili su imali rana seksualna iskustva koja su ih uslovjavala da ih i u odrasloj dobi uzbuduju djeca. S druge strane, Finkelhor i Araji (1986; prema Masters, & Johnson, 2006) smatraju da, određena iskustva tokom socijalizacije kao što su ljubav i roditeljski osjećaji, osobe mogu označiti kao seksualne reakcije te se kasnijim maštanjem može razviti seksualni odgovor na djecu. Teorije blokade tvrde da su pedofili blokirani u pokušajima zadovoljenja svojih seksualnih i emocionalnih potreba kroz uobičajene seksualne odnose s odraslima. Do blokade dolazi zbog slabih socijalnih vještina u heteroseksualnim odnosima s odraslim osobama, nerazriješenog Edipovog konflikta, nedostupnosti partnera ili sukoba sa supružnikom. Teorija dezinhicije uključuje činioce kao što su mentalna retardacija, demencija, senilnost, psihozu, zloupotreba droga i alkohola, teški životni stresori i drugo. To su razlozi zbog kojih uobičajene inhibicije protiv seksualnog kontakta s djecom ne djeluju kod pedofilnih odraslih osoba (Masters, & Johnson, 2006).

Seksualne disfunkcije

Seksualne disfunkcije su heterogeni skup poremećaja koji su uglavnom obilježeni klinički značajnom smetnjom u sposobnosti osobe da reaguje seksualno ili doživi seksualno zadovoljstvo (APA, 2013). Prema DSM-V priručniku i klasifikaciji, seksualne disfunkcije uključuju odgodenu ejakulaciju, erektilni poremećaj, orgazmički poremećaj kod žena, poremećaj seksualne želje/uzbuđenja kod žena, poremećaj sa bolom u zdjelici pri penetraciji, poremećaj sa

hipoaktivnom seksualnom željom kod muškaraca, prijevremena (rana) ejakulacija i seksualna disfunckija uzrokovana upotrebom psihoaktivnih supstanci (APA, 2013).

Odgodena ejakulacija

Dijagnostički kriterijumi koji određuju postojanje ove disfunkcije uključuju pojavu da se značajno odgođena ejakulacija, ili značajno rijetka ili odsutna ejakulacija, doživljava u 75-100% slučajeva seksualne aktivnosti sa partenrom, a da osoba ne želi ovo odgađanje. Definicija "odgađanja" nije tačno postavljena, jer nema slaganja oko toga koje je vrijeme za postizanje orgazma neprihvatljivo dugo za većinu muškaraca. Prevalencija ovog poremećaja nije poznata jer nema tačne definicije, ali podaci pokazuju da je ona najrjeđa seksualna pritužba kod muškaraca. Kulturološke razlike su vidljive u pogledu češće pojave ovog poremećaja kod muškaraca u Aziji nego kod muškaraca iz ostalih dijelova svijeta. Genetski i fiziološki faktori koji su povezani sa ovim poremećajem su starosne grupe preko 50 godina, zbog fiziološkog smanjenja polnih hormona. Kada je riječ o komorbiditetu, postoje podaci o pozitivnoj korelaciji odgođene ejakulacije i težih oblika velikog depresivnog poremećaja (APA, 2013).

Erektilni poremećaj

Tri dijagnostička kriterijuma koja objašnjavaju ovaj poremećaj su: značajne teškoće u postizanju erekcije tokom seksualne aktivnosti, značajne teškoće u održavanju erekcije do završetka seksualne aktivnosti i značajno smanjenje čvrstoće erekcije. Postoji značajno povećanje prevalencije i incidencije problema vezano uz dob, naročitno nakon 50. godine života, čak 40-50% muškaraca starijih od 60 godina imaju značajne probleme sa erekcijom. Neurotske crte ličnosti kod mlađih muškaraca mogu da budu u vezi sa erektilnim difuncijama, dok su kod muškaraca starijih od 40 godina to submisivne crte ličnosti. Može da se pojavi u komorbiditetu sa drugim seksualnim dijagnozama poput rane ejakulacije i poremećajem sa hipoaktivnom seksualnom željom, kao i psihološkim poremećajima kao što su anksiozni i depresivni poremećaj (APA, 2013).

Poremećaj sa hipoaktivnom seksualnom željom kod muškaraca

Ovaj poremećaj karakterističan za muškarce odlikuje se značajnim smanjenjem ili odsutnošću seksualnih/erotskih misli i fantazija, kao i smanjenjem želje za seksualnom aktivnošću koji traju najmanje oko šest mjeseci. Otpriklje 6% mlađih muškaraca (dobi 18-24 godine) i 41% starijih muškaraca (dobi 66-74 godine) imaju probleme sa seksualnom željom. Simptomi vezani

za raspoloženje i anksioznost se navode kao snažni prediktori ovog poremećaja. Osjećaji muškarca prema samom sebi, njegov doživljaj partnerove seksualne želje prema njemu, osjećaj emocionalne povezanosti sa partnerom, takođe su u vezi sa pojavom ovog poremećaja. Može se javiti u komorbiditetu sa drugim psihičkim oboljenjima ili sa endokrinološkim poremećajima (APA, 2013).

Prijevremena (rana) ejakulacija

Kriterijum za dijagnozu ovog poremećaja podrazumijeva obrazac ejakulacije koja se dešava tokom seksualne aktivnosti sa parnetrom otprilike u toku jedne minute nakon penetracije i prije nego što osoba to želi. Da bi se postavila dijagnoza poremećaja, ovaj kriterijum mora biti prisutan najmanje šest mjeseci i moraju se doživljavati u 75-100% slučajeva seksualne aktivnosti. Više od 20-30% muškaraca u dobi 18-70 godina navode zabrinutost oko brzine ejakulacije. Češća je kod muškaraca koji imaju neki od anksioznih poremećaja, posebno je u vezi sa socijalnom fobijom (APA, 2013).

Orazmički poremećaj kod žena

Ovaj poremećaj karakteriše prisustvo značajno odgođenog, rijetkog ili odsutnog orgazma ili smanjenog intenziteta orgazmičkih osjećaja. Za dijagnozu orgazmičkog poremećaja kod žena, simptomi se moraju doživljavati u svim ili gotovo svim situacijama seksualne aktivnosti i trajati najmanje šest mjeseci. Ne postoje nalazi o povezanosti ovog poremećaja sa određenim tipovima psihopatologije, ali neke od žena sa orgazmičkim poremećajem mogu imati teškoće u komunikaciji o seksualnim pitanjima. Prevalencija zavisi o godinama, kulturi i trajanju simptoma, a kreće se od 10 do 42%. Često se javlja u komorbiditetu sa teškoćama u postizanju uzbudjenja i smanjenom seksualnom željom (APA, 2013).

Poremećaj seksualne želje/uzbuđenja kod žena

Dijagnoza poremećaja seksualne želje ili uzbudjenja kod žena, postavlja se očitavanjem najmanje tri od sljedećih kriterijuma:

- Odsutan ili smanjen interes za seksualne aktivnosti,
- Odsutne ili smanjenje seksualne/erotske misli ili fantazije,

- Odsutno ili smanjeno započinjanje seksualne aktivnosti, često ne reaguje na partnerove pokušaje započinjanja,
- Odsutno ili smanjeno seksualno uzbuđenje tokom seksualne aktivnosti u 75-100% slučajeva,
- Odsutna ili smanjena seksualna želja/uzbuđenje kao odgovor na bilo kakve unutrašnje ili vanjske seksualne podsticaje (pisajne, izrečene, vidne),
- Odsutni ili smanjeni genitalni ili negenitalni osjećaji tokom seksualne aktivnosti u 75-100% slučajeva.

Po definiciji, dijagnoza poremećaja seksualne želje/uzbuđenja kod žena daje se samo ženama. Teškoće sa seksualnom željom kod muškaraca su opisane u okviru poremećaja sa hipoaktivnom seksualnom željom kod muškaraca (APA, 2013).

Poremećaj sa genitalno-zdjeličnom bolji pri penetraciji

Kriterijumi za ovaj poremećaj podrazumijevaju teškoće koje se javljaju uslijed penetracije tokom snošaja, značajne боли prilikom pokušaja penetracije, značajnog straha ili anksioznosti zbog očekivanja penetracije i značajne napetosti i stezanja mišića dna zdjelice tokom pokušaja penetracije. Prevalencija ovog poremećaja nije poznata, otprilike 15% žena u Sjevernoj Americi navodi da ima osjećaj boli tokom snošaja. Najčešće se javlja u ranoj odrasloj dobi i u postmenopauzalnom periodu, a češće se javlja i u postpartalnom periodu, kao i u komorbiditetu sa ostalim seksualnim disfunkcijama kod žena (APA, 2013).

Seksualni poremećaji mogu biti uzrokovani nizom psihičkih ili fizičkih činioca. Psihički činioci koji mogu uticati na seksualnu reakciju i uzrokovati različite smetnje i poremećaje su brojni: negativni osjećaji prema seksu ili njegovim posljedicama među kojima su najčešći strahovi, krivica i gađenje, zabrinutost vezana za izvođenje, depresija, pogrešna očekivanja i vjerovanja, nedostatak informacija o seksu, nisko samopoštovanje i negativni osjećaji prema sebi i svome tijelu; teškoće u odnosu i konflikti s partnerom; neprikladne okolnosti poput nedostatka privatnosti, umor ili preokupiranost nečim drugim; rigidno religiozno vaspitanje, konfliktne religijske ili porodične vrijednosti, razni mitovi o seksualnosti te prethodno traumatsko seksualno iskustvo. U fizičke uzroke spadaju tjelesne abnormalnosti genitalno-urinarnog trakta, hormonske promjene, razne bolesti, hirurški zahvati te lijekovi, alkohol ili droge. Seksualne disfunkcije rijetko su

posljedica jednog uzroka. Čak i kada je prisutan neki organski činilac kao vodeći, potrebno je liječiti onaj psihološki koji može komplikovati organsku bolest ili je mogao nastati kao rezultat organske bolesti. Depresija i anksioznost su najčešći individualni psihološki faktori koji utiču na pojavu seksualnih disfunkcija. Nisko samopouzdanje, krivica, hipohondrija, nerealistična očekivanja ili perfekcionizam te intrapsihički konflikt, poput neriješene seksualne orijentacije, takođe mogu biti u podlozi (Halvorsen, & Metz, 1992).

Brojna istraživanja pokazuju da su seksualne smetnje i poremećaji vrlo prisutni u opštoj populaciji. Čak i u slučajevima kada je uzrok organske disfunkcije, prateći psihički činioci dodatno komplikuju situaciju, što ukazuje da u tretmanu različitih seksualnih smetnji veliko značenje imaju psihološki tretmani (Jelenić Herega, 2015). Prevalencija u istraživanjima stranih autora pokazuje da se kod žena javlja u rasponu od 25 % do 63 %, dok je kod muškaraca nešto rjeđi (Bancroft et al., 2003; Heiman, 2002; Laumann et al., 1999). Učestalost seksualnih disfunkcija veća kod žena nego kod muškaraca, i raste s dobi, pa je najučestalija kod žena srednje životne dobi između 45. i 64. godine, a razlog tome je snižen seksualni odgovor i smanjenje seksualne želje i libida. Isto tako, u tom razdoblju života žene ulaze u menopauzu pa sniženi nivoi polnih hormona mogu uzrokovati smanjenu vlažnost rodnice i dispareuniju. Generalno, pokazalo se kako viša dob, loši socioekonomski uslovi, niža nivo obrazovanja, depresija, anksioznost, urinarna inkontinencija mogu korelirati s pojavom seksualnih disfunkcija, a neki komorbiditeti poput šećerne bolesti, hipertenzije, artritisa, neuromuskularnih bolesti te prekomjerne tjelesne težine takođe mogu pridonijeti nastanku istih (Menjak, 2018). Seksualni poremećaji obilježeni su teškoćama unutar ciklusa polnog odgovora ili pojavom boli tokom spolnog odnosa. Seksualna funkcija kod žena obuhvata promjenjiva i raznolika stanja koja uključuju kompleksne interakcije fizioloških, psiholoških i interpersonalnih komponenti. Pored napretka u razumijevanju neurobiologije seksualne reakcije, definicija normalne seksualne reakcije kod žena ostaje nerazjašnjena. Normalna seksualna funkcija kod žena razlikuje se od osobe do osobe i zavisi od kulture, ideologije, uvjerenja i drugih činioca (Starc, 2019). Kod brojnih osoba sa seksualnim disfunkcijama vrijeme početka može upućivati na različite uzroke i intervencije. Cjeloživotni se odnosi na onaj seksualni problem koji je prisutan od prvog seksualnog iskustva, a stečeni na seksualni poremećaj koji se razvije nakon određenog razdoblja normalnog seksualnog funkcionisanja. Generalizovani seksualni poremećaj se odnosi na one seksualne teškoće koje nisu

ograničene na određenu vrstu stimulacije, situacije ili partnera, dok se situacijski odnosi na seksualne teškoće koje se pojavljuju isključivo uz određenu vrstu stimulacije, situacije ili partnera (APA, 2013). Seksualna disfunkcija uključuje probleme koji se javljaju tokom seksualnog čina i sprečavaju pojedinca da doživi seksualno zadovoljstvo. Relativno je teško procijeniti kolika je prevalencija ženske seksualne disfunkcije jer su definicije i dijagnostički kriterijumi u fazi razvoja, te simptomi i znaci nisu tako jasno definisani kao kod muške seksualne disfunkcije (Starc, 2019).

II METODOLOŠKI DIO

Predmet istraživanja

Predmet istraživanja ogleda se u opisu i analizi seksualnog ponašanja, traženju adekvatnog obrazloženja za individualne razlike u različitim aspektima normalnog i patološkog aspekta seksualnog ponašanja kod žena i muškaraca u BiH, kao i njihove povezanosti sa aspektima ličnosti. Pregledom dostupne literature iz oblasti ljudske seksualnosti, kako normalne tako i patološke, došlo se do saznanja o slojevitosti kauzacije i korelacije različitih bioloških faktora i faktora sredine sa aspektima seksualnog ponašanja. Imajući u vidu da je konstrukt ličnosti vrlo precizan pokazatelj ljudskog funkcionisanja, problem objašnjavanja složenosti ljudske seksualnosti pokušao se riješiti primjenom znanja iz oblasti psihologije ličnosti. Iako je u postojećim rezultatima iz literature poznato na koji način određene strukturalne komponente (osobine) ličnosti utiću na normalno seksualno ponašanje, ostaje nejasno da li postoji i kojeg je tipa veza između strukture ličnosti i patološkog seksualnog ponašanja, posebno na kulturno specifičnom geografskom području kao što je Bosna i Hercegovina. Predmet ovog istraživanja je, pored potvrđivanja ili odbacivanja postojećih rezultata u ovoj oblasti, usko usmjeren na problematiku seksualnih parafilia i disfunkcija, i implikacija koje osobine ličnosti mogu da imaju na ove poremećaje.

Cilj istraživanja

Osnovni cilj istraživanja je utvrditi prirodu veze između osobina ličnosti i dimenzija seksualnog ponašanja. Očekuju se rezultati koji će biti u skalu sa rezultatima prethodnih istraživanja iz ove oblasti, prilikom formulacije hipoteza u obzir se uzimaju saznanja o statistički značajnoj povezanosti između svake od 7 dimenzija ličnosti iz skale Velikih 5+2 sa svim aspektima seksualnog ponašanja koji su operacionalizovani skalama upitnika (socioseksulana

orientacija, emocionalna promiskuitetnost/opsjednutost, seksualna samosvijest, seksualna istorija i prilagođavanje). Posebna pažnja posvećena je interpretaciji dobijenih rezultata koji su u vezi sa dvije skale koje su autorsko djelo kandidata, a koje operacionalizuju patološke aspekte seksualnog ponašanja: sklonost parafilijama i seksualne disfunkcije.

Zadaci istraživanja

Konkretizacijom navedenih ciljeva ovog istraživanja, postavljeni su sljedeći istraživački zadaci:

1. Formirati bateriju upitnika koja će obuhvatiti aspekte sekusalnog ponašanja, sa jedne i komponente osobina ličnosti, sa druge strane.
2. Konstruisati skale koje će mjeriti patološku dimenziju seksualnog ponašanja – seksualne parafilije i seksualne disfunkcije.
3. Prikupiti ispitanike i sastaviti reprezentativan uzorak punoljetnih ispitanika iz homogene populacije sa područja Bosne i Hercegovine.
4. Ispitati psihometrijske karakteristike konstruisanih skala seksualnih parafilija i seksualnih disfunkcija na pilot uzorku, uraditi fakorsku analizu i ekstrahovati faktore koji će omogućiti da se skale u budućnosti samostalno koriste u istraživačke svrhe.
5. Ispitati kakva je priroda povezanosti aspekata seksualnog ponašanja i sociodemografskih obilježja kao što su mjesto stanovanja, struktura porodice, bračni i obrazovni status, ekonomski status, konzumiranje alkohola, cigareta i psihoaktivnih supstanci.
6. Ispitati kakva je priroda povezanosti između aspekata zdravog i patološkog seksualnog ponašanja i osobina ličnosti operacionalizovanih putem upitnika Velikih pet plus dva.
7. Utvrditi da li postoje značajne razlike između žena i muškaraca u seksualnom ponašanju.

Uzorak

Uzorak je izabran iz homogene populacije, ispitanici su većinom prikupljeni putem interneta, korišćenjem Google Forms upitnika, dok je manji postotak ispitanika prikupljen metodom papir-olovka.

Povećanjem dostupnosti interneta tradicionalnu metodu prikupljanja ispitanika sve više zamjenjuje online istraživanje u ispitivanjima različitih područja seksualnosti (Griffiths et al., 2013). Prednosti online istraživanja su u omogućavanju pristupa osjetljivim populacijama,

ispitanicima u različitim geografskim područjima, dizinhibicijskom učinku online istraživanja na ispitanike te u vremenskoj i finansijskoj uštedi (Kraut et al., 2004). Online istraživanjima omogućen je pristup osjetljivim populacijama, poput seksualnih manjina koje je teško dobiti u uzorak ili ispitanika koji žele ostati potpuno anonimni. U online istraživanjima seksualnosti mnogo je manje socijalno poželjnih odgovora zbog osjećaja anonimnosti i fizičke odsutnosti drugih osoba (Griffiths et al., 2013) što povećava spremnost ispitanika prema pružanju iskrenih odgovora o svojoj seksualnosti. Uz već navedene prednosti postoji i niz prednosti online istraživanja vezanih uz vremensku i finansijsku uštedu.

Učestvovanje u istraživanju je bilo na dobrovoljnoj osnovi i anonimno, ispitanici su samim popunjavanjem upitnika dali saglasnost za korištenje podataka u naučne i istraživačke svrhe, što je specifično navedeno i u instrukcijama za učestvovanje u istraživanju. Uzorak su činili punoljetni stanovnici Bosne i Hercegovine. Ukupan broj ispitanika je N=507, 60% ženskog (N=304) i 40% muškog pola (N=203).

Instrumenti

Da bi se dobila opšta slika o relacijama seksualnog ponašanja i osobina ličnosti potrebno je sagledati širi okvir definisanja seksualnog ponašanja. Prema autorima Dinić i Knežević (2009) seksualno ponašanje treba da obuhvata sljedeće aspekte: bihevioralni, kognitivni, emocionalno-konativni i sociokulturalni aspekt. Prilikom konstruisanja upitnika za ovo istraživanje, u obzir su uzeta sva četiri aspekta seksualnog ponašanja. Bihevioralni aspekt ogleda se kroz konkretna seksualna ponašanja i njihovu učestalost, te se ajtemi u vezi sa ovim aspektom prožimaju kroz kompletan upitnik. Kognitivni aspekt se nastojao obuhvatiti putem ispitivanja stavova prema određenim elementima u seksualnim aktivnostima. Emocionalno-konativni aspekt se odnosi na pokretačku snagu emocija, motivacije, potreba i želja u ostvarivanju seksualnih odnosa. U operacionalizaciji sociokulturalnog aspekta, kreirani su ajtemi koji se nalaze u socio-demografskom upitniku, te pored standardnih pitanja sadrže i specifičnije, poput veličine mjesta stanovanja ispitanika. Uključivanjem svih navedenih aspekata prilikom kreiranja ovog upitnika, odabira skala i operacionalizacije ajtema, nastojao se razviti sveobuhvatan upitnik seksualnog ponašanja, koji bi, uz otkrivanje njegove povezanosti sa osobinama ličnosti, ukazao na bitne attribute ljudskog ponašanja.

Upitnik se sastoji od 5 standardizovanih skala i 3 skale koje su napravljene isključivo za potrebe ovog istraživanja:

Socio-demografski upitnik. Skala se sastoji od 22 ajtema pomoću kojih se dobijaju informacije o osnovnim socio-demografskim karakteristikama ispitanika. Ovaj upitnik sadrži pitanja o polu i uzrastu ispitanika, njihovom radnom statusu, stepenu obrazovanja, visini mjesecnih primanja, strukturi porodice, veličini mjesta stanovanja, nacionalnoj pripadnosti, odnosu prema religiji, ljubavnom statusu i seksualnoj orijentaciji. Pored toga u ovom dijelu upitnika se dobija početni uvid u seksualno ponašanje ispitanika, učestalosti tih ponašanja, sklonosti određenim rizičnim ponašanjima (konzumiranje alkohola, cigareta, psihotaktivnih supstanci).

Za procjenu osobina ličnosti korišćen je upitnik *Velikih pet plus dva* (VP+2), čiji su autori Smederevac, Mitrović i Čolović (2010), a koji je konstruisan na osnovu leksičkih opisa ličnosti u srpskom jeziku. Za potrebe istraživanja korišćena je skraćena verzija upitnika Velikih pet plus dva koja se sastoji od 70 ajtema u formatu petostepene Likertove skale.

Inventar socio - seksualne orijentacije (SOI; Simpson, & Gangestad, 1991b) razvijen je za merenje razlike među pojedincima u spremnosti da se upuste u neobavezne seksualne odnose. SOI procenjuje prošlo seksualno ponašanje pojedinaca, očekivano (buduće) seksualno ponašanje, sadržaj njihovih seksualnih fantazija i njihov stav prema upuštanju u neobavezan seks bez posvećenosti i emocionalnih investicija. Pojedinci koji postižu visoke rezultate na SOI imaju nerestriktivnu socioseksualnu orijentaciju. Pojedinci koji imaju nizak skor na SOI imaju ograničenu socioseksualnu orijentaciju. Sastoji se od 7 ajtema od kojih su prva tri otvorenog tipa odgovaranja, jedan ajtem je sa ponuđenim odgovorima i posljednja tri ajtema su u formatu petostepene Likertove skale.

Skala emocionalne promiskuitetnosti (opsjednutosti) (SEP; Jones, 2013). Autor konstrukta emocionalnu promiskuitetnost definiše kao tendenciju razvoja romantičnih osećaja brzo, često i manje diskriminatorno. Ova tendencija može biti jednako važna koliko i seksualna promiskuitetnost s obzirom na porijeklo, razvoj i izdržavanje odnosa (Jones, 2013). Skala se sastoji od 10 ajtema u formatu petostepene Likertove skale.

Skala seksualne samosvijesti (Lankveld et al., 2013). Skala seksualne samosvijesti (SSCS) ima za cilj da mjeri individualnu varijabilnost s obzirom na sklonost da osoba postane svjesna sebe u seksualnoj situaciji. Skala sadrži 12 ajtema u formatu petostepene Likertove skale, odnosno dvije subskale sa po 6 ajtema (Subskala seksualne stidljivosti i Subskala fokusa na sebe).

Skala seksualne istorije i prilagođavanja (SSI, Lewis, & Janda, 2013). Ova skala je razvijena za procjenu retrospektivnih izvještaja ispitanika o: učestalosti spavanja u krevetu sa roditeljima između 0–5 i 6–11 godina; učestalosti viđanja roditelja i drugih pojedinaca bez odjeće između 0–5 godina i 6–11 godina; roditeljski stav prema seksualnosti; nivou udobnosti ispitanika u diskusiji o seksualnosti sa roditeljima i o percepciji roditeljske nelagodnosti u pogledu seksualnosti. Skala se sastoji od 14 ajtema u formatu petostepene Likertove skale.

Skala sklonosti parafilijama (SSP). Ovom skalom obuvaćene su sklonosti ispitanika ka sedam vrsta parafilija, koje su definisane u Dijagnostičko-statističkom priručniku mentalnih poremećaja - DSM-V (APA, 2013). Operacionalizovani su ajtemi za: voajerizam, egzibicionizam, mazohizam, sadizam, fetišizam, transvestitski fetišizam i pedofiliju. Skala se sastoji iz dva dijela, prvi dio se odnosi na identifikovanje prisutnosti sklonosti ka parafilijama i sadrži 7 ajtema sa dihotomnim formatom odgovora. Drugi dio se sastoji od 31 ajtema, koji konkretnije operacionalizuju sklonost ka svakom od 7 navedenih vrsta parafilija, u formatu petostepene Likertove skale.

Skala seksualnih disfunkcija (SSD). Seksualne disfunkcije su teškoće koje može iskusiti pojedinac ili par u bilo kojoj fazi seksualne aktivnosti, bilo kao bol ili teškoću u ostvarenju seksualnog nagona. Seksualne disfunkcije uključuju odgođenu ejakulaciju, erektilni poremećaj, orgazmički poremećaj kod žena, poremećaj seksualne želje/uzbuđenja kod žena, poremećaj sa genitalnom bolji pri penetraciji, poremećaj sa hipoaktivnom seksualnom željom kod muškaraca, prijevremena ejakulacija kod muškaraca (APA, 2013). Skala seksualnih disfunkcija sastoji se od 8 ajtema koji operacionalizuju seksualne disfunkcije kod muškaraca i 12 ajtema koji se odnose na seksualne disfunkcije kod žena. Ajtemi u obe verzije su u formatu petostepene Likertove skale.

Hipoteze

1. Glavna hipoteza.

H: Postoji povezanost između osobina ličnosti operacionalizovanih Upitnikom Velikih 5+2 i svih aspekata seksualnog ponašanja.

2. Pomoćne hipoteze. Pored glavne, formulisan je i veći broj pomoćnih hipoteza u vezi sa povezanosti osobina ličnosti i aspekata seksualnog ponašanja i razlikama između grupa u seksualnom ponašanju.

H1: Postoji značajna pozitivna korelacija između dimenzije neuroticizam i seksualne samosvijesti.

Konstrukt seksualne samosvijesti kao dio šireg koncepta samosvijesti odnosno samospoznaje, mjeri individualne razlike u pogledu svjesnosti u seksualnim situacijama. Prema rezultatima istraživanja Van Lankeld i saradnika (2008) postoji značajna povezanost između visokog nivoa neuroticizma i visokog nivoa seksualne samosvijesti.

H2: Postoji značajna pozitivna korelacija između supskala SSCS i seksualnih disfunkcija.

Seksualna samosvijest može biti značajan prediktor javljanja seksualnih disfunkcija, osobe za koje je utvrđeno da imaju neku od seksualno disfunkcionalnih obrazaca ponašanja imaju i više skorove na supskalama SSCS - Subskala seksualne stidljivosti i Subskala fokusa na sebe (Janssen et al., 2000; van den Hout, & Barlow, 2000; Lankveld et al., 2013).

H3: Postoji značajna pozitivna korelacija dimenzije agresivnost i nekih vrsta parafilija (egzibicionizam, sadizam).

Iako se u novijoj literaturi i dijagnostičkim priručnicima seksualne parafilije ne smatraju psihičkim ni medicinskim poremećajem (ukoliko se konsenzusom praktikuju između odraslih osoba), francuski filozof Foucault isticao je da su parafilije usko vezane za agresivnost. Agresivnost je najprisutnija u sadizmu, koji predstavlja drugi nivo interferencije agresivnosti, a pored sadizma agresivnost se očituje i u egzibicionizmu i to zbog nametanja uvida u tjelesnu intimu (Muzur i sar., 2013).

H4: Postoji značajna negativna korelacija između dimenzije ekstraverzija i seksualnih disfunkcija.

Obzirom da se ekstraverzija u literaturi veže za zadovoljstvo i eksperimentisanje u seksualnom ponašanju i funkcionisanju, opravdano je očekivati da će ekstraverzija biti u obrnuto proporcionalnom odnosu sa poteškoćama u seksualnom funkcionisanju, odnosno sa seksualnim disfunkcijama (Birbaum i sar., 2006; Eysenck, 1976).

H5: Postoji značajna pozitivna korelacija između dimenzije Neuroticizam i seksualnih disfunkcija.

Neuroticizam kao osobinu ličnosti odlikuje negativan uticaj na seksualno funkcionisanje, povezan je sa seksualnom anksioznosću i krivicom, nižom seksualnom motivacijom, nemogućnošću uživanja u seksualnim aktivnostima, frustracijom, dosadom i ravnodušnošću u seksualnim situacijama, što sve predstavlja obilježja seksualnih disfunkcija (Heaven et al., 2003; Fisher, & McNulty, 2008).

H6: Emocionalna promiskuitetnost je u značajnoj negativnoj korelaciiji sa dimenzijom savjesnot i pozitivnoj korelaciji sa dimenzijom neuroticizam.

Prema autorima teorije o emocionalnog promiskuitetnosti, osobe sa višim nivoom EP imaju tendenciju da budu emocionalno nevjerne u odnosima sa trenutnim partnerima, nepouzdane su i imaju više nivoe neuroticizma i niže nivoe savjesnosti (Jones, & Paulhuss, 2012).

H7: Viši skorovi na skali seksualne samosvijesti su u pozitivnoj korelaciji sa seksualnim disfunkcijama.

Pod prepostavkom da su visoki skorovi na subskalama SSCS povezani sa višim skorovima na skali seksualnih disfunkcija, opravdano je očekivati da će i ukupan skor seksualne samosvijesti imati isti trend povezanosti sa seksualnim disfunkcijama kod žena i muškaraca.

H8: Postoji značajna razlika između muškaraca i žena u seksualnim aktivnostima i erotskim mislima/fantazijama.

Teorija seksualne ekonomije zalaže se za činjenicu da muškarci imaju veći seksualni nagon od žena, dok su ulaganja povezana sa seksualnim ponašanjem veća kod žena nego kod muškaraca (Byers, & Wang, 2004). Muškarci izjavljuju da žele u prosjeku četiri puta više seksualnih partnera u sljedećih pet godina nego žene (Gangestad, & Simpson, 2000). Kada se govori o seksualnom nagonu može se reći da he riječ i o motivacionom stanju kojeg karakteriše povećani seksualni interes, a samim tim i subjektivna seksualna pobuđenost i maštanja.

H9: Muškarci imaju manje restirktivnu socioseksualnu orijentaciju od žena.

U odnosu na restriktivne pojedince, nerestriktivni su skloniji seksualnim odnosima s više partnera u istom vremenskom periodu. Njihovu vezu karakteriše nisko ulaganje, manja privrženost, ljubav i vezanost uz partnera. Kad je riječ o faktorima koji utiču na smjer socioseksualne orijentacije kod pojedinca, uzrok se često može pripisati polu, budući da su muškarci češće nego žene nerestriktivne socioseksualne orijentacije, ali i mnogim drugim faktorima (Hrgović i Polšek, 2004; Simpson, & Gangestad, 1992).

H10: Žene imaju veći nivo seksualne samosvijesti od muškaraca.

Seksualna samosvijest predstavlja individualnu varijabilnost u pogledu konstrukta samosvijesti kakav se doživjava u seksualnim situacijama. Van Lankveld, Geijen i Sikora (2008) su otkrili da su rezultati seksualne samosvijesti žena bili viši od onih kod muškaraca.

H11: Muškarci su emocionalno promiskuitetniji od žena.

Generalno, promiskuitet se odnosi na spremnost da se uključi u romantične aktivnosti sa većim brojem partnera i uključuje dva domena: seksualni i emocionalni (Jones, & Paulhus, 2012). Seksualni i emocionalni promiskuitet dovode do seksualnih i emocionalno nevjernih radnji (Faiza, 2022). Osobe sa višim nivoom EP imaju tendenciju da budu emocionalno nevjerne u odnosima sa trenutnim partnerima, nepouzdane su i imaju više nivoe neuroticizma i niže nivoe savjesnosti, te su viši skorovi češći kod muškaraca (Jones, & Paulhuss, 2012).

H12: Mlađe osobe su emocionalno promiskuitetnije od starijih.

Obzirom da period adolescencije označava period velikih i dinamičnih promjena u emocijama, fiziologiji, ponašanju i interesovanju, mladi ljudi kontinuirano mijenjaju svoje ličnosti, zbog čega se očekuje da kod adolescenata postoji veća sklonost ka seksualnom eksperimentisanju (Cherri et al., 2017).

H13: Muškarci imaju veće skorove na subskalama nudizma i roditeljskih stavova u sklopu Skale o seksualnoj istoriji i prilagođavanju.

Rezultati istraživanja o seksualnoj istoriji i prilagođavanju sugerisu da pozitivan stav roditelja prema seksualnosti može biti od koristi za utjehu djeteta u njegovo/njenoj seksualnosti. Ispitivanje polnih razlika otkrilo je da muškarci i žene različito doživljavaju očinske stavove prema seksualnosti, ali su slični u percepciji majčinskih stavova, te da muškarci imaju veće skorove na subskalama upitnika o seksualnoj istoriji i prilagođavanju.

H14: Nema značajne razlike u pojavi parafilija obzirom na socioekonomski status.

Prema nalazima u literaturi ne postoji značajna razlika između sociodemografskih odlika kada je riječ o ispoljavanju sklonosti ka parafiličnom ponašanju (Masters, & Johnson, 2006).

H15: Muškarci su češće skloni sadizmu i mazohizmu od žena.

Prema autorima Reiche (2000; prema De Lemanter et al., 2006) sadizam i mazohizam su seksualne varijacije koje se, suprotno predrasudama, češće javljaju kod muškaraca nego kod žena.

H16: Uspješniji muškarci (visokoobrazovani, stabilnog ekonomskog statusa) su skloniji mazohizmu od manje uspješnih muškaraca koji su više skloni sadizmu.

U literaturi se ističe kako je sklonost ka sadizmu i mazohizmu usko vezana za status u društvu, te da su muškarci na viskoim položajima i od visokog autoriteta u društvu često mazohiste i da im ova parafilija pruža mogućnost bijega iz strogo kontrolisanog života u

javnosti (Spengler et al., 1977; Leo, 1981; prema Davison et al., 1998; Masters, & Johnson, 2006). Sa druge strane, muškarci koji su u javnom životu submisivni biće više skloni ispoljavanju sadističkih tendencija kako bi prevazišli svoj submisivni položaj i poboljšali samopoštovanje i samopouzdanje (Masters, & Johnson, 2006).

H17: Žene su više sklone seksualnim disfunkcijama nego muškarci.

Prema rezultatima istraživanja nekoliko autora ističe se da je učestalost seksualnih disfunkcija veća kod žena nego kod muškaraca, i raste s dobi, pa je najučestalija kod žena srednje životne dobi između 45. i 64. godine, a razlog tome je snižen seksualni odgovor i smanjenje seksualne želje i libido (Bancroft et al., 2003; Heiman, 2002; Laumann et al., 1999).

H18: Uzrast i socioekonomski status su povezani sa seksualnim disfunkcijama.

Takođe, kada je riječ o faktorima koji utiču na pojavu seksualnih disfunkcija pokazalo se kako viša dob, loši socioekonomski uslovi, niža nivo obrazovanja, depresija, anksioznost, urinarna inkontinencija mogu korelirati s pojavom seksualnih disfunkcija, a neki komorbiditeti poput šećerne bolesti, hipertenzije, artritisa, neuromuskularnih bolesti te prekomjerne tjelesne težine takođe mogu pridonijeti nastanku istih (Menjak, 2018).

III REZULTATI

Psihometrijske karakteristike korištenih skala upitnika na pilot uzorku – prva faza

Preliminarno, pilot istraživanje predstavlja procjenu i provjeru validnosti i pouzdanosti svake od skala sadržanih u upitniku. Pilot uzorak se sastojao od 115 ispitanika, uzrasta od 17 do 63 godine, od čega je 70 ispitanika ženskog i 45 ispitanika muškog pola. Primjenjena je analiza nedostajućih podataka nad odgovorima ispitanika, pomoću koje su iz uzorka isključeni protokoli četiri ispitanika sa visokim brojem nedostajućih odgovora, dok su nedostajući odgovori drugih ispitanika zamenjeni ocjenama o vjerovatnim odgovorima na osnovu drugih varijabli u upitniku.

Da bi se dizajnirao pouzdan mjerni instrument teži se da rezultati na sličnim stavkama budu povezani, odnosno unutrašnje konzistentni ali i da svaki od njih doprinese jedinstvenim informacijama. Prilikom provjere pouzdanosti skala korišten je koeficijent Cronbachova alfa koji odgovara na pitanje donosi li skup različitih čestica (izjava) dosljedne rezultate. Rezultati koeficijenta kreću se u intervalu od 0 do 1, a veća pouzdanost mjernog instrumenta (vrijednosti koeficijenta α bliže 1) ukazuje na veću unutrašnju dosljednost čestica prema mjernom instrumentu. S obzirom na postupak izračunavanja, Kronbahov koeficijent α je osjetljiv na varijansu, pa iz tog razloga, bolji pokazatelj je standardizovan koeficijent α koji se zasniva na korelaciji. Kronbahov koeficijent α daje donju granicu pouzdanosti upitnika. Formulom standardizovanog koeficijenta objašnjava se da njena vrijednost zavisi od prosječne međukorelacijske obilježja kao i od broja tih obilježja. Tačnije, kako se prosječna korelacija među obilježjima povećava i kako se njihov broj povećava, tako se povećava i vrijednost koeficijenta. U Tabeli 1 se nalaze deskriptivni pokazatelji za svaku od korištenih skala, i to aritmetička sredina (M) i standardna devijacija (SD).

Tabela 1. Deskriptivna statistika i pouzdanost skala korišćenih u istraživanju.

Skala	M	SD	α	
VP+2	213,5	22,9	.847	
SOI	20,3	58,8	.850*	
SEP	29,9	5,3	.546	
SSCS	28,9	8,10	.800	
SSI	26,0	8,0	.866	
Sklonost parafilijama	57,8	15,4	.894	
Seksualne disfunkcije	m ž	10,9 20,7	3,5 7,7	.714 .893

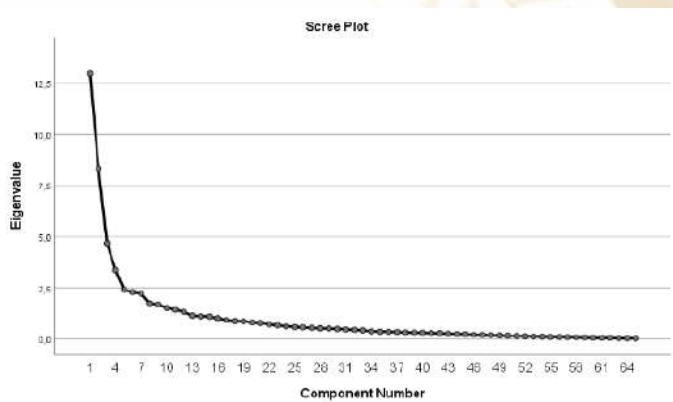
*Prikazana je standardizovana vrijednost α .

Na osnovu rezultata iz Tabele 1 vidi se da je standardno odstupanje od aritmetičke sredine najveće na skali socio-seksualne orijentacije (SOI) i iznosi 58,8. Ovo odstupanje se može objasniti specifičnim ajtemima u navedenoj skali na koje su ispitanici mogli da upišu proizvoljan odgovor (ajtemi otvorenog tipa odgovaranja). Tri su takva ajtema: *Sa koliko partnera ste imali seksualni odnos u proteklih godinu dana?*; *Sa koliko partnera predviđate da ćete imati seks u sljedećih pet godina?* i *Sa koliko partnera ste imali seks u samo jednoj prilici?* Kada je riječ o Kronbahovom koeficijentu α , u tabeli su prikazani skorovi koji nisu standardizovani u slučajevima gdje nije postojala veća razlika između standardizovanog i nestandardizovanog skora. Izuzetak je gore navedena skala socio-seksualne orijentacije (SOI) u kojoj postoji veća razlika između ova dva parametra, te je kao referenatni skor uzeta standardizovana vrijednost (Tadić, 2017).

Analiza glavnih komponenata – PCA analiza

Tehnika analize glavnih komponenata (*Principal components analysis*, PCA) pripada porodici tehniku faktorske analize koja ima brojne primjene u psihometriji. Pomoću ove tehnike, prvočitne stavke se transformišu u manji skup linearnih kombinacija, uz korišćenje svih varijasni u stavkama (Pallant i Šućur, 2011). PCA je primjenjena za svaku skalu upitnika sa ciljem potvrđivanja faktorske strukture skala, te se rezultati navode u nastavku.

70 stavki upitnika *Velikih pet plus dva* (*VP+2*) bilo je podvrgnuto analizi glavnih komponenata, prije čega je ocjenjena prikladnost podataka za ovu vrstu faktorske analize. U korelacionoj matrici otkriveno je mnogo koeficijenata vrijednosti 0,3 i više, dok je vrijednost Kajzer-Mejer-Oklingovog pokazatelja iznosila 0,695, što premašuje preporučenu vrijednost 0,6 (Kaiser, 1970, 1974). Bartletov test sferičnosti (Bartlett, 1954; prema Pallant i Šućur, 2011) dostigao je statističku značajnost što ukazuje na faktorabilnost korelacione matrice. Analiza glavnih komponenata otkrila je postojanje 16 komponenti sa karakterističnim vrijednostima preko 1, koje objašnjavaju 20,3%, 12,3%, 7,2%, 5,5%, 3,6%, 3,3%, 3,3%, 2,7%, 2,5%, 2,3%, 2,1%, 1,9%, 1,8%, 1,7%, 1,6% i 1,5% varijanse. Pregledom dijagrama prevoja utvrđeno je postojanje jasne tačke prevoje iza pete komponente, ali i postojanje manjeg preloma iza sedme komponente (Slika 1). Prema Katelovom kriterijumu (Catell, 1966) zadržavaju se samo kriterijumi iznad tačke prevoja, jer oni najbolje objašnjavaju varijansu u skupu podataka. Obzirom da dobijeni podaci ne ukazuju precizno na postojanje jedne tačke koja bi odredila usvajanje broja kriterijuma, primjenjena je i paralelna analiza. Paralelnom analizom upoređuju se iznosi karakterističnih vrijednosti sa onima dobijenim na jednakom velikom skupu slučajno generisanih podataka (Horn, 1965; prema Pallant i Šućur, 2011). Za ovu svrhu upotrebljen je poseban program Monte Carlo PCA for Parallel Analysis. Rezultati ove analize pokazuju da karakteristične vrijednosti sedam komponenti premašuju odgovarajuće vrijednosti praga dobijene pomoću slučajno generisanih podataka (70 promjenjivih × 115 ispitanika) (Tabela 2).

Slika 1. Dijagram prevoja - upitnik Velikih 5+2.

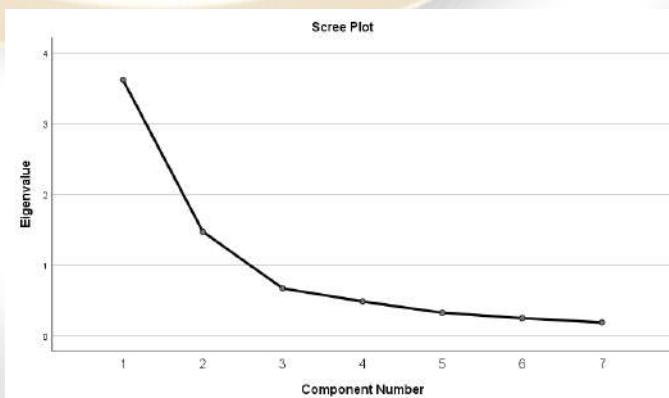
Tabela 2. Poređenje karakterističnih vrijednosti dobijenih u PCA i vrijednosti praga dobijenih paralelnom analizom upitnika Velikih 5+2.

Redni broj komponente	Stvarna karakteristična vrijednost iz PCA	Vrijednost dobijena paralelnom analizom	Odluka
1	14,201	2,9987	prihvati
2	8,605	2,7994	prihvati
3	5,050	2,6690	prihvati
4	3,838	2,5475	prihvati
5	2,524	2,4449	prihvati
6	2,322	2,3364	prihvati
7	2,298	2,2539	prihvati
8	1,859	2,1667	odbaciti
9	1,786	2,0844	odbaciti
10	1,588	2,0142	odbaciti

Ovo sedmofaktorsko rješenje objasnilo je 55,8% varijanse, a da bi se lakše protumačile komponente korištena je oblimin rotacija. Rotirano rješene pokazalo je da svih sedam komponenti imaju mnogo velikih faktorskih težina i sve promjenjive daju znatne težine samo po jednoj od komponenata. Određena variranja mogu se primjetiti na dvije promjenjive (*Uživam da me se drugi plaše* i *Može se reći da sam prgava osoba*) koje imaju visok skor faktorske težine na drugoj komponenti dok su u najvećoj korelaciji sa petom komponenotm. Kada je riječ o definisanju i imenovanju komponenti, one se većim dijelom poklapaju sa kategorijama definisanim u samom upitniku (Smederevac, Mitrović i Čolović, 2010). Prvi faktor se potpuno poklapa sa faktorom *neuroticizma* iz originalnog upitnika, dok u ostalim faktorima postoje određena odstupanja. Sadržaj varijabli drugog faktora najviše odgovara kategoriji *pozitivna valenca*, trećeg faktora kategoriji *negativna valenca*, četvrtog faktora kategoriji *ekstraverzija*, šestog faktora kategoriji

agresivnosti i sadržaj sedmog faktora najviše odgovara kategoriji *otvorenosti*. Varijable koje određuju peti faktor nisu u skladu sa jedinom preostalom kategorijom - *savjesnost*.

Prije primjene analize PCA na 7 stavki upitnika Socioseksualne orijentacije, provjerena je prikladnost podataka za faktorsku analizu. U korelacionoj matrici utvrđeno je postojanje velikog broja koeficijenata vrijednosti 0,3 i više. Vrijednost Kajzer-Mejer-Oklingovog pokazatelja iznosila je 0,784, dok je Bartletov test sferičnosti dospao statističku značajnost, čime su zadovoljene sve pretpostavke faktorske analize. Uz pomoć PCA metode utvrđeno je postojanje dvije komponente sa karakterističnim vrijednostima preko 1, koje objašnjavaju 51,7% i 21,0% varijanse. Pregledom dijagrama preloma može se primjetiti postojanje jasne tačke loma iza druge komponente (Slika 2). Paralelnom analizom utvrđeno je da vrijednosti na samo dvije komponente premašuju odgovarajuće vrijednosti praga slučajnih brojeva ($7 \text{ promjenjivih} \times 115 \text{ ispitanika}$) (Tabela 3). Svaki od navedenih sedam faktora su međusobno korelirani u određenoj mjeri. Raspon intenziteta korelacije se kreće od najveće $r=-0,263$ između pете i treće komponente, do najmanje $r=0,027$ između pете i sedme komponente.

Slika 2. Dijagram prevoja – upitnik Socioseksualne orijentacije.

Tabela 3. Poređenje karakterističnih vrijednosti dobijenih u PCA i vrijednosti praga dobijenih paralelnom analizom upitnika Socioseksualne orijentacije.

Redni broj komponente	Stvarna karakteristična vrijednost iz PCA	Vrijednost dobijena paralelnom analizom	Odluka
1	3,618	1,3731	prihvati
2	1,471	1,2062	prihvati
3	0,670	1,0836	odbaci
4	0,484	0,9860	odbaci

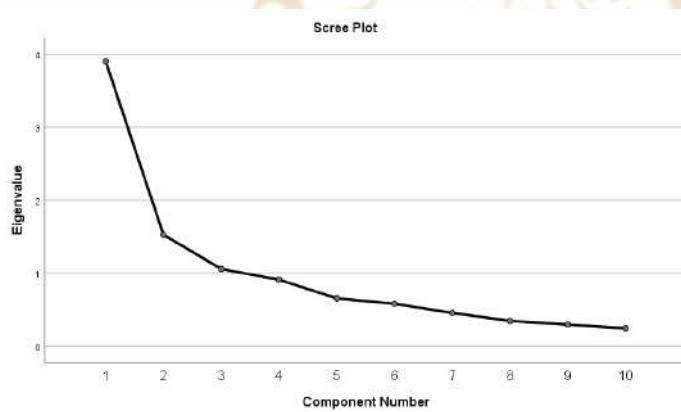
Ovo dvokomponentalno rješenje objasnilo je ukupno 72,7% varijanse, a nakon primjene oblimin rotacije otkriveno je postojanje jednostavne strukture. Obe komponente imaju mnogo

velikih faktorskih težina i sve promjenjive daju velike faktorske težine samo po jednoj od komponenata. Tumačenje te dve komponente saglasno je sa pretpostavkom autora o postojanju kategorija restriktivne i nerestriktivne socioseksualne orijentacije (Simpson, & Gangestad, 1991). Prvi faktor se može tumačiti kao faktor nerestriktivne socioseksualne orijentacije, dok bi drugi faktor predstavlja restriktivnu orijentaciju (Tabela 4). Ova dva faktora su u negativnoj međusobnoj korelaciji srednjeg intenziteta ($r=-0,374$).

Kada je riječ o primjeni PCA na upitniku Emocionalne opsjednutosti, preliminarne analize su zadovoljile pretpostavke o podobnosti podataka za faktorsku analizu. U korelacionoj matrici utvrđeno je postojanje velikog broja koeficijanata vrijednosti 0,3 i više na svakoj od 10 promjenjivih. Vrijednost Kajzer-Mejer-Oklingovog pokazatelja iznosila je 0,782, dok je Bartletov test sferičnosti dostigao statističku značajnost. Uz pomoć PCA metode utvrđeno je postojanje tri komponente sa karakterističnim vrijednostima preko 1, koje objašnjavaju 39,1%, 15,3% i 10,6% varijanse. Pregledom dijagrama preloma može se primjetiti postojanje jasne tačke loma iza treće komponente (Slika 3). Međutim, primjenom paralelne analize, utvrđeno je da vrijednosti na dvije komponente premašuju odgovarajuće vrijednosti praga slučajnih brojeva (10 promjenjivih \times 115 ispitanika) (Tabela 5). Na osnovu rezultata paralelne analize odlučeno je da se za dalje istraživanje zadrže dvije komponente.

Tabela 4. Matrica faktorskih težina i korelacija promjenjivih i faktora za PCA sa oblimin rotacijom dvofaktorskog rješenja za stavke upitnika Socioseksualne orijentacije.

Stavka	Faktorske težine		Koeficijenti korelacije promjenjivih i faktora		Dio objašnjene varijanse
	1	2	1	2	
3 Sa koliko partnera ste imali seks u samo jednoj prilici?	,958	,137	,907	-,222	,838
1 Sa koliko partnera ste imali seksualni odnos u proteklih godinu dana?	,916	-,001	,917	-,343	,840
2 Sa koliko partnera predviđate da ćete imati seks u sljedećih pet godina?	,812	-,133	,862	-,437	,758
6 Mogu zamisliti da mi je ugodno i da uživam u "ležernom" seksu s različitim partnerima.	,042	-,880	,371	-,896	,804
5 Seks bez ljubavi je uredu.	-,091	-,839	,222	-,805	,655
7 Morao/la bih prvo osjetiti jaku povezanost sa osobom prije nego što bih se osjećao/la slobodno da u potpunosti uživam u seksu.	-,007	,811	-,310	,813	,661
4 Koliko često maštate o seksu sa nekim drugim, a ne sa vašim trenutnim partnerom (kada ste u vezi)?	,417	-,462	,590	-,619	,532

Slika 3. Dijagram prevoja – upitnik Emocionalne opsjednutosti

Tabela 5. Poređenje karakterističnih vrijednosti dobijenih u PCA i vrijednosti praga dobijenih paralelnom analizom upitnika Emocionalne opsjednutosti.

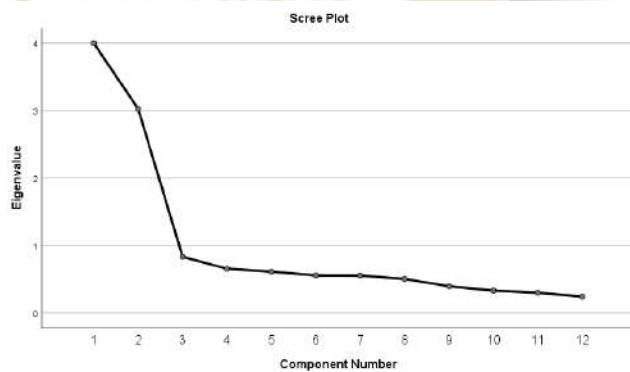
Redni broj komponente	Stvarna karakteristična vrijednost iz PCA	Vrijednost dobijena paralelnom analizom	Odluka
1	3,906	1,4836	prihvati
2	1,530	1,3278	prihvati
3	1,060	1,2102	odbaciti
4	0,913	1,1142	odbaciti

Ovo dvokomponentalno rješenje objasnilo je 54,3% varijanse, pri čemu je doprinos prve komponente 39,1%, a druge komponente 15,3%. Uz pomoć oblimin rotacije otkrivena je jednostavna struktura, pri čemu obe komponente imaju mnogo velikih faktorskih težina. Prvi faktor bi se mogao tumačiti kao emocionalna opsjednutost, dok bi drugi mogao predstavljati emocionalnu restriktivnost (Tabela 6). Između ta dva faktora postoji niska negativna korelacija ($r = -0,296$).

Pregledom korelacione matrice za skalu Seksualne samosvijesti otkriveno je mnogo koeficijenata iznad 0,3, dok je vrijednost Kajzer-Mejer-Oklinovog pokazatelja bila 0,83 što premašuje preporučenu vrijednost. Bartletov test sferičnosti dostigao je statističku značajnost, što sve ukazuje da je skala pogodna za primjenu PCA. Od ukupno 12 promjenljivih, dvije su dostigle karakterističnu vrijednost preko 1, koje objašnjavaju 33,3% i 25,2% varijanse. Na osnovu dijagrama prevoja (Slika 4), odlučeno je da se za dalje istraživanje zadrže dvije komponente, što je potvrđeno i paralelnom analizom (Tabela 7).

Tabela 6. Matrica faktorskih težina i korelacija promjenjivih i faktora za PCA sa oblimin rotacijom dvofaktorskog rješenja za stavke upitnika Emocionalne opsjednutosti.

Stavka	Faktorske težine		Koeficijenti korelacije promjenjivih i faktora		Dio objašnjene varijanse
	1	2	1	2	
1 Lako se zaljubim.	,466	-,563	,633	-,701	,690
2 Potrebno je duže vrijeme da se kod mene razviju romantični osjećaji.	-,210	,641	-,400	,704	,535
3 Odmah osjećam romantičnu povezanost.	,377	-,510	,528	-,622	,516
4 Volim osjećaj zaljubljivanja.	-,116	-,779	,115	-,745	,567
5 Nisam tip osobe koja se zaljubljuje.	,199	,790	-,035	,731	,571
6 Često osjećam romantičnu povezanost sa više osoba odjednom.	,843	,084	,818	-,165	,675
7 Istovremeno sam bio/la zaljubljen/na u više osoba.	,822	,124	,785	-,119	,631
8 Često se zaljubljujem.	,665	-,301	,754	-,498	,651
9 Sklon/a sam brzo ulaziti u veze.	,634	,074	,613	-,114	,380
10 Tokom cijelog svog života, u koliko osoba ste bili zaljubljeni?	,339	-,237	,409	-,337	,219

Slika 4. Dijagram prevoja – upitnik Seksualne samosvijesti

Tabela 7. Poređenje karakterističnih vrijednosti dobijenih u PCA i vrijednosti praga dobijenih paralelnom analizom upitnika Seksualne samosvijesti.

Redni broj komponente	Stvarna karakteristična vrijednost iz PCA	Vrijednost dobijena paralelnom analizom	Odluka
1	3,997	1,4142	prihvatiti
2	3,025	1,2979	prihvatiti
3	,832	1,1898	odbaciti
4	,654	1,0999	odbaciti

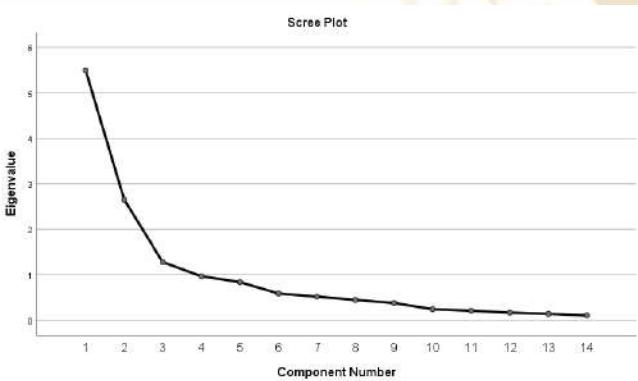
Dvokomponentno rješenje objasnilo je ukupno 58,5% varijanse, a da bi se lakše protumačile komponente provedena je oblimin rotacija. Prvi faktor može se tumačiti i imenovati kao sramežljivost u seksualnim situacijama, dok se drugi faktor može tumačiti kao self-fokus (fokusiranost na sebe) u seksualnim situacijama, što je u skladu sa navođenjima autora skale

(Lankveld, Sykora, & Geijen, 2013). Između ta dva faktora postoji vemoa slaba pozitivna korelacija ($r = 0,086$) (Tabela 8).

Prije upotrebe PCA za skalu Seksualne istorije, provjerene su pretpostavke prikladnosti podataka za faktorsku analizu. U korelacionoj matrici potvrđeno je prisustvo velikog broja koeficijenata iznad 0,3, vrijednost Kajzer-Mejer-Oklingov pokazatelja bila je 0,75, dok je Bartletov test sferičnosti dospao statističku značajnost. Od ukupno 14 stavki, PCA je otkrila prisustvo četiri komponente sa karakterističnim vrijednostima preko 1, koje objašnjavaju 39,3%, 18,9% i 9,1% varijanse. Na osnovu dijagrama prevoja (Slika 5) i rezultata paralelne analize (Tabela 9), odlučeno je da se zadrže navedene tri komponente.

Tabela 8. Matrica faktorskih težina i korelacija promjenjivih i faktora za PCA sa oblimin rotacijom dvofaktorskog rješenja za stavke upitnika Seksualne samosvijesti.

Stavka	Faktorske težine		Koeficijenti korelacije promjenjivih i faktora		Dio objašnjene varijanse
	1	2	1	2	
11 Treba mi prilično vremena da prebrodim svoju sramežljivost u seksualnim situacijama.	,822	-,026	,819	,044	,672
4 Brzo osjetim sram u seksualnim situacijama.	,812	-,037	,809	,032	,656
9 Teško mi je seksualno se prepustiti drugoj osobi.	,768	-,114	,758	-,049	,588
1 Osjećam se nelagodno u seksualnim situacijama.	,696	-,200	,682	,406	,501
12 Neprestano osjećam da me druga osoba posmatra tokom seksa.	,652	,350	,679	-,140	,587
10 Kad se vidim tokom seksa, iritantno sam svjestan/na sebe.	,603	,390	,637	,442	,556
7 Tokom seksa svjestan/na sam utiska koji ostavljam na drugu osobu.	-,288	,767	-,223	,742	,633
6 Zaokupljen/na sam načinom na koji se ponašam u seksu.	,223	,763	,288	,783	,662
8 Tokom seksa posvećujem veliku pažnju onome što se događa u mom tijelu.	-,222	,747	-,158	,727	,578
3 Mnogo pažnje posvećujem svojim seksualnim mislima i osjećajima.	-,147	,710	-,086	,697	,508
2 Često zamišljam kako se ponašam tokom seksa.	,176	,672	,234	,687	,503
5 Često se tokom seksa pitam šta druga osoba misli o meni.	,305	,671	,362	,697	,578

Slika 5. Dijagram prevoja – upitnik Seksualne istorije.

Tabela 9. Poređenje karakterističnih vrijednosti dobijenih u PCA i vrijednosti praga dobijenih paralelnom analizom upitnika Seksualne istorije.

Redni broj komponente	Stvarna karakteristična vrijednost iz PCA	Vrijednost dobijena paralelnom analizom	Odluka
1	5,497	1,2546	prihvatiti
2	2,647	1,1702	prihvatiti
3	1,275	1,0805	prihvatiti
4	,965	1,0072	odbaciti

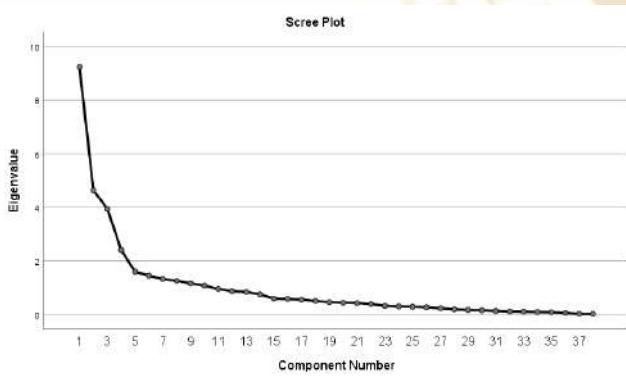
Rješenje koje se sastoji od tri komponente ukupno je objasnilo 67,3% varijanse, dok je uz pomoć oblimin rotacije otkrivena struktura koju karakteriše mnogo velikih faktorskih težina (Tabela 10). Prvi faktor se može definisati kao stav prema nudizmu značajnih drugih osoba, drugi kao razgovori o seksualnosti sa roditeljima, dok treći predstavlja odnos roditelja prema seksualnosti.

Pretpostavke prikladnosti podataka za faktorsku analizu su provjerene i prije PCA analize za Upitnik sklonosti ka parafilijama. U korelacionoj matrici potvrđeno je prisustvo velikog broja keoficijenata iznad 0,3, vrijednost Kajzer-Mejer-Oklingov pokazatelja bila je 0,71, dok je Bartletov test sferičnosti dostigao statističku značajnost. Od ukupno 38 stavki u upitniku Sklonosti ka parafilijama, PCA je otkrila prisustvo deset komponenti sa karakterističnim vrijednostima preko 1, koje objašnjavaju 24,3%, 12,2%, 10,4%, 6,3%, 4,2%, 3,8%, 3,5%, 3,3%, 3,1 % i 2,8% varijanse. Na osnovu dijagrama prevoja (Slika 6) može se primjetiti jasna tačka preloma poslije pete tačke, dok rezultati paralelne analize, pokazuju da samo četiri komponente premašuju vrijednosti praga dobijenih pomoću slučajno generisanih brojeva (Tabela 11). Na osnovu rezultata paralelne analize odlučeno je da konačan broj kriterijuma za navedenu skalu bude četiri. Rješenje od četiri komponente objasnilo je ukupno 53,2% varijanse, dok je uz pomoć oblimin rotacije dobijena jednostavna struktura sa mnogo velikih faktorskih težina (Tabela 12).

Sadržaj prve komponente sastoji se od stavki koje opisuju voajerizam, egzibicionizam i fetišizam, drugi faktor se sastoji od obilježja dječje i adolescentske pedofilije, treći faktor objašnjava trnasvestitski fetišizam dok se četvrti faktor sastoji od stavki za sadizam i mazohizam. Navedena četiri faktora su međusobnoj korelaciji niskog intenziteta, u rasponu od -0,029 do -0,29.

Tabela 10. Matrica faktorskih težina i korelacija promjenjivih i faktora za PCA sa oblimin rotacijom trofaktorskog rješenja za stavke upitnika Seksualne istorije.

Stavka	Faktorske težine			Koeficijenti korelacijske promjenjivih i faktora			Dio objašnjene varijanse
	1	2	3	1	2	3	
1 Kada ste bili u dobi od 3–5 godina, koliko često se sjećate da ste vidjeli vašu majku bez odjeće?	,814	,046	-,078	,809	,193	,315	,665
2 Kada ste imali između 6–11 godina, koliko često se sjećate da ste vidjeli vašu majku bez odjeće?	,754	,154	-,150	,715	,247	,307	,618
3 Kada ste bili u dobi od 3–5 godina, koliko često se sjećate da ste vidjeli vašeg oca bez odjeće?	,829	,041	-,124	,288	,883	,240	,683
4 Kada ste imali između 6–11 godina, koliko često se sjećate da ste vidjeli vašeg oca bez odjeće?	,743	,047	,047	,122	,856	,156	,586
5 Kada ste bili u dobi od 3–5 godina, koliko često se sjećate da ste vidjeli vašu braću i sestre ili prijatelje istog pola bez odjeće?	,799	-,055	-,053	,295	,753	,398	,611
6 Kada ste bili u dobi od 6–11 godina, koliko često se sjećate da ste vidjeli vašu braću i sestre ili prijatelje istog pola bez odjeće?	,791	-,125	,052	,184	,812	,398	,607
7 Kada ste bili u dobi od 3–5 godina, koliko često se sjećate da ste vidjeli vašu braću i sestre ili prijatelje suprotnog pola bez odjeće?	,790	-,058	,198	,206	,350	,867	,690
8 Kada ste bili u dobi od 6–11 godina, koliko često se sjećate da ste vidjeli vašu braću i sestre ili prijatelje suprotnog pola bez odjeće?	,677	,027	,183	,136	,309	,905	,547
9 Uopšteno, ocijenite stepen prijatnosti koji ste osjećali u razgovoru o seksualnim pitanjima sa vašom majkom tokom djetinjstva:	,083	,876	-,041	,809	,193	,315	,787
10 Uopšteno, ocijenite stepen prijatnosti koji ste osjećali u razgovoru o seksualnim pitanjima sa vašim ocem tokom djetinjstva:	-,080	,908	-,107	,715	,247	,307	,751
11 Ocijenite stepen prijatnosti za koji mislite da je vaša majka osjećala kada je govorila o seksualnosti tokom vašeg odrastanja:	,101	,675	,175	,288	,883	,240	,607
12 Ocijenite stepen prijatnosti za koji mislite da je vaš otac osjećao kada je govorio o seksualnosti tokom vašeg odrastanja:	-,031	,767	,170	,122	,856	,156	,685
13 Kako biste okarakterisali majčin odnos prema seksualnosti dok ste odrastali?	,043	,085	,834	,295	,753	,398	,762
14 Kako biste okarakterisali očev odnos prema seksualnosti dok ste odrastali?	-,028	,042	,896	,184	,812	,398	,820

Slika 6. Dijagram prevoja – upitnik Sklonosti ka parafilijama.

Tabela 11. Poređenje karakterističnih vrijednosti dobijenih u PCA i vrijednosti praga dobijenih paralelnom analizom upitnika Sklonosti ka parafilijama.

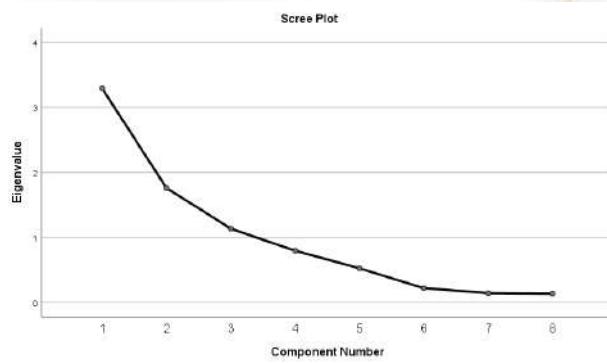
Redni broj komponente	Stvarna karakteristična vrijednost iz PCA	Vrijednost dobijena paralelnom analizom	Odluka
1	9,237	2,3062	prihvati
2	4,634	2,1364	prihvati
3	3,943	1,9945	prihvati
4	2,407	1,8849	prihvati
5	1,595	1,7856	odbaciti
6	1,449	1,7033	odbaciti
7	1,321	1,6252	odbaciti
8	1,258	1,5494	odbaciti
9	1,158	1,4826	odbaciti
10	1,079	1,4156	odbaciti

Tabela 12. Matrica faktorskih težina i korelacija promjenjivih i faktora za PCA sa oblimin rotacijom četvorofaktorskog rješenja za stavke upitnika Sklonosti ka parafilijama.

Stavka	Faktorske težine				Koeficijenti korelacije promjenjivih i faktora				Dio objašnjene varijanse
	1	2	3	4	1	2	3	4	
1 Da li ste nekada osjećali snažno seksualno uzbudjenje zbog posmatranja (ili fantaziranja o posmatranju) osobe koja je gola, ili u procesu razodijevanja, a da ta osoba to ne očekuje?	,385	,013	-,027	-,369	,489	-,107	,076	-,474	,360
2 Da li ste nekada osjećali snažno seksualno uzbudjenje zbog izlaganja (ili fantaziranja o izlaganju) vlastitih genitalija osobi koja to ne očekuje?	,346	,118	-,050	-,284	,410	,021	,032	-,351	,242
3 Da li ste nekada osjećali snažno seksualno uzbudjenje zbog učestvovanja (ili fantaziranja o učestvovanju) u aktivnostima u kojima je ste ponižavani, vezani ili na bilo koji drugi način patite?	,004	-,044	-,070	-,649	,191	-,178	,042	-,648	,426
4 Da li ste nekada osjećali snažno seksualno uzbudjenje koje proizlazi iz tjelesne i psihičke patnje druge osobe (ili fantaziranja o patnji druge osobe)?	-,041	,028	,000	-,783	,184	-,131	,128	-,765	,587
5 Da li ste nekada osjećali snažno seksualno uzbudjenje zbog upotrebe (ili fantaziranja o upotrebi) neživih predmeta u toku seksualnog odnosa ili masturbacije?	,077	-,041	,082	-,435	,218	-,143	,166	-,481	,246

6 Da li ste nekada osjećali snažno seksualno uzbuđenje zbog specifične usmjerenosti na negenitalni dio tijela u toku seksualnog odnosa ili masturbacije?	,054 ,-,069 ,102 -,476 ,211 -,177 ,190 -,523 ,292
7 Da li ste nekada osjećali snažno seksualno uzbuđenje zbog specifične usmjerenosti na odjeću suprotnog pola u toku seksualnog odnosa ili masturbacije?	,138 ,253 ,136 -,436 ,251 ,142 ,217 -,447 ,295
8 Uzbuduje me pomisao da virim dok neko ima seksualni odnos.	,862 ,-,086-,064 ,117 ,831 -,157 ,010 -,142 ,712
9 Uzbuduje me da virim kad vidim da se druga osoba skida.	,821 ,-,088-,101 -,047 ,834 -,189 ,003 -,288 ,715
10 Uzbudujem se kad gledam kako drugi imaju seksualni odnos.	,865 ,001 -,048 ,142 ,819 ,-,066 ,020 -,103 ,693
11 Uzbuduje me pomisao da gledam ljude kad imaju seks ili se skidaju, a da oni to ne znaju.	,906 ,-,130-,088 ,180 ,859 ,-,193 ,018 -,097 ,788
12 Uživam u gledanju pornografije.	,501 ,-,232 ,052 -,203 ,592 ,-,333 ,147 -,406 ,464
13 Uzbuduje me da me neko gleda dok imam seks.	,676 ,-,138-,027-,093 ,716 ,-,234 ,064 -,315 ,544
14 Uzbuduje me da se snimam dok imam seksualni odnos i da kasnije to gledam.	,570 ,-,163-,079-,278 ,662 ,-,284 ,034 -,465 ,551
15 Glumio/la bihu pornografskim filmovima.	,264 ,025 ,109 -,378 ,383 ,-,087 ,200 -,468 ,298
16 Uzbuduje me kada mi neko nanosi bol tokom seksualnog odnosa.	-,009 ,-,299 ,225 -,611 ,227 -,432 ,337 -,709 ,637
17 U nasilnoj pornografiji radije se identifikujem sa onim koji trpi bol, nego sa onim koji nanosi bol drugome.	,109 -,333 ,058 -,278 ,234 -,405 ,127 -,389 ,276
18 Uzbuduje me kad nekom nanosim bol tokom seksualnog odnosa.	,188 ,066 ,324 -,515 ,365 ,-,072 ,430 -,611 ,517
19 U nasilnoj pornografiji radije se identifikujem sa onim koji nanosi bol drugome, nego s onim koji trpi bol.	,558 ,051 ,175 ,-,021 ,577 ,-,022 ,236 -,203 ,367
20 Uzbuduju me pojedini dijelovi tijela na drugim ljudima.	,294 ,-,062 ,198 -,277 ,403 ,-,159 ,278 -,410 ,297
21 Uzbuduju me visoke potpetice, šrample na ženama/da nosim visoke štikle tokom seksa.	,483 ,186 ,056 ,-,311 ,558 ,064 ,155 -,423 ,421
22 Uzbudujem se kad obučem odjeću suprotnog pola.	-,197 ,010 ,691 ,-,027-,117 ,007 ,674 -,084 ,491
23 Masturbiram pri pomisli da nosim odjeću suprotnog pola.	-,050 ,-,051 ,804 ,048 ,027 -,059 ,792 -,085 ,635
24 Uzbudujem se na pomisao da imam seks u odjeći suprotnog pola.	-,016 ,-,029 ,911 ,-,045 ,098 ,-,063 ,918 -,201 ,846
25 Uzburdim se kada mi neko ponudi odjeću suprotnog pola zbog seksualnih razloga.	-,011 ,-,039 ,871 ,-,069 ,106 -,078 ,883 -,222 ,787
26 Fantaziram o tome da imam seksualni odnos u odjeći suprotnog pola.	,064 ,-,045 ,807 ,-,037 ,166 -,084 ,821 -,202 ,684
27 Uzbuduje me pornografija na kojoj su djeca suprotnog pola gola. (Pod pojmom "djeca" se podrazumijevaju osobe do 14 godina).	-,046 -,904 ,-,058 -,046 ,064 -,906 ,-,029 ,-,211 ,827
28 Uzbuduje me pornografija na kojoj su djeca istog pola gola.	-,261 -,551 ,-,169 -,557 -,053 -,633 ,-,086 -,568 ,693
29 Uzbuduje me pomisao da snimam dječiju porografiju.	-,271 -,651 ,-,187 -,357 -,113 -,689 ,-,137 -,381 ,641
30 Fantaziram o tome da imam seksualne odnose sa djecom.	,197 -,567 ,-,098 ,097 ,222 -,566 ,-,077 -,062 ,366
31 Neka djeca baš uživaju u seksualnim odnosima.	,009 -,749 ,161 ,-,126 ,148 -,781 ,205 -,313 ,659
32 Djeca su sposobna dati svoj pristanak za seksualni odnos.	,000 -,681 ,245 ,262 ,027 -,634 ,221 ,078 ,506
33 Uzbuduje me pornografija na kojoj su adolescenti suprotnog pola goli. (Pod pojmom "adolescent" se podrazumijevaju osobe od 14 do 18 godina)	,139 -,782 ,-,089 ,010 ,215 -,793 ,-,053 -,179 ,653
34 Uzbuduje me pornografija na kojoj su adolescenti istog pola goli.	-,137 -,535 ,-,083 -,579 ,084 -,638 ,016 -,637 ,697
35 Uzbuduje me pomisao da snimam porografiju u kojoj su adolescenti.	,053 -,697 ,-,154 -,288 ,200 -,759 ,-,079 -,423 ,674
36 Fantaziram o tome da imam seksualne odnose sa adolescentima.	,224 -,715 ,-,008 ,108 ,273 -,717 ,018 -,105 ,563
38 Neki adolescenti baš uživaju u seksualnim odnosima.	,033 -,582 ,155 ,-,091 ,142 -,610 ,191 -,248 ,412
39 Adolescenti su sposobni dati svoj pristanak za seksualni odnos.	,045 -,589 ,153 ,105 ,098 -,577 ,157 -,057 ,362

Skala seksualnih disfunkcija, koja je prvobitno podijeljena na verziju za muškarce i žene, sastoji se od 8 stavki u muškoj i 12 stavki u ženskoj verziji. PCA je prvo primjenjena za mušku verziju ove skale, gdje je u korelacionoj matrici potvrđeno je prisustvo velikog broja keoficijenata iznad 0,3, vrijednost Kajzer-Mejer-Oklingov pokazatelja bila je 0,71, dok je Bartletov test sferičnosti dostigao statističku značajnost, čime su zadovoljene neophodne pretpostavke za primjenu PCA. Kada je riječ o broju komponenti sa karakterističnom vrijednošću iznad 1, u slučaju muške verzije skale otkriveno je tri takve komponente. Na dijagramu prevoja mogu se primjetiti dvije tačke preloma – poslijе treće i četvrte tačke (Slika 6). Paralelna analiza potvrđuje rezultate pregleda matrice o postojanju tri komponente, te je na osnovu navedenog odlučeno da se za dalje istraživanje zadrže tri komponente (Tabela 13). Trokomponentalno rješenje objasnilo je ukupno 77,3% varijanse, dok je uz pomoć oblimin rotacije dobijena jednostavna struktura sa mnogo velikih faktorskih težina (Tabela 14). Prvi faktor se odnosi na poteškoće sa postizanjem/održavanjem erekcije i ejakulacije, drugi faktor se može objasniti kao smanjena seksualna želja, dok treći faktor opisuje specifične teškoće sa ejakulacijom. Prvi i drugi faktor su nisko pozitivno korelirani ($r=0,161$), korelacija trećeg faktora sa prvim i drugim je negativna, takođe niskog intenziteta ($r=-0,098$ i $r=-0,04$).

Slika 6. Dijagram prevoja – upitnik Seksualnih disfunkcija (muška verzija).

Tabela 13. Poređenje karakterističnih vrijednosti dobijenih u PCA i vrijednosti praga dobijenih paralelnom analizom muške verzije upitnika Seksualnih disfunkcija.

Redni broj komponente	Stvarna karakteristična vrijednost iz PCA	Vrijednost dobijena paralelnom analizom	Odluka
1	3,292	1,4117	prihvati
2	1,760	1,2473	prihvati
3	1,135	1,1328	prihvati
4	,794	1,0366	odbaciti

Tabela 14. Matrica faktorskih težina i korelacija promjenjivih i faktora za PCA sa oblimin rotacijom trofaktorskog rješenja za stavke muške verzije upitnika Seksualnih disfunkcija.

Stavka	Faktorske težine			Koeficijenti korelacije promjenjivih i faktora			Dio objašnjene varijanse
	1	2	3	1	2	3	
1 U posljednjih 6 mjeseci u toku seksualnog odnosa dešava mi se problem sa postizanjem ejakulacije, te je ona značajno odgođena.	,642	,134	-,301	,693	,249	-,369	,589
2 U posljednjih 6 mjeseci u toku seksualnog odnosa dešava mi se da ejakulacija potpuno izostane.	,248	,175	-,663	,341	,242	-,694	,588
3 U posljednjih 6 mjeseci imao sam značajne teškoće u postizanju erekcije.	,911	,032	-,055	,922	,181	-,146	,853
4 U posljednjih 6 mjeseci imao sam značajne teškoće u održavanju erekcije do kraja seksualne aktivnosti.	,919	-,146	,139	,882	-,004	,054	,819
5 U posljednjih 6 mjeseci imao sam značajno smanjenje čvrstoće erekcije.	,946	-,028	,109	,931	,120	,017	,879
6 U posljednjih 6 mjeseci imam smanjenu želju za seksualnim aktivnostima i smanjen nivo erotskih misli/fantazija.	,177	,903	-,013	,324	,932	-,066	,899
7 U posljednjih 6 mjeseci nemam nikakvu želju za seksualnim aktivnostima i erotskim mislima/fantazijama.	-,245	,962	,072	-,097	,919	,058	,912
8 U posljednjih 6 mjeseci u toku seksualnog odnosa ejakulacija nastupa prerano (otprilike jedan minut nakon penetracije).	,224	,204	,765	,182	,210	,735	,647

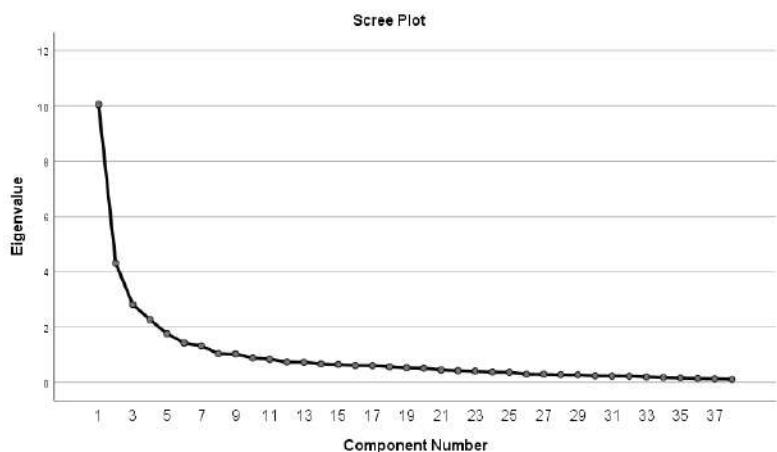
Drugi dio skale seksualnih disfunkcija koji se odnosi na ispitanike ženskog pola, nije zadovoljio pretpostavke opravdanosti podataka za primjenu faktorske analize. Vrijednost Kajzer-Mejer-Oklingov pokazatelja bila je 0,580, što je manje od preporučene vrijednosti od 0,6 (Kaiser, 1970, 1974), te iako je Bartletov test sferičnosti dospjao statističku značajnost, varijable nisu podvrgnute PCA analizi u ovoj fazi prelimiranje obrade. Iz tog razloga psihometrijske karakteristike autorskih skala su dodatno provjerene u drugoj fazi pilot istraživanja sa 430 ispitanika.

Psihometrijske karakteristike korištenih skala upitnika na pilot uzorku – druga faza

PCA analiza Skale sklonosti parafilijama

Prije primjene PCA analize provjerene su pretpostavke prikladnosti podataka za faktorsku analizu za Upitnik sklonosti ka parafilijama. U korelacionoj matrici otkriveno je mnogo koeficijenata vrijednosti 0,3 i više, dok je vrijednost Kajzer-Mejer-Oklingovog pokazatelja iznosila 0,87, što premašuje preporučenu vrijednost 0,6 (Kaiser, 1970, 1974). Bartletov test sferičnosti (Bartlett, 1954; prema Pallant i Šćur, 2011) dospjao je statističku značajnost što ukazuje na faktorabilnost korelace matrice. Od ukupno 38 stavki u upitniku Sklonosti ka

parafilijama, PCA je otkrila prisustvo devet komponenti sa karakterističnim vrijednostima preko 1, koje objašnjavaju 23,9%, 11,4%, 7,4%, 6,1%, 4,9%, 3,9%, 3,6%, 2,9%, i 2,6% varijanse.

Slika 7. Dijagram prevoja – Upitnik sklonosti seksualnim parafilijama.

Tabela 15. Poređenje karakterističnih vrijednosti dobijenih u PCA i vrijednosti praga dobijenih paralelnom analizom upitnika Sklonosti ka parafilijama.

Redni broj komponente	Stvarna karakteristična vrijednost iz PCA	Vrijednost dobijena paralelnom analizom	Odluka
1	9,064	1,6048	prihvati
2	4,341	1,5391	prihvati
3	2,820	1,4811	prihvati
4	2,313	1,4359	prihvati
5	1,362	1,3954	odbaciti
6	1,168	1,3595	odbaciti
7	1,387	1,3244	odbaciti
8	1,089	1,2874	odbaciti
9	1,004	1,2537	odbaciti

Na osnovu dijagrama prevoja može se primjetiti tačke preloma poslije pete i sedme tačke (Slika 7), dok rezultati paralelne analize, pokazuju da četiri komponente premašuju vrijednosti praga dobijenih pomoću slučajno generisanih brojeva (Tabela 15). Na osnovu rezultata paralelne analize odlučeno je da konačan broj kriterijuma za navedenu skalu bude četiri. Rješenje od četiri komponente objasnilo je ukupno 57,4% varijanse, dok je uz pomoć oblimin rotacije dobijena jednostavna struktura sa mnogo velikih faktorskih težina (Tabela 16).

Pregledom faktorskih težina u matrici sa rotiranim faktorima, analizirani su faktori i broj faktorskih težina koje sadrže, te su izvršene analize oblimin rotacije rješenja sa četiri faktora.

Ukupan dio varijanse koji objašnjava rješenje sa četiri faktora je 57,4%. U Tabeli 16 su prikazane faktorske težine svih promjenjivih, korelacije među njima i dio varijanse koji je objašnjen zajedničkim faktorom.

Sadržaj prve komponente sastoji se od stavki koje opisuju sadizam, mazohizam, egzibicionizam i fetišizam, drugi faktor se sastoji od obilježja dječje i adolescentske pedofilije, treći faktor objašnjava transvestitski fetišizam dok se četvrti faktor sastoji od stavki za voajerizam. Navedena četiri faktora su međusobnoj korelaciji niskog intenziteta, u rasponu od -0,08 do -0,26.

Tabela 16. Matrica faktorskih težina i korelacija promjenjivih i faktora za PCA sa oblimin rotacijom četverofaktorskog rješenja za stavke upitnika Sklonosti ka parafilijama (prikazane su vrijednosti veće od 0,3).

Stavka	Faktorske težine				Koeficijenti korelacije promjenjivih i faktora				Dio objašnjene varijanse
	1	2	3	4	1	2	3	4	
1. Da li ste nekada osjećali snažno seksualno uzbudjenje zbog posmatranja (ili fantaziranja o posmatranju) osobe koja je gola, ili u procesu razodijevanja, a da ta osoba to ne očekuje?	,165	,014	-,093	-,440	,317	,110	-,029	-,491	,674
2. Da li ste nekada osjećali snažno seksualno uzbudjenje zbog izlaganja (ili fantaziranja o izlaganju) vlastitih genitalija osobi koja to ne očekuje?	,153	,091	-,001	-,364	,301	,193	,073	-,437	,601
3. Da li ste nekada osjećali snažno seksualno uzbudjenje zbog učestvovanja (ili fantaziranja o učestvovanju) u aktivnostima u kojima je ste ponižavani, vezani ili na bilo koji drugi način patite?	,666	-,117	,092	,045	,635	,031	,116	-,180	,739
4. Da li ste nekada osjećali snažno seksualno uzbudjenje koje proizlazi iz tjelesne i pshičke patnje druge osobe (ili fantaziranja o patnji druge osobe)?	,293	,028	,222	-,232	,401	,187	,279	-,366	,534
5. Da li ste nekada osjećali snažno seksualno uzbudjenje zbog upotrebe (ili fantaziranja o upotrebi) neživih predmeta u toku seksualnog odnosa ili masturbacije?	,532	-,056	,093	-,149	,582	,103	,141	-,338	,581
6. Da li ste nekada osjećali snažno seksualno uzbudjenje zbog specifične usmjerenosti na negenitalni dio tijela u toku seksualnog odnosa ili masturbacije?	,587	-,037	,005	-,021	,588	,087	,048	-,224	,639
7. Da li ste nekada osjećali snažno seksualno uzbudjenje zbog specifične usmjerenosti na odjeću suprotnog pola u toku seksualnog odnosa ili masturbacije?	,443	-,094	,010	-,200	,496	,037	,046	-,341	,259
8. Uzbudjuje me pomisao da virim dok neko ima seksualni odnos.	-,160	-,046	,033	-,905	,157	,108	,104	-,843	,787
9. Uzbudjuje me da virim kad vidim da se druga osoba skida.	-,058	,023	-,004	-,845	,248	,176	,086	-,828	,766
10. Uzbudujem se kad gledam kako drugi imaju seksualni odnos.	-,032	-,068	,047	-,821	,251	,099	,114	-,801	,686
11. Uzbudjuje me pomisao da gledam ljude kad imaju seks ili se skidaju, a da oni to ne znaju.	-,229	,064	-,008	-,923	,112	,197	,086	-,852	,641

12.	Uživam u gledanju pornografije.	,298	,066	-,079	-,471	,473	,200	,013	-,582	,447
13.	Uzbuđuje me da me neko gleda dok imam seks.	,111	,114	,024	-,598	,350	,260	,125	-,663	,415
14.	Uzbuđuje me da se snimam dok imam seksualni odnos i da kasnije to gledam.	,355*	,083	-,046	-,400	,511	,222	,048	-,539	,830
15.	Glumio/la bihu pornografskim filmovima.	,382	,146	-,071	-,152	,460	,236	,015	-,310	,720
16.	Uzbuđuje me kada mi neko nanosi bol tokom seksualnog odnosa.	,569	,106	,237	,024	,602	,274	,310	-,225	,756
17.	U nasilnoj pornografiji radije se identifikujem sa onim koji trpi bol, nego sa onim koji nanosi bol drugome.	,411	,120	,167	,071	,424	,230	,225	-,117	,738
18.	Uzbuđuje me kad nekom nanosim bol tokom seksualnog odnosa.	,479	,073	,208	-,217	,589	,264	,290	-,424	,498
19.	U nasilnoj pornografiji radije se identifikujem sa onim koji nanosi bol drugome, nego s onim koji trpi bol.	,425	,045	,043	-,249	,414	,189	,120	-,527	,762
20.	Uzbuđuju me pojedini dijelovi tijela na drugim ljudima.	,525	-,017	-,025	-,220	,598	,126	,039	-,401	,782
21.	Uzbuđuju me visoke potpetice, štramble na ženama/da nosim visoke štikle tokom seksa.	,397	-,043	,088	-,388	,529	,135	,153	-,537	,685
22.	Uzbuđujem se kad obučem odjeću suprotnog pola.	,135	-,019	,638	,112	,146	,144	,633	,000	,693
23.	Masturbiram pri pomisli da nosim odjeću suprotnog pola.	-,073	,167	,795	-,016	,146	,144	,633	,000	,551
24.	Uzbuđujem se na pomisao da imam seks u odjeći suprotnog pola.	,117	-,020	,884	,005	,187	,222	,888	-,127	,432
25.	Uzbudim se kada mi neko ponudi odjeću suprotnog pola zbog seksualnih razloga.	,116	,011	,795	-,046	,203	,240	,813	-,173	,465
26.	Fantaziram o tome da imam seksualni odnos u odjeći suprotnog pola.	,054	,106	,800	-,081	,172	,331	,840	-,206	,352
27.	Uzbuđuje me pornografija na kojoj su djeca suprotnog pola gola. (Pod pojmom "djeca" se podrazumijevaju osobe do 14 godina).	-,234	,783	,120	-,110	-,026	,787	,305	-,193	,723
28.	Uzbuđuje me pornografija na kojoj su djeca istog pola gola.	-,157	,716	,171	-,062	,024	,739	,342	-,165	,627
29.	Uzbuđuje me pomisao da snimam dječiju porografiju.	-,181	,649	,176	,000	-,035	,656	,321	-,082	,404
30.	Fantaziram o tome da imam seksualne odnose sa djecom.	-,322	,638	,268	-,122	-,127	,663	,411	-,161	,490
31.	Neka djeca baš uživaju u seksualnim odnosima.	,081	,557	,131	-,009	,208	,608	,277	-,162	,379
32.	Djeca su sposobna dati svoj pristanak za seksualni odnos.	-,089	,558	,162	,066	,013	,567	,285	-,029	,344
33.	Uzbuđuje me pornografija na kojoj su adolescenti suprotnog pola goli. (Pod pojmom "adolescent" se podrazumijevaju osobe od 14 do 18 godina)	,181	,774	-,201	-,071	,345	,775	,014	-,267	,572
34.	Uzbuđuje me pornografija na kojoj su adolescenti istog pola goli.	,174	,709	-,047	,026	,304	,728	,141	-,170	,575
35.	Uzbuđuje me pomisao da snimam porografiju u kojoj su adolescenti.	,032	,775	-,064	-,088	,214	,783	,140	-,245	,467
36.	Fantaziram o tome da imam seksualne odnose sa adolescentima.	,212	,686	-,180	-,046	,351	,693	,013	-,237	,452
37.	Neki adolescenti baš uživaju u seksualnim odnosima.	,394	,454	-,082	,064	,456	,500	,057	-,158	,333
38.	Adolescenti su sposobni dati svoj pristanak za seksualni odnos.	,374	,466	-,147	,112	,489	,410	-,027	-,113	,470

Pomoću matrice faktorskih težina i korelacija utvrđen je i sadržaj komponenti, koji je najjobimniji za prvi faktor i obuhvata četiri dijelne dimenzije: sadizam, mazohizam, egzibicionizam i fetišizam. Sadizam i mazohizam predstavljaju polarizovani kontinuum parafiljnog ponašanja, sa namjernim nanošenjem bola ili poniženja partneru u cilju seksualnog uzbuđenja na jednoj, i postizanja seksualnog uzbuđenja kada se osoba povređuje ili tjelesno ili duševno ponižava, na drugoj strani kontinuma. Prvi faktor obuhvata i dimenziju egzibicionizma, koja se u literaturi opisuje kao način postizanja seksualnog uzbuđenja pomoću izlaganja genitalija nepoznatim osobama u javnosti. Četvrta dimenzija u sastavu ovog faktora je fetišizam, odnosno intenzivan seksualni poriv koji se zadovoljava upotrebom različitih neživih predmeta ili dijelova tijela u toku seksualnog odonosa. Drugi faktor obuhvata dimenzije dječje i adolescentske pedofilije, koja se opisuje kao tendencija odraslih osoba, većinom muškog pola, da seksualno uzbuđenje postiže putem maštanja ili učestvovanja u seksualnim odnosima sa djecom ili adolescetima. Treći faktor se odnosi na transvetstitski fetišizam, koji uključuje sklonost ka oblačenju odjeće suprotnog pola sa ciljem seksualnog zadovoljenja ili uzbuđenja, koji je takođe karakterističan za muški pol. Četvrti faktor sadrži dimenziju vojerizma, koji se opisuje kao gledanje ili posmatranje seksualnih aktivnosti (snošaja ili nagih osoba), bez dopuštenja i znanja tih osoba, s ciljem postizanja seksualnog uzbuđenja.

Kriterijum jednostavne strukture prepostavlja da sve varijable imaju visoku korelaciju samo na jednom faktoru i da samo jedan faktor ima visoku korelaciju sa svakom od varijabli (Thurstone, 1977; prema Tabachnick et al., 2007). U situaciji kada pretpostavka o jednostavnoj strukturi nije zadovoljena, promjenljive imaju više od jedne korelacije sa faktorima, te takve promjenljive se nazivaju složenima. Postoje određena neslaganja u literaturi o faktorskoj analizi u pogledu rješavanja problema sa složenim varijablama. Prema Tabachnik i saradnicima (2007), takve varijable je najbolje izbjegavati zbog dvostrukošću u tumačenju faktora. Kline i saradnici (Kline, Sulsky, & Rever-Moriyama, 2000) takođe predlaže da se složene varijable eliminišu iz dalje analize, zbog teškoća sa tumačenjem dobijenih skala. Hair i saradnici (Hair, Anderson, Tatham, & Black, 1995) predlažu da se složena varijabla ipak zadrži u jednom od faktora. Dodatni izazov predstavlja odluka kojem od faktora složena varijabla zaista pripada. Pett, Lackey i Sullivan (Pett, Lackey, & Sullivan, 2003) ističu da se složena varijabla treba uvrstiti u faktor kojem ona konceptualno najviše odgovara. Ovaj slučaj složenog ajtema postoji u matrici sa obilimin rotacijom četvorofaktorskog rješenja za stavke upitnika Sklonosti ka parafilijama, za ajtem "Uzbuduje me

da se snimam dok imam seksualni odnos i da kasnije to gledam“, koji je kreiran da operacionalizuje egzibicionizam kao parafiliju. Ovaj ajtem viosko korelira sa dva faktora, onim koji je u analizi definisan kao faktor koji sadrži dimenzije sadizma, mazohizma, egzibicionizma i fetišizma, ali je koreliran i sa faktorom koji sadrži dimenziju voajerizma. Obzirom da je voajerizam kao dimenzija parafiličnog ponašanja u literaturi opisan isključivo kao posmatranje drugih osoba bez njihovog pristanka, jasno je da ovaj ajtem konceptualno više pripada prvom faktoru u čijem sastavu se nalazi egzibicionizam, kojem je inicijalno i dodjeljen. Iz tog razloga je ovaj ajtem ipak zadržan u analizi prema preporukama autora Pett, Lackey i Sullivan (Pett et al., 2003).

Na osnovu matrice interkorelacija (Tabela 17) može se vidjeti da su sve korelacije između komponenti statistički značajne, i da su sve pozitivne. Ovaj podatak ukazuje da postoji konzistentnost u pogledu mjerjenja u prostoru sklonosti ka parafilijama, što dalje ukazuje na koherentnost prostora mjerjenja skale i na pravilnost da ajtemi stvaraju nešto što bi se moglo nazvati *opštom sklonošću ka paraflnim oblicima seksualnih preferencija*.

Tabela 17. Interkorelacije ekstrahovanih komponeneta za upitnik Sklonosti ka parafilijama.

Komponenta	1. SMEF	2. DAP	3. TF
1. SMEF	1,000		
2. DAP	,364**	1,000	
3. TF	,558**	,329**	1,000
4. VOA	,590**	,257**	,456**

Legenda: SMEF – sadizam, mazohizam, egzibicionizam i fetišizam; DAP – dječja i adolescenstka pedofilija; TF – transvetstitski fetišizam; VOA – voajerizam. **p<0,001

PCA analiza Skale seksualnih disfunkcija

Skala seksualnih disfunkcija, koja je prvo primjenjena na verziju za muškarce i žene, sastoji se od 8 stavki u muškoj i 12 stavki u ženskoj verziji. PCA je prvo primjenjena za mušku verziju ove skale, gdje je u korelacionoj matrici potvrđeno prisustvo velikog broja keoficijenata iznad 0,3, vrijednost Kajzer-Mejer-Oklingov pokazatelja bila je 0,77, dok je Bartletov test sferičnosti dostigao statističku značajnost, čime su zadovoljene neophodne prepostavke za primjenu PCA.

Tabela 18. Poređenje karakterističnih vrijednosti dobijenih u PCA i vrijednosti praga dobijenih paralelnom analizom muške verzije upitnika Seksualnih disfunkcija.

Redni broj komponente	Stvarna karakteristična vrijednost iz PCA	Vrijednost dobijena paralelnom analizom	Odluka
1	3,633	1,2017	prihvati
2	1,447	1,1352	prihvati
3	,954	1,0714	odbaciti
4	,719	1,0192	odbaciti

Kada je riječ o broju komponenti sa karakterističnom vrijednošću iznad 1, u slučaju muške verzije skale otkriveno je dvije takve komponente, dok dijagram prevoja to potvrđuje (Slika 8). Paralelna analiza potvrđuje rezultate pregleda matrice o postojanju dvije komponente prema Katelovom kriterijumu (Cattel, 1966), te je na osnovu navedenog odlučeno da se za dalje istraživanje zadrže dvije komponente (Tabela 18). Dvokomponentalno rješenje objasnilo je ukupno 63,5% varijanse, dok je uz pomoć oblimin rotacije dobijena jednostavna struktura sa mnogo velikih faktorskih težina (Tabela 19). Prvi faktor se odnosi na poteškoće sa postizanjem/održavanjem erekcije i ejakulacije, drugi faktor se može objasniti kao smanjena seksualna želja. Prvi i drugi faktor su nisko pozitivno korelirani ($r=0,161$). Interkorelacija ekstrahovanih komponeneta iznosi 0,39 što informiše o tome da je prostor mjerjenja konzistentan (Tabela 22a).

Tabela 19. Matrica faktorskih težina i korelacija promjenjivih i faktora za PCA sa oblimin rotacijom dvofaktorskog rješenja za stavke muške verzije upitnika Seksualnih disfunkcija.

Stavka	Faktorske težine		Koeficijenti korelacije promjenjivih i faktora		Dio objašnjene varijanse
	1	2	1	2	
U posljednjih 6 mjeseci u toku seksualnog odnosa dešava mi se problem sa postizanjem ejakulacije, te je ona značajno odgođena.	,747	-,057	,730	,160	,536
U posljednjih 6 mjeseci u toku seksualnog odnosa dešava mi se da ejakulacija potpuno izostane.	,634	,008	,637	,192	,405
U posljednjih 6 mjeseci imao sam značajne teškoće u postizanju erekcije.	,874	,008	,877	,262	,768
U posljednjih 6 mjeseci imao sam značajne teškoće u održavanju erekcije do kraja seksualne aktivnosti.	,917	-,045	,904	,221	,819
U posljednjih 6 mjeseci imao sam značajno smanjenje čvrstoće erekcije.	,860	-,008	,857	,242	,735
U posljednjih 6 mjeseci imam smanjenu želju za seksualnim aktivnostima i smanjen nivo erotskih misli/fantazija.	,146	,845	,391	,888	,808
U posljednjih 6 mjeseci nemam nikavu želju za seksualnim aktivnostima i erotskim mislima/fantazijama.	-,155	,952	,122	,907	,844
U posljednjih 6 mjeseci u toku seksualnog odnosa ejakulacija nastupa prerano (otprilike jedan minut nakon penetracije).	,282	,221	,346	,303	,164

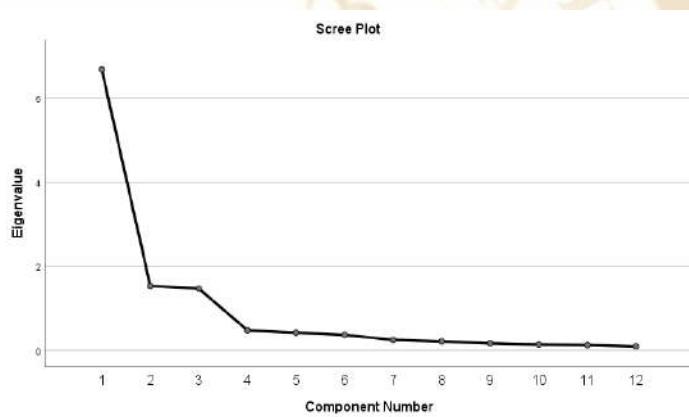
Drugi dio skale seksualnih disfunkcija koji se odnosi ispitanike ženskog pola, ima vrijednost Kajzer-Mejer-Oklingovog pokazatelja 0,87, što je više od preporučene vrijednosti od 0,6 (Kaiser, 1970, 1974). Bartletov test sferičnosti dostigao je statističku značajnost, što sve ukazuje da je skala pogodna za primjenu PCA. Od ukupno 12 promjenljivih, tri su dostigle karakterističnu vrijednost preko 1, koje objašnjavaju 52,4%, 14,0% i 13,5% varijanse. Na osnovu dijagrama prevoja može se vidjeti tačka preloma poslije četvrte komponente (Slika 9), te je odlučeno da se za dalje istraživanje zadrže tri komponente, što je dalje ispitano i paralelnom analizom (Tabela 19). Paralelnom analizom utvrđeno je da vrijednosti na tri komponente premašuju odgovarajuće vrijednosti praga slučajnih brojeva (12 promjenljivih \times 430 ispitanika) (Tabela 20). Navedene komponente su međusobno korelirane srednjom jačinom korelacije $r=0,43$ i $r=0,4$, te je iz tog razloga urađena oblimin rotacija komponenti čiji su rezultati prikazani u Tabeli 6 (Tabela 21). Prvi faktor odnosi se na probleme sa dostizanjem orgazma, uslijed čega je on odgođen ili potpuno izostavljen iz seksualnog odnosa. Drugi faktor se odnosi na dimenziju smanjene želje i interesovanja za učestvovanje u seksualnom odnosu sa partnerom. Treći faktor sadrži dimenziju koja se opisuje bol, strah i anksioznost koja se pojavljuje u toku penetracije ili očekivanja pojave navedenih negativnih senzitizacija.

Tabela 20. Poređenje karakterističnih vrijednosti dobijenih u PCA i vrijednosti praga dobijenih paralelnom analizom ženske verzije upitnika Seksualnih disfunkcija.

Redni broj komponente	Stvarna karakteristična vrijednost iz PCA	Vrijednost dobijena paralelnom analizom	Odluka
1	6,318	1,2799	prihvati
2	1,679	1,2094	prihvati
3	1,624	1,1516	prihvati
4	,537	1,1005	odbaciti

Slika 8. Dijagram prevoja – upitnik Seksualnih disfunkcija (muška verzija).

Slika 9. Dijagram prevoja – upitnik Seksualnih disfunkcija (ženska verzija).

Paralelna analiza potvrđuje rezultate pregleda matrice o postojanju tri komponente prema Katelovom kriterijumu (Cattell, 1966), te je na osnovu navedenog odlučeno da se za dalje istraživanje zadrže dvije komponente, koje je objasnilo je ukupno 63,5% varijanse, dok je uz pomoć oblimin rotacije dobijena jednostavna struktura sa mnogo velikih faktorskih težina. U ženskoj verziji upitnika tri komponente su dostigle karakterističnu vrijednost preko 1, koje objašnjavaju 52,4%, 14,0% i 13,5% varijanse. Na osnovu dijagrama prevoja može se vidjeti tačka preloma poslije četvrte komponente, te je odlučeno da se za dalje istraživanje zadrže tri komponente, što je dalje ispitano i potvrđeno paralelnom analizom. Prvi faktor u muškoj verziji se odnosi na poteškoće sa postizanjem/održavanjem erekcije i ejakulacije, drugi faktor se može objasniti kao smanjena seksualna želja, dok treći faktor opisuje specifične teškoće sa ejakulacijom. Paralelnom analizom ženske verzije upitnika utvrđeno je da vrijednosti na tri komponente premašuju odgovarajuće vrijednosti praga slučajnih brojeva, te je taj broj faktora i zadržan. Riječ je o prvom faktoru koji opisuje probleme sa dostizanjem orgazma, uslijed čega je on odgođen ili potpuno izostavljen iz seksualnog odnosa, koji je u literaturi opisan kao orgazmički poremećaj (APA, 2013). Drugi faktor se odnosi na dimenziju smanjene želje i interesovanja za učestvovanje u seksualnom odnosu sa partnerom, kao i smanjenim uzbuđenjem u seksualnim situacijama. Treći faktor sadrži dimenziju koja se opisuje bol, strah i anksioznost koja se pojavljuje u toku penetracije ili očekivanja pojave navedenih negativnih senzitizacija, opisane kao poremećaj sa genitalnom/zdjeličnom bolji pri penetraciji. Interkorelacije faktora su pozitivnog predzanaka i

statistički značajne, što ukazuje da je prostor mjerenja dimenzije seksualnih disfunkcija konzistentan (Tabela 22).

Tabela 21. Matrica faktorskih težina i korelacija promjenjivih i faktora za PCA sa oblimin rotacijom dvofaktorskog rješenja za stavke ženske verzije upitnika Seksualnih disfunkcija.

Stavka	Faktorske težine			Koeficijenti korelacije promjenjivih i faktora			Dio objašnjene varijanse
	1	2	3	1	2	3	
U posljednjih 6 mjeseci u toku seksualnog odnosa dešava mi se problem sa postizanjem orgazma, te je on značajno odgođen.	-,015	,020	,959	,823	,159	,432	,920
U posljednjih 6 mjeseci u toku seksualnog odnosa dešava mi se da orgazam potpuno izostane.	-,048	,024	,954	,908	,326	,304	,888
U posljednjih 6 mjeseci imala sam smanjen intenzitet orgazmičkih osjećaja.	,137	,001	,829	,742	,393	,443	,807
U posljednjih 6 mjeseci imam smanjenu želju za seksualnim aktivnostima i smanjen nivo erotskih misli/fantazija.	,856	-,232	,136	,802	,510	,481	,726
U posljednjih 6 mjeseci nemam nikakvu želju za seksualnim aktivnostima i erotskim mislima/fantazijama.	,967	-,027	-,110	,893	,430	,299	,836
U posljednjih 6 mjeseci ne iniciram seksualne odonose i ne reagujem kada ih partner inicira.	,651	,088	,128	,814	,564	,528	,575
U posljednjih 6 mjeseci ne osjećam seksualno uzbudjenje i nije mi priyatno u toku seksualnog odnosa.	,669	,200	,121	,368	,918	,414	,697
U posljednjih 6 mjeseci ne reagujem uzbudeno na ertske poticaje (npr.pisane, izrečene, vidne).	,908	,110	-,135	,431	,934	,362	,817
U posljednjih 6 mjeseci imam smanjen genitalni ili negenitalni osjećaj tokom seksualne aktivnosti.	,641	,251	,163	,405	,930	,254	,749
U posljednjih 6 mjeseci osjećam značajnu genitalnu bol prilikom pokušaja penetracije.	-,051	,893	,135	,823	,159	,432	,856
U posljednjih 6 mjeseci osjećam strah i anksioznost zbog očekivanja genitalne boli uslijed penetracije.	,053	,901	,035	,908	,326	,304	,876
U posljednjih 6 mjeseci osjećam napetost i stezanje mišića dna zdjelice tokom pokušaja penetracije.	,068	,933	-,091	,742	,393	,443	,873

Tabela 22. Interkorelacija ekstrahovanih komponeneta za upitnik Seksualnih disfunkcija žena.

Komponenta	1. PPO	2. ŽSSŽ
1. PPO	1	
2. ŽSSŽ	,465**	1
3. BSA	,519**	,393**

Legenda: PPO – poteškoće sa postizanjem orgazma; ŽSSŽ – (žene) smanjena seksualna želja; BSA – bol, strah i anksioznost (u toku seksualnog odnosa). **p<0.001

Tabela 22a. Interkorelacijske ekstrahovane komponente za upitnik Seksualnih disfunkcija muškaraca.

Komponenta	PPEE
MSSŽ	,395**

Legenda: PPEE – poteškoće sa postizanjem erekcije i ejakulacije; MSSŽ – smanjena seksualna želja; **p<0.001

Na osnovu rezultata druge faze preliminarnog istraživanja psihometrijskih karakteristika možemo zaključiti da su Upitnik sklonosti parafilijama i Upitnik seksualnih disfunkcija faktorabilni i da pokazuju dobre psihometrijske karakteristike u oblasti izdvajanja faktora. PCA analizom u sklopu Upitnika sklonosti parafilijama izdvojena su četiri faktora koja obuhvataju dimenzije sadizma, mazohizma, egzibicionizma i fetišizma u okviru prvog faktora, zatim dimenziju dječje i adolsecentske pedofilije u okviru drugog faktora, te transvetstitski fetišizam i voajerizam u okviru trećeg i četvrtog faktora. Upitnik seksualnih disfunkcija sadrži ukupno pet faktora, od kojih su dva u muškoj verziji upitnika i opisuju poteškoće sa postizanjem/održavanjem erekcije i ejakulacije, hipoaktivnu seksualnu želju želja i specifične teškoće sa ejakulacijom. U ženskoj verziji prvi faktor koji opisuje orgazmički poremećaj, drugi faktor se odnosi na dimenziju smanjene želje i interesovanja za učestvovanje u seksualnom odnosu sa partnerom, kao i smanjenim uzbudjenjem u seksualnim situacijama, dok treći faktor sadrži dimenziju koja se opisuje kao poremećaj sa genitalnom/zdjeličnom bolji pri penetraciji. Iako je ovo prvo istraživanje u kojem su evaluirane psihometrijske karakteristike Upitnika seksualnih disfunkcija i Upitnika sklonosti parafilijama, važno je napomenuti da skale koje su konstruisane specifično za potrebe pisanja ove doktorskse disetacije pokazuju veoma dobre psihometrijske karakteristike.

Deskriptivna statistika

Deskriptivni pokazatelji sociodemografskog upitnika kompletног uzorka prikazani su u Tabeli 23 i Tabeli 23a. Uzorak su činili punoljetni stanovnici Bosne i Hercegovine. Ukupan broj ispitanika je N=507, 60% ženskog (N=304) i 40% muškog pola (N=203). Kada je riječ o godinama ispitanika, najveći broj se grupiše u starosnu grupu 20-26 godina (66,9%), zatim u grupu 30-39 (14,4%) što ukazuje da je većinu uzorka čine ispitanici mlađeg uzrasta. Više od polovine uzorka čine ispitanici sa završenom srednjom školom (55,4), zatim slijedi kategorija postdiplomskih studija (22,9%) i dodiplomskih studija (19,7%). Najveći broj ispitanika je stalno zaposleno (44,2%), i živi u većem gradu (52,3%). Većina ispitanika grupiše se u kategoriju porodične zajednice sa 4-6 članova (60,5%) i većina njih ima jednog, dvoje ili troje braće ili sestara (84,1%), te je polovina ispitanika prvoroden u prodici (52,7%). Mjesečna primanja u domaćinstvu u iznosu od jedne do dvije hiljade konvertibilnih maraka su najfrekventnija (38,2%). Kada je riječ o religiji i nacionalnosti, 63,9% ispitanika se izjašnavaju kao gnosičke teiste (znam da Bog postoji i samim tim vjerujem da postoji), te je većina srpske nacionalnosti (75,7%) (Tabela 23).

Većina ispitanika ne konzumira cigarete (65,5%), dok 41,2% od dijela ispitanika koji su pušači, na dnevnom nivou konzumiraju između 5 i 15 cigareta. 30% ispitanika konzumira alkohol u prosjeku jednom mjesecno i 89,3% nikada nije konzumiralo psihoaktivne supstance. U ovom istraživanju 35,8% ispitanika nije u ljubavnoj vezi i 88,5% je isključivo heteroseksualne orijentacije, što je u skladu sa rezultatima pomenutih američkih autora. 61,7% ispitanika je prvu mentruaciju/poluciju dobilo između desete i trinaeste godine života. Najveći dio ispitanika upražnjava masturbaciju nekoliko puta mjesечно (23,9%), dok je gledanje pornografskih sadržaja rjeđe – manje od jednom mjesечно (29,2%). Skoro polovina ispitanika je prvo seksualno iskustvo imalo između sedamnaeste i dvadesete godine života (46,4%), dok 21,8% njih ima seksualne odnose u prosjeku nekoliko puta sedmično (21,8%) (Tabela 23a).

U Tabeli 24 i Tabeli 24a prikazani su ostali deskriptivni statistički pokazatelji svake od varijabli iz sociodemografskog upitnika ovog istraživanja. Od ukupnog uzorka (N=507), jedan dio njih nije dao odgovor na određena pitanja, nedostajući podaci odnose se na varijable: prosječna primanja (N=33), nacionalnost (N=19), ljubavni status (N=7), prva mentruacija/polucija (N=40), godine prvog seksualnog iskustva (N=87) i učestalost seksualnih odnosa (N=6). Nedostajući podaci su prikazani u svom sirovom obliku bez preliminarne pripreme baze podataka, zbog dobijanja uvida koje su to varijable iz sociodemografskog upitnika targetirale najveći broj ispitanika da na njih ne daju svoj odgovor ili procjenu, a tek nakon toga je primjenjena provjera nedostajućih podataka i autlajera i zamjena netipičnih vrijednosti ocjenama o vjerovatnim odgovorima na osnovu drugih varijabli u upitniku.

Tabela 23. Deskriptivni pokazatelji sociodemografskih karakteristika ispitanika izraženih u procentima.

Godine	Obrazovanje	Radni status	Mjesto stanovanja	Broj članova	Braća sestre i Red rođenj	Pimanja	Religija	Nacionalnost											
20-29	66,9	Osnovna škola	2,0	Stalni RO	44,2	Veliki grad	52,3	1-3	37,3	0	12,7	1	52,7	<500	3,6	Gnostički	63,9	Hrvat	3,4
30-39	14,4	Srednja škola	55,4	Honorarno	8,9	Manji grad	15,2	4-6	60,5	1-3	84,1	2	35,6	500-1000	15,8	Agnostici	26,6	Srbija	75,7
40-49	12,6	Završen fakultet	19,7	Studenti	36,7	Naseljeno	23,5	7-9	1,6	4-6	2,4	3	9,9	1-2 hiljade	38,2	Gnostički	9,5	Bošnjak	17,2
50-59	3,9	Mr/dr	22,9	Nezaposleni	9,7	Ruralno	9,1	10	0,6	>7	0,8	4+	1,8	2-3 hiljade	21,9			drugo	3,7
>59	2,2													>3 hiljade	20,5				

Tabela 23a. Deskriptivni pokazatelji sociodemografskih karakteristika ispitanika izraženih u procentima.

Cigarete dnevno	Koliko dnevno	Alkohol i psihoaktivne supstance	Ljubavni status	Seksualna orijentacija	Mentruacija/ polucija	Masturbacija/ Pornografija	iUčestalost odnosa	seks. Prvo iskustvo	seks. iskustvo										
Ne	65,5	1-5	23,9	Nikada	18,3	89,3	U vezi	34,6	Isključivo suprotni pol	88,5	7-10	6,6	nikada	21,1	36,5	nikada	19,0	12-17	37,9
Da	34,5	5-15	41,2	Nekoliko puta	28,0	5,9	U braku	27,0	Uglavnom suprotni pol rijetko i isti	4,9	10-13	61,7	rijetko	25,0	29,2	jednom u mjeseca	13,2	17-20	46,4
	15-30	27,6	Jednom mjesec	Nisam u ljubavnoj vezi	30,0	1,4		35,8	Uglavnom suprotni pol, ali često i isti	2,8	13-15	27,2	nekoliko puta mjesečno	23,9	14,8	jednom mjesечно	5,6	20-23	9,5
	30-50	6,4	Nekoliko puta	Razveden/na	12,2	2,0		1,6	Jednako oba pola	1,0	15-17	3,4	nekoliko puta sedmično	18,7	13,2	jednom u dvije sedmice	9,8	23-27	3,8
	>50	0,9	Nekoliko puta	Drugo	10,5	1,0		1,0	Uglavnom isti pol, ali često i	,8	>17	1,1	barem jednom dnevno	8,5	6,3	jednom sedmično	18,6	27-30	1,7
		Svaki dan			1,0	,4			Uglavnom isti pol, ali rijetko	,4			više puta dnevno	2,8		nekoliko puta sedmično	21,8	>30	0,7
									Isključivo osobe istog pola	1,2						skoro svaki dan	6,6		
									Ne privlače me osobe niti jednog pola	,4						više puta dnevno	2,2		

Najveći broj nedostajućih odgovora je za varijable sa pitanjima o godinama u kojima su ispitanici imali prvo seksualno iskustvo i prvu mentruaciju/poluciju. U uzorku muškaraca u ovom istraživanju 15,8% njih nije odgovorilo na pitanje o prvoj poluciji (Tabela 24a). Pored aritmetičke sredine, moda, medijane i standardnog odstupanja od aritmetičke sredine, u tabelama su prikazane vrijednosti skjunisa i kurtozisa koje svojim vrijednostima potvrđuju zaključak iz prikazanih psihometrijskih analiza o raspodjeli vrijednosti koja odstupa od normalne (Tabele 24 i 24a).

Tabela 24. Ostali deskriptivni pokazatelji.

	Pol	Godine	Obrazova nje	Radni status	Članovi domaćin.	Broj braće/sestara	Red rođenja	Primanja	Prebivalište	Religija	Nacionalnost
N	507	507	507	504	507	504	506	474	507	507	488
Valid											
Missing	0	0	0	3	0	3	1	33	0	0	19
Mean	1,4004	29,4221	2,6351	2,1409	3,7870	1,3651	1,6186	2529,8312	1,8935	1,4556	2,1434
Median	1,0000	25,0000	2,0000	2,0000	4,0000	1,0000	1,0000	2000,0000	1,0000	1,0000	2,0000
Mode	1,00	21,00	2,00	1,00	4,00	1,00	1,00	2000,00	1,00	1,00	2,00
Std. Deviation	,49046	10,8482	,85453	1,12534	1,37668	1,05592	,80762	20,691	1,054	,66200	,43924
Skewness	,408	1,373	,585	,334	,433	2,230	1,910	4,035	,681	,1,149	,684
Std. Error of Skewness	,108	,108	,108	,109	,108	,109	,109	,112	,108	,108	,111
Kurtosis	-1,841	1,140	-1,062	-1,040	1,862	8,929	7,499	29,243	-,988	,094	1,229
Std. Error of Kurtosis	,217	,217	,217	,217	,217	,217	,217	,224	,217	,217	,221

Tabela 24a. Ostali deskriptivni pokazatelji.

	Cigarete	Koliko dnevno puše	Alkohol	Psihoaktivne supstance	Ljubavni status	Sex orientacija	Menstruacija/poluci ja	Masturbacija	Pornografija	Prvi seks.odnos	Koliko često imaju odnos
N	Valid	507	163	507	507	507	467	507	507	420	501
	Missing	0	344	0	0	7	0	40	0	87	6
Mean	1,3452	14,4549	2,7140	1,2051	2,0740	1,0828	12,6809	2,7673	2,2367	18,5071	4,1876
Median	1,0000	10,0000	3,0000	1,0000	2,0000	1,0000	13,0000	3,0000	2,0000	18,0000	5,0000
Mode	1,00	10,00	3,00	1,00	3,00	1,00	13,00	2,00	1,00	18,00	6,00
Std. Deviation	,47589	11,0705	1,25072	,71221	,92425	1,13559	2,20293	1,34879	1,24760	3,31878	2,26113
Skewness	,653	1,472	,432	4,194	,281	3,381	-,886	,391	,740	1,622	,021
Std. Err. of Skewness	,108	,190	,108	,108	,109	,108	,113	,108	,108	,119	,109
Kurtosis	-1,579	3,126	-,533	18,665	-,688	14,725	18,378	-,658	-,564	9,423	-,997
Std. Error of Kurtosis	,217	,378	,217	,217	,218	,217	,225	,217	,217	,238	,218
Minimum	1,00	,00	1,00	1,00	1,00	,00	,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Maximum	2,00	60,00	6,00	6,00	5,00	8,00	30,00	6,00	5,00	39,00	9,00

Istraživanje veza između varijabli i razlika između grupa

Sociodemografska varijabla pol je u srednjoj negativnoj statistički značajnoj korelacijsi sa neuroticizmom i maloj negativnoj korelacijsi sa agresivnošću, što upućuje da je ženski pol skloniji posjedovanju ovih dimenzija ličnosti od muškog pola ($\rho=-0,29, p<.001$; $\rho=-0,18, p<.01$). Uzrast ispitanika je takođe negativno povezan sa agresivnošću i neuroticizmom, dok je pozitivna korelacija uočljiva na dimenziji savjesnosti ($\rho=-0,23, p<.001$; $\rho=-0,30, p<.001$; $\rho=0,29, p<.001$). Nivo obrazovanja je u pozitivnoj korelacijsi srednjeg intenziteta sa savjesnošću i negativnoj povezanosti sa neuroticizmom ($\rho=-0,29, p<.001$; $\rho=0,34, p<.001$). Radni status ispitanika je u pozitivnoj korelacijsi sa agresivnošću i neuroticizmom, a negativno je povezan sa ekstraverzijom i savjesnošću ($\rho=-0,27, p<.001$; $\rho=-0,20, p<.001$; $\rho=0,37, p<.001$; $\rho=-0,19, p<.01$). Broj članova domaćinstva, broj braće i sestara, red rođenja i religioznost nemaju ni jednu statistički značajnu korelacijsi sa dimenzijama ličnosti VP+2. Prosječna visina mjesecnih primanja je u maloj ali statistički značajnoj pozitivnoj korelacijsi sa otvorenosću i pozitivnom valencijom ($\rho=0,17, p<.01$; $\rho=0,18, p<.01$). Veličina mjesta stanovanja je takođe u maloj ali značajnoj pozitivnoj povezanosti sa agresivnošću i neuroticizmom ($\rho=0,19, p<.05$; $\rho=0,20, p<.01$). Nacionalnost je u pozitivnoj povezanosti sa neuroticizmom ($\rho=0,23, p<.001$) (Tabela 25). ispitanici koji konzumiraju cigarete imaju više skorove na dimenzijama neuroticizam i negativna valnca ($\rho=0,13, p<.001$; $\rho=0,19, p<.001$) i niže skorove na savjesnosti ($\rho=0,17, p<.05$), ali sa rastom prosječnog broja dnevne konzumacije cigareta raste i skor na dimenziji

pozitivna valenca ($\rho=0,21$, $p<.01$). Konzumiranje alkohola je u maloj ali statistički značajnoj povezanosti sa neuroticizmom ($\rho=0,11$; $p<.01$). Konzumiranje psihoaktivnih supstanci je u pozitivnoj povezanosti sa negativnom valencom ($\rho=0,24$; $p<.001$) i negativnoj povezanosti sa savjesnošću ($\rho=-0,15$; $p<.05$). Ljubavni status i seksualna orijentacija su u pozitivnoj povezanosti sa neuroticizmom ($\rho=0,13$, $p<.001$; $\rho=0,17$, $p<.001$). Godine u kojima su ispitanici dobili prvu menstruaciju/poluciju je u negativnoj povezanosti sa agresivnošću, neuroticizmom i negativnom valencom ($\rho=-0,26$, $p<.001$; $\rho=-0,15$, $p<.001$; $\rho=-0,14$, $p<.001$). Učestalost masturbacije i gledanja pornografskog sadržaja su pozitivno povezane sa neuroticizmom i negativnom valencom, a negativno su povezane sa savjesnošću ($\rho=0,15$, $p<.001$; $\rho=0,23$, $p<.001$; $\rho=-0,32$, $p<.001$; $\rho=0,14$, $p<.001$; $\rho=0,27$, $p<.001$; $\rho=-0,23$, $p<.001$). Godine prvog seksualnog iskustva su negativno povezane sa negativnom valencom ($\rho=0,21$; $p<.001$), dok je učestalost seksualnih odnosa u maloj pozitivnoj korelaciji sa ekstraverzijom i pozitivnom valencom ($\rho=0,15$, $p<.001$; $\rho=0,10$, $p<.01$) (Tabela 25a).

Tabela 25. Korelacije varijabli iz sociodemografskog upitnika i dimenzija ličnosti VP+2.

		Pol	Godin e	Obrazova nje	Radni status	Članovi	Braća/s estre	Red rođenja	Primanj a	Mjesto stanovanj a	Religij a	Nacionalnos t
Agresivnost	Spearman's rho	-,179*	-,230**	-,178*	,271**	,074	-,039	,115	,035	,191*	-,099	,148
	Sig.	,026	,004	,026	,001	,359	,632	,153	,669	,017	,221	,066
Ekstraverzija	Spearman's rho	-,045	,170*	,193*	-,203*	,105	,155	-,115	,105	-,025	-,142	-,077
	Sig.	,576	,035	,016	,011	,194	,055	,154	,194	,753	,078	,341
Neuroticizam	Spearman's rho	-,288**	-,298**	-,294**	,369**	,049	-,164*	,119	-,176*	,197*	-,060	,231**
	Sig.	,000	,000	,000	,000	,549	,042	,140	,029	,014	,455	,004
Negativna valenca	Spearman's rho	-,013	-,181*	-,140	,103	,136	-,004	,039	,053	,153	,071	,045
	Sig.	,876	,024	,081	,203	,092	,956	,632	,512	,057	,381	,580
Otvorenost	Spearman's rho	-,063	,119	,060	-,049	,033	-,103	-,140	,171*	-,039	,040	,060
	Sig.	,438	,140	,455	,546	,688	,204	,082	,033	,631	,623	,460
Pozitivna valenca	Spearman's rho	-,006	-,115	,044	-,017	,087	,091	-,120	,179*	,071	-,143	-,052
	Sig.	,941	,156	,586	,836	,281	,260	,137	,026	,377	,075	,519
Savjesnost	Spearman's rho	-,077	,291**	,341**	-,188*	-,034	-,041	-,067	,136	-,024	-,119	-,119
	Sig.	,344	,000	,000	,019	,671	,616	,410	,091	,770	,140	,142

Tabela 25a. Korelacija varijabli iz sociodemografskog upitnika i dimenzija ličnosti VP+2.

		Cigarete	Koliko dnevno	Alkohol	Psihoaktivne sup.	Ljubavni status	Sex orijentacija	Menstruacijska/polucijska	Masturbacija	Pornografija	Prvi sex	Učestalo sex. odnosa
Agresivnost	Spearman's rho	,065	,093	,021	,142	,020	,030	-,256**	,171*	,098	-,092	-,119
	Sig.	,400	,569	,786	,062	,803	,696	,002	,025	,203	,287	,126
Ekstraverzija	Spearman's rho	,066	,197*	,014	-,026	-,078	-,096*	,014	-,085	-,109*	-,027	,149**
	Sig.	,139	,012	,761	,555	,081	,031	,770	,055	,014	,587	,001
Neuroticizam	Spearman's rho	,126**	-,144	,112*	,095*	,129**	,170**	-,147**	,124**	,144**	-,100*	-,144**
	Sig.	,004	,068	,012	,033	,004	,000	,001	,005	,001	,041	,001
Negativna valenca	Spearman's rho	,189**	,132	,238**	,243**	,084	,141**	-,138**	,232**	,273**	-,213**	-,016
	Sig.	,000	,094	,000	,000	,061	,001	,003	,000	,000	,000	,722
Otvorenost	Spearman's rho	,055	,129	,016	,061	,036	,007	-,028	,044	-,040	-,010	,004
	Sig.	,219	,100	,723	,171	,424	,881	,544	,323	,369	,832	,929
Pozitivna valenca	Spearman's rho	,108*	,219**	,065	,086	,001	-,004	,006	,103	,067	-,103*	,104*
	Sig.	,015	,005	,142	,052	,979	,931	,897	,051	,131	,035	,020
Savjesnost	Spearman's rho	-,173*	,058	-,041	-,154*	-,042	-,077	,077	-,319**	-,234**	,099	,010
	Sig.	,023	,723	,591	,044	,588	,317	,346	,000	,002	,253	,897

Kada je riječ o korelaciji sociodemografskih varijabli sa korištenim skalamama seksualnog ponašanja, skala socioseksualne orijentacije ima najveći broj korelacija, i to: pozitivna korelacija sa polom ($\rho=0,41, p<.001$), godinama ($\rho=0,23, p<.001$), nivoom obrazovanja ($\rho=0,13, p<.001$), prosječnom visinom mjesecnih primanja ($\rho=0,19, p<.001$) i religijom ($\rho=0,16, p<.001$), te negativna korelacija sa radnim statusom ($\rho=-0,23, p<.001$), brojem članova domaćinstva ($\rho=-0,13, p<.01$), veličinom mjesta stanovanja ($\rho=-0,13, p<.001$) i nacionalnošću ($\rho=-0,12, p<.001$). Skala emocionalne opsjednutosti ima malu statistički značajnu pozitivnu korelaciju sa polom ($\rho=0,22, p<.001$) i negativnu korelaciju sa radnim statusom ($\rho=-0,10, p<.05$). Supskala stidljivosti u sklopu skale seksualne samosvijesti je u maloj statistički značajnoj negativnoj korelaciji sa polom ($\rho=-0,23, p<.001$), dok je supskala samofokusa u pozitinoj korelaciji sa obrazovanjem i religijom ($\rho=0,13, p<.001; \rho=0,12, p<.01$). Supskala nudizma u sklopu skale seksualne istorije i prilagođavanja negativno je povezana sa veličinom mjesta stanovanja i nacionalnošću ($\rho=-0,12, p<.01; \rho=-0,15, p<.001$), dok je supskala roditeljskih stavova u sklopu iste skale u pozitivnoj korelaciji sa polom ($\rho=0,17, p<.001$) i negatinoj korelaciji sa redoslijedom rođenja ($\rho=-0,14, p<.001$). Skala sklonosti parafilijama sa dihotomnim formatom odgovora nema ni jednu statistički značajnu korelaciju sa sociodemografskim karakteristikama ispitanika za razliku od ostalih dimenzija pomoću kojih su operacionalizovane različite vrste seksualnih parafilija koje imaju veoma visoke korelacije sa

određenim sociodemografskim obilježjima. Voajerizam je u pozitivnoj, statistički značajnoj korelaciji velikog intenziteta sa varijablom uzrast ($\rho=0,77, p<.01$) i u negativnoj korelaciji, takođe velikog intenziteta, sa varijablom mjesto stanovanja ($\rho=-0,68, p<.05$). Egzibicionizam je u pozitivnoj korelaciji velikog intenziteta sa varijablama uzrast i nivo obrazovanja ($\rho=0,83, p<.001; \rho=0,74, p<.01$) i negativnoj korelaciji, takođe velikog intenziteta, sa varijablom radni status ($\rho=-0,80, p<.001$).

Dimenzije mazohizma i fetišizma nisu u korelaciji ni sa jednom varijablu iz sociodemografskog upitnika. Sadizam je u negativnoj korelaciji velikog intenziteta sa varijablom koja operacionalizuje redoslijed rođenja ($\rho=-0,67, p<.05$), dok je posebna vrsta fetišizma koja se u literaturi naziva transvetstitski fetišizam u srednjoj pozitivnoj korelaciji sa nacionalnošću ($\rho=0,33, p<.001$). Dimenzija koja operacionalizuje sklonost dječjoj pedofiliji je u pozitivnoj korelaciji velikog intenziteta sa varijablom mjesto stanovanja ($\rho=0,74, p<.01$). Seksualne disfunkcije kod žena su u pozitivnoj korelaciji visokog intenziteta sa nacionalnošću ($\rho=0,64, p<.05$), dok skala seksualnih disfunkcija kod muškaraca kao i skala sklonosti adolescentskoj pedofiliji nemaju statistički značanje povezanosti sa sociodemografskim karakteristikama. Skala socioseksualne orijentacije je u pozitivnoj korelaciji sa varijablama o konzumiranju cigareta, količini konzumiranih cigareta u danu, konzumiranju alkohola i psihoaktivnih supstanci, masturbacijom i pornografijom ($\rho=0,10; 0,36; 0,32; 0,29; 0,30; 0,28; 0,48; p<.001$), i u negativnoj korelaciji sa godinama u kojim su ispitanici imali prvo seksualno iskustvo ($\rho=-0,32, p<.001$). Skala emocionalne opsjednutosti je u pozitivnoj korelaciji sa prvim seksualnim iskustvom ($\rho=0,26, p<.001$) i negativnoj korelaciji sa učestalošću seksualnih odnosa ($\rho=-0,39, p<.001$). Supskala stidljivosti u sklopu skale seksualne samosvijesti je u maloj statistički značajnoj pozitivnoj korelaciji sa količinom dnevno konzumiranih cigareta, ljubavnim statusom i seksualnom orijentacijom ($\rho=0,23, p<.01; \rho=0,23, p<.01; \rho=0,20, p<.05$), dok je supskala samofokusa u pozitinoj korelaciji sa količinom dnevno konzumiranih cigareta, konzumiranjem alkohola i psihoaktivnih supstanci ($\rho=0,26, p<.001; \rho=0,19, p<.05; \rho=0,20, p<.05$). Supskala nudizma u sklopu skale seksualne istorije i prilagođavanja pozitivno je povezana sa konzumiranjem cigareta i masturbacijom ($\rho=0,26, p<.001; \rho=0,28, p<.001$), dok je supskala roditeljskih stavova u sklopu iste skale u pozitivnoj korelaciji sa konzumiranjem cigareta i količinom konzumiranih cigareta u danu ($\rho=0,24, p<.001; \rho=0,26, p<.001$) (Tabela 26).

Tabela 26. Korelacije varijabli iz sociodemografskog upitnika korištenih skala seksualnog ponašanja.

		Pol	Godine	Obrazov anje	Radni status	Članovi domać.	Braća/s estre	Red rođ.	Primanj a	Mjesto stanovanja	Religija	Nacion alnost
Sociosex. orientacija	Spearman's rho	,411**	,203**	,130**	-,227**	-,126**	-,031	-,036	,194**	-,131**	,157**	-,125**
Emocionalna opsjednutost	Sig. Spearman's rho	,000	,000	,005	,000	,006	,507	,441	,000	,005	,001	,008
	Sig. Spearman's rho	,217**	,074	,036	-,104*	-,029	-,022	-,041	,015	-,047	,048	,036
Supskala stidljivost (SSCS)	Sig. Spearman's rho	,099	,422	,021	,520	,632	,366	,746	,299	,288	,440	
Supskala samofokus (SSCS)	Sig. Spearman's rho	,000	,136	,159	,189	,847	,690	,983	,079	,517	,025	,038
Supskala nudizam (SSI)	Sig. Spearman's rho	,072	,105*	,126**	-,123**	-,133**	-,028	-,039	,105*	-,039	,117**	,010
Supskala roditeljski stavovi (SSI)	Sig. Spearman's rho	,103	,018	,005	,006	,003	,537	,377	,023	,378	,009	,829
Parafilije (dihotomni format)	Sig. Spearman's rho	,036	,358	,329	-,248	,457	,352	-,174	,226	-,340	,110	-,177
Voajerizam	Sig. Spearman's rho	,510	,772**	,596	-,513	,104	,000	-,556	,473	-,677*	,080	,059
Egizibicioniz am	Sig. Spearman's rho	,132	,009	,069	,130	,774	1,000	,095	,167	,031	,827	,870
	Sig. Spearman's rho	,699*	,834**	,736*	-,800**	,329	-,156	-,593	,283	-,430	,201	,300
Mazohizam	Sig. Spearman's rho	,025	,003	,015	,005	,353	,667	,071	,427	,215	,577	,399
	Sig. Spearman's rho	,175	,585	,239	-,186	,203	,371	-,445	-,053	,023	,383	,500
Sadizam	Sig. Spearman's rho	,629	,076	,507	,607	,573	,291	,197	,884	,949	,274	,141
	Sig. Spearman's rho	,360	,490	,255	-,404	,179	,064	-,668*	-,121	-,312	,200	,327
Fetišizam	Sig. Spearman's rho	,306	,150	,477	,247	,621	,860	,035	,738	,380	,580	,357
	Sig. Spearman's rho	,291	,196	,099	-,202	,209	,185	-,618	,208	-,406	,559	,178
Transvetstits ki fetišizam	Sig. Spearman's rho	,414	,587	,785	,575	,563	,608	,057	,564	,244	,093	,622
	Sig. Spearman's rho	,272	,414	,371	-,315	,000	-,321	-,385	-,295	,301	-,166	,329**
Pedofilija djeca	Sig. Spearman's rho	,447	,235	,291	,375	1,000	,366	,272	,409	,398	,647	,003
	Sig. Spearman's rho	,262	-,038	-,159	,138	,016	,049	,173	-,575	,736*	,160	,643*
Pedofilija adolescenti	Sig. Spearman's rho	,464	,917	,661	,705	,966	,892	,632	,082	,015	,660	,045
	Sig. Spearman's rho	,522	,265	,288	-,259	-,007	-,148	-,443	,403	-,178	,299	,365
Disfunkcije muškarci	Sig. Spearman's rho	,122	,458	,419	,470	,985	,684	,200	,248	,622	,401	,299
	Sig. Spearman's rho	-,038	-,162	-,104	,123	-,184	-,219	-,398	-,369	,054	-,463	,559
Disfunkcije žene	Sig. Spearman's rho	,917	,655	,775	,734	,611	,544	,255	,294	,882	,178	,093
	Sig. Spearman's rho	-,262	,228	-,159	,340	-,493	,049	-,074	-,462	,348	-,319	,643*
	Sig. Spearman's rho	,464	,527	,661	,336	,148	,892	,839	,179	,324	,369	,045

Skala sklonosti parafilijama sa dihotomnim formatom odgovora je u pozitivnoj korelaciji sa varijablama o konzumiranju alkohola, učestalosti masturbacije i gledanja pornografije, kao i učestalošću seksualnih odnosa ($\rho=0,23; 0,29; 0,43; p<.001$) i negativnoj korelaciji sa prvim seksualnim iskustvom ($\rho=0,32, p<.001$). Voajerizam je pozitivno povezan sa učestalošću masturbacije i gledanja pornografije ($\rho=0,31; 0,47; p<.001$). Egzibicionizam je u pozitivnoj

korelacijsi sa konzumiranjem alkohola, te sa učestalošću masturbacije, gledanja pornografije i seksualnih odnosa ($\rho=0,25; 0,30; 0,48; 0,30; p<.001$). Mazohizam je u pozitivnoj korelaciji sa konzumiranjem alkohola i učestalošću mastrubacije ($\rho=0,32; 0,24; p<.001$). Sadizam je u pozitivnoj korelaciji sa konzumiranjem alkohola, gledanjem pornografskog sadržaja i učestalošću seksualnih odnosa ($\rho=0,28; 0,27; 0,23; p<.001$). Fetišizam je u pozitivnoj korelaciji sa masturbacijom i pornografijom ($\rho=0,27; 0,40; p<.001$) i negativnoj korelaciji sa prvim seksualnim iskustvom ($\rho=-0,19; p<.05$). Transvetstitski fetišizam je pozitivno povezan sa seksualnom orijentacijom ($\rho=0,27; p<.01$). Sklonost adolescentskoj pedofiliji je pozitivno povezana sa varijablama o količini dnevno konzumiranih cigareta, seksualnom orijentacijom, masturbacijom i pornografijom ($\rho=0,18; 0,19; 0,22; 0,22; p<.05$) i negativnoj korelaciji sa prvim seksualnim iskustvom ($\rho=-0,21; p<.05$). Seksualne disfunkcije kod muškraca su u negativnoj korelaciji sa količinom dnevno konzumiranih cigareta ($\rho=-0,35; p<.01$) i pozitivnoj korelaciji sa prvom polucijom ($\rho=0,29; p<.05$), dok su seksualne disfunkcije kod žena u negativnoj korelaciji većeg intenziteta sa učestalošću seksualnih odnosa ($\rho=-0,42; p<.001$) (Tabela 26a).

Kada je riječ o korelacijama između dimenzijskih ličnosti VP+2 i korištenih skala seksualnog ponašanja, najviše korelacija ima dimenzija negativna valenca i to sa skalom emocionalne opsjednutosti ($\rho=0,22, p<.01$), skalom sklonosti ka parafilijama ($\rho=0,31, p<.001$), zatim sa skalama voajerizma, egzibicionizma, sadizma i fetišizma ($\rho=0,29; 0,20; 0,30; 0,21; p<.001$), te skalama o sklonosti dječjoj i adolescentskoj pedofiliji ($\rho=0,20; 0,19; p<.01$). Dimenzija agresivnosti je u maloj ali statistički značajnoj povezanosti sa trasvetstitskim fetišizmom ($\rho=0,17, p<.05$). Dimenzija neuroticizma je pozitivnoj statistički značajnoj korelaciji sa supskalom stidljivosti u sklopu skale seksualne samosvijesti ($\rho=0,30, p<.001$), transvetstitskim fetišizmom ($\rho=0,28, p<.001$) i skalom seksualnih disfunkcija kod žena ($\rho=0,39, p<.001$). Dimenzija otvorenosti je u pozitivnoj korelaciji sa supskalom roditeljskih stavova u sklopu skale seksualne istorije i prilagođavanja ($\rho=0,17; p<.05$), skalom sklonosti parafilijama ($\rho=0,18; p<.05$) i skalom fetišizma ($\rho=0,23; p<.001$). Dimenzija pozitivna valenca je u negativnoj korelaciji sa supskalom stidljivosti u sklopu skale seksualne samosvijesti i seksualnim disfunkcijama kod žena ($\rho=-0,18; -0,29; p<.05$) i pozitivnoj korelaciji sa supskalom samofokusa u sklopu iste skale, supskalom roditeljskih stavova u sklopu skale seksualne istorije i prilagođavanja, skalom sklonosti ka parafilijama, te skalama egzibicionizma i fetišizma ($\rho=0,16; 0,20; 0,21; 0,19; 0,18; p<.05$).

Dimenzija savjesnosti je pozitivno povezana sa supskalom samofokusa u sklopu skale seksualne samosvijesti ($\rho=0,18$; $p<.05$) (Tabela 27).

Tabela 26a. Korelacije varijabli iz sociodemografskog upitnika korištenih skala seksualnog ponašanja.

		Cigarete	Koliko dnevno	Alkohol	Psihoaktivne sup.	Ljubavni status	Sex orijentacija	Menstruacija/polucija	Masturbacija	Pornografija	Prvi sex	Učestaloost sex. odnosa
Sociosex. orijentacija	Spearman's rho	,102	,358**	,320**	,284**	,302**	,129	,098	,278**	,482**	-,325**	,134
	Sig.	,024	,000	,000	,001	,000	,143	,268	,001	,000	,000	,129
Emocionalna opsjednutost	Spearman's rho	-,066	-,136	-,058	-,095	-,052	,080	-,125	-,166	-,154	,256**	-,392**
	Sig.	,457	,124	,515	,281	,556	,368	,157	,059	,079	,003	,000
Supskala stidljivost (SSCS)	Spearman's rho	,079	,225*	,100	,075	,228**	,203*	-,067	,086	,174*	-,130	,003
	Sig.	,372	,010	,257	,395	,009	,020	,451	,331	,048	,140	,969
Supskala samofokus (SSCS)	Spearman's rho	,072	,257**	,191*	,201*	-,002	,127	-,019	,211*	,187*	,068	-,014
	Sig.	,415	,003	,030	,022	,980	,149	,833	,016	,033	,440	,878
Supskala nudizam (SSI)	Spearman's rho	,259**	,129	,061	-,046	,011	,110	-,006	,280**	,180*	-,111	,129
	Sig.	,003	,144	,489	,602	,897	,211	,947	,001	,040	,210	,144
Supskala roditeljski stavovi (SSI)	Spearman's rho	,238**	,260**	,043	-,156	,036	,039	-,004	,134	-,032	-,069	-,055
	Sig.	,006	,003	,631	,076	,681	,663	,968	,128	,720	,439	,533
Parafilije (dihotomni format)	Spearman's rho	,084	,213*	,229**	,166	-,024	,133	,014	,287**	,430**	-,259**	,323**
	Sig.	,343	,015	,009	,060	,791	,132	,876	,001	,000	,003	,000
Voajerizam	Spearman's rho	,041	,139	,217*	,185*	-,107	,053	,073	,308**	,474**	-,100	,196*
	Sig.	,641	,116	,013	,035	,226	,549	,410	,000	,000	,259	,026
Egizibicionizam	Spearman's rho	,021	,136	,253**	,217*	-,051	-,013	,127	,304**	,484**	-,121	,306**
	Sig.	,810	,124	,004	,013	,564	,880	,151	,000	,000	,171	,000
Mazohizam	Spearman's rho	,092	,105	,319**	,009	,051	,193*	,046	,240**	,154	-,101	,011
	Sig.	,297	,233	,000	,922	,564	,028	,603	,006	,081	,252	,900
Sadizam	Spearman's rho	-,055	,167	,285**	,211*	,040	-,051	-,053	,198*	,275**	-,162	,234**
	Sig.	,537	,058	,001	,016	,652	,563	,551	,024	,002	,065	,007
Fetišizam	Spearman's rho	,022	,214*	,185*	,112	,011	,160	,080	,271**	,401**	-,187*	,120
	Sig.	,803	,015	,035	,205	,901	,068	,363	,002	,000	,033	,175
Transvetstitski fetišizam	Spearman's rho	,002	-,082	-,069	-,070	-,024	,226**	,037	,006	,025	-,133	-,013
	Sig.	,986	,355	,432	,428	,783	,010	,679	,950	,775	,130	,882
Pedofilija djeca	Spearman's rho	-,002	,097	,032	,069	,039	,023	,086	,015	,032	-,091	,002
	Sig.	,985	,271	,721	,433	,661	,793	,329	,862	,721	,305	,986
Pedofilija adolescenti	Spearman's rho	,160	,184*	,088	,113	,099	,193*	,017	,218*	,222*	-,211*	,078
	Sig.	,069	,036	,319	,202	,261	,027	,843	,013	,011	,016	,379
Disfunkcije muškarci	Spearman's rho	-,321	-,354**	,223	-,083	-,271	,044	,289*	,190	,149	,332	-,272
	Sig.	,020	,010	,112	,558	,052	,755	,038	,178	,291	,016	,051
Disfunkcije žene	Spearman's rho	-,058	-,132	-,063	-,067	,153	-,217	,189	,026	-,088	,241	-,419**
	Sig.	,662	,318	,637	,616	,248	,099	,151	,845	,506	,066	,001

Iako međusobne povezanosti između varijabli sociodemografskog upitnika nisu predmet interesovanja ovog istraživanja, u Tabeli 28 su prikazane ove korelacije i neke od njih su veoma informativne i zanimljive. Na primjer, pol je u pozitivnoj korelaciji sa masturbacijom, pornografijom i negativnoj korelaciji sa prvim seksualnim iskustvom, što je u skladu sa tradicionalnim očekivanjima da su muškarci više zaniteresovani za seksualne aktivnosti i sadržaje i da ranije stupaju u seksualne odnose ($\rho=0,31; 0,48; -0,32; p<.001$).

Tabela 27. Korelacije svake od dimenzija ličnosti VP+2 sa ukupnim skorovima korištenih skala.

		Agresivnost	Ekstraverzija	Neuroticizam	Negativna valenca	Otvorenost	Pozitivna valenca	Svajesnost
Sociosex. orijentacija	Spearman's rho	,067	-,037	-,149	,101	,116	,120	-,008
	Sig.	,420	,652	,071	,222	,159	,145	,919
Emocionalna promiskuitetnost	Spearman's rho	-,008	,106	-,042	,221**	-,005	,085	-,052
	Sig.	,927	,200	,616	,007	,952	,302	,531
Supskala stidljivost (SSCS)	Spearman's rho	-,014	-,144	,297**	,019	-,115	-,180*	-,064
	Sig.	,865	,080	,000	,820	,163	,029	,443
Supskala samofokus (SSCS)	Spearman's rho	,014	,059	,076	,058	,094	,163*	,185*
	Sig.	,866	,473	,360	,482	,256	,048	,024
SSCS ukupno	Spearman's rho	,043	-,063	,291	,172	,027	-,013	-,027
	Sig.	,576	,159	,000	,000	,549	,763	,726
Supskala nudizam (SSI)	Spearman's rho	,033	,013	-,041	-,048	-,027	,073	,128
	Sig.	,694	,875	,624	,564	,745	,377	,120
Supskala roditeljski stavovi (SSI)	Spearman's rho	-,085	,076	-,246**	-,086	,167*	,204*	,123
	Sig.	,306	,360	,003	,300	,043	,013	,137
Parafilije (dihotomni format)	Spearman's rho	,113	,025	,044	,314**	,184*	,208*	-,155
	Sig.	,170	,767	,597	,000	,025	,011	,061
Voajerizam	Spearman's rho	,046	-,091	-,035	,289**	,051	,148	-,046
	Sig.	,579	,272	,671	,000	,539	,073	,575
Egizibicionizam	Spearman's rho	-,008	-,057	-,071	,200*	,028	,191*	-,053
	Sig.	,924	,492	,394	,015	,740	,020	,519
Mazohizam	Spearman's rho	,109	-,090	,103	,051	-,011	,040	-,087
	Sig.	,186	,274	,211	,535	,893	,626	,294
Sadizam	Spearman's rho	,067	-,082	,089	,303**	,025	,141	-,094
	Sig.	,416	,319	,282	,000	,761	,088	,255
Fetišizam	Spearman's rho	,009	,070	,052	,214**	,231**	,178*	-,009
	Sig.	,915	,401	,528	,009	,005	,031	,914
Transvetstitski fetišizam	Spearman's rho	,169*	-,014	,276**	,122	,133	,055	-,090
	Sig.	,040	,866	,001	,140	,108	,509	,274
Pedofilija djeca	Spearman's rho	,078	-,091	,123	,205*	,017	,065	-,119
	Sig.	,343	,272	,135	,012	,839	,434	,148
Pedofilija adolescenti	Spearman's rho	,069	-,031	,111	,195*	,065	,082	-,148
	Sig.	,401	,709	,178	,017	,433	,324	,073
Disfunkcije muškarci	Spearman's rho	-,179	-,001	,022	-,133	,071	,032	,070
	Sig.	,133	,991	,853	,266	,555	,792	,558
Disfunkcije žene	Spearman's rho	-,016	,003	,386**	-,063	,012	-,291*	,050
	Sig.	,901	,983	,002	,624	,925	,020	,696

Stepen obrazovanja je negativno povezan sa učestalosti masturbacije ($\rho=-0,22; p<.01$) i pozitivno povezan sa prvim seksualnim iskustvom ($\rho=0,29; p<.001$), što upućuje na to da veći stepen obrazovanja prati rjeđa učestalost masturbacije i kasnije stupanje u seksualne odnose.

Interesantne su i negativna korelacija između broja braće i sestara i prvog seksualnog iskustva ($\rho=0,27$; $p<.001$), te pozitivna korelacija između prosječne visine mjesecnih primanja i učestalosti gledanja pornografije ($\rho=0,21$; $p<.05$). Religija, koja je u upitniku operacionalizovana kao kategorijalna varijabla sa tri moguća odgovora (uvjeren sam da Bog postoji, nisam siguran da li Bog postoji ili ne i uvjeren sam da Bog ne postoji), je u pozitivnoj korelaciji sa seksualnom orijentacijom (operacionalizovanom putem Kinsijeve skale), učestalošću masturbacije i gledanja pornografije ($\rho=0,21$; $0,28$; $0,37$; $p<.01$), i u negativnoj korelaciji sa varijablom o dobijanju prve menstruacije/polucije ($\rho=-0,22$; $p<.01$) (Tabela 28).

Tabela 28. Korelacije sociodemografskih varijabli međusobno.

		Pol	Godine	Obrazov anje	Radni status	Članovi domać.	Braća/ sestre	Red rođ.	Primanja	Mjesto stanovan ja	Religija	Nacionalno st
Cigaretе	Spearman's rho	-,010	-,019	,025	,106	,154	,004	-,142	,094	,015	,078	-,093
	Sig.	,907	,830	,775	,236	,082	,964	,110	,293	,865	,378	,298
Koliko dnevno	Spearman's rho	,180*	,005	,020	-,085	,056	,023	-,114	,030	-,065	-,028	-,181*
	Sig.	,042	,953	,823	,339	,528	,793	,200	,738	,466	,754	,041
Alkohol	Spearman's rho	,261**	-,156	-,029	,064	,056	,049	-,037	,054	,055	,158	-,067
	Sig.	,003	,079	,743	,473	,530	,583	,682	,545	,538	,075	,451
Psihoaktivne supstance	Spearman's rho	,242**	-,047	-,077	,041	-,078	,045	-,055	-,138	-,080	,052	,218*
	Sig.	,006	,596	,386	,649	,382	,615	,539	,121	,368	,558	,014
Ljubavni status	Spearman's rho	,149	,042	,016	,080	,021	-,026	,208*	,104	,185*	,026	-,055
	Sig.	,092	,638	,858	,372	,810	,770	,018	,242	,037	,770	,537
Sex orientacija	Spearman's rho	-,085	-,201*	-,097	,183*	-,001	-,021	,119	-,072	-,050	,210*	,119
	Sig.	,339	,023	,276	,038	,987	,817	,183	,422	,576	,017	,181
Menstruacija /polucija	Spearman's rho	,107	,008	-,040	-,044	,008	,119	,094	-,251**	,133	-,223*	,068
	Sig.	,229	,927	,653	,622	,928	,182	,291	,004	,134	,011	,442
Masturbacija učestalost	Spearman's rho	,308**	-,240**	-,222*	,191*	,135	,040	-,040	,066	,038	,284**	-,002
	Sig.	,000	,006	,012	,031	,128	,658	,653	,458	,667	,001	,981
Pornografija	Spearman's rho	,483**	-,175*	-,166	,124	,009	,048	,005	,213*	-,020	,373**	,043
	Sig.	,000	,048	,061	,163	,918	,591	,958	,016	,820	,000	,632
Prvo seksualno iskustvo	Spearman's rho	-,317**	,207*	,295**	-,057	-,064	-,271**	-,129	-,064	,001	,009	-,027
	Sig.	,000	,019	,001	,522	,476	,002	,148	,474	,992	,916	,760
Učestalost seksualnih odnosa	Spearman's rho	,034	-,089	-,172	-,135	,016	,111	-,131	-,059	-,162	-,126	,025
	Sig.	,700	,320	,052	,128	,854	,212	,139	,510	,069	,155	,778

U Tabeli 29 su prikazane vrijednosti koeficijenata korelacije za ukupan skor na skali SSCS kao i supskalama stidljivosti i samofokusa, sve vrijednosti su statistički značajne i pozitivnog predznaka što ukazuje da povišeni skorovi na skalama seksualnih disfunkcija prate povišene skorove seksualne samosvijesti. Najveći intenzitet korelacije je između supskale stidljivosti i disfunkcija kod žena ($\rho=0,31$; $p<.001$) (Tabela 29).

Tabela 29. Korelacije skorova na skali i supskalama SSCS i disfunkcija žena i muškaraca.

		Disfunkcije muškarci	Disfunkcije žene
SSCS ukupno	rho	,286**	,271**
	p	,000	,000
Supskala stidljivost (SSCS)	rho	,248**	,315**
	p	,000	,000
Supskala samofokus (SSCS)	rho	,229**	,163*
	p	,001	,021

Sa ciljem provjere hipoteze o razlici u seksualnim aktivnostima i konzumiranju seksualnih sadržaja između muškaraca i žena, primjenjen je χ^2 testa koristeći varijable pol (žensko, muško) i učestalost seksualnih odnosa (nikada, jednom u dva ili tri mjeseca, jednom mjesecno, jednom u dvije sedmice, jednom sedmično, nekoliko puta sedmično, skoro svaki dan, više puta dnevno). Omnibus test je potvrdio da postoji razlika u globalu, Cohenov w statistik je pokazao nizak intenzitet efekta $\chi^2(8, N=507)=28, p<.001, w=.25$. Selekцијом korigovanih standardizovanih reziduala dobijeni su z skorovi koji ukazuju da postoji razlika u tri kategorije odgovora (nikada, jednom u dvije sedmice i više puta dnevno). Više žena se izjašnjava da nikada nema seksualne odnose, sa druge strane više muškaraca navodi da seksualne odnose ima više puta dnevno (Tabela 30).

Kada je riječ o varijabli učestalost masturbacije (nikada, rijetko, nekoliko puta mjesecno, nekoliko puta sedmično, barem jednom dnevno, više puta dnevno), omnibus test je potvrdio da postoji razlika u globalu, Cohenov w statistik je pokazao umjeren intenzitet efekta $\chi^2(5, N=507)=62, p<.001, w=.35$. Selekciјom korigovanih standardizovanih reziduala dobijeni su z skorovi koji ukazuju da postoji razlika u pet kategorija odgovora (nikada, rijetko, nekoliko puta sedmično, barem jednom dnevno i više puta dnevno). Žene se više izjašnjavaju da nikada ne masturbiraju ili da to rade rijetko, dok muškarci češće izvještavaju da masturbiraju više puta u toku sedmice ili čak više puta dnevno (Tabela 31).

Tabela 30. χ^2 test za procjenu razlika između muškaraca i žena u učestalosti seksualnih odnosa.

	nikada	jednom u dva ili tri mjeseca	jednom mjesecno	jednom u dvije sedmice	jednom sedmično	nekoliko puta sedmično	skoro svaki dan	više puta dnevno
Žene	Count	75	40	14	21	52	64	22
	% within Pol	25,1%	13,4%	4,7%	7,0%	17,4%	21,4%	3,7%
	z	4,3	,2	-1,1	-2,5	-,8	-,2	-2,1
Muškarci	Count	20	26	14	28	41	45	11
	% within Pol	9,9%	12,9%	6,9%	13,9%	20,3%	22,3%	8,4%
	z	-4,3	-,2	1,1	2,5	,8	,2	2,1

Tabela 31. χ^2 test za procjenu razlika između muškaraca i žena u učestalosti masturbiranja.

		nikada	rijetko (manje od jednom mjesечно)	nekoliko puta mjesečno	nekoliko puta sedmično	barem jednom dnevno	više puta dnevno
Žene	Count	88	86	74	39	14	3
	% within Pol	28,9%	28,3%	24,3%	12,8%	4,6%	1,0%
	<i>z</i>	5,3	2,1	,3	-4,2	-3,8	-3,0
Muškarci	Count	19	41	47	56	29	11
	% within Pol	9,4%	20,2%	23,2%	27,6%	14,3%	5,4%
	<i>z</i>	-5,3	-2,1	-,3	4,2	3,8	3,0

Drugi dio hipoteze je takođe provjerен primjenom χ^2 testa koristeći varijable pol (muško, žensko) i učestalost gledanja pornografskih sadržaja (nikada, rijetko, nekoliko puta mjesečno, nekoliko puta sedmično, svakodnevno). Cohenov *w* statistik je pokazao visok intenzitet efekta u globalu $\chi^2(4, N=507)=118, p<.001, w=.50$. Selekcijom korigovanih standardizovanih reziduala dobijeni su *z* skorovi koji ukazuju da postoji razlika u četiri kategorije odgovora (nikada, nekoliko puta mjesečno, nekoliko puta sedmično i svakodnevno). Kao i za prvi dio hipoteze o seksualnim aktivnostima, i u ovom dijelu žene prednjače kada je riječ o odgovoru da *nikada* ne konzumiraju pornografski sadržaj, dok su muškarci aktivniji u konzumiranju ovog sadržaja, i to više puta mjesečno, sedmično ili svakodnevno (Tabela 32).

Tabela 32. χ^2 test za procjenu razlika između muškaraca i žena u učestalosti gledanja pronografskih sadržaja.

		nikada	rijetko (manje od jednom mjesечно)	nekoliko puta mjesečno	nekoliko puta sedmično	svakodnevno
Žene	Count	156	96	29	18	5
	% within Pol	51,3%	31,6%	9,5%	5,9%	1,6%
	<i>z</i>	8,5	1,4	-4,1	-5,9	-5,3
Muškarci	Count	29	52	46	49	27
	% within Pol	14,3%	25,6%	22,7%	24,1%	13,3%
	<i>z</i>	-8,5	-1,4	4,1	5,9	5,3

Razlike u nivou i smjeru socioseksualne orientacije, seksualne samosvijesti i emocionalne promiskuitetnosti kod žena i muškaraca provjerene su pomoću Mann-Whitney U testa. Test je otkrio značajnu razliku u noviu socioseksualne orijentacije muškaraca ($Md=45$) i žena ($Md=29$), veličina uticaja u iznosu od 0,40 upućuje da je riječ o umjerenoj veličini efekta ove razlike $U=13562, z=-8,877, p<.001, r=0,40$ (Tabela 33).

Mann-Whitney U test je otkrio značajnu razliku u nivou seksualne samosvijesti žena ($Md=29$) i muškaraca ($Md=28$), ova razlika je statistički značajna ali je veličina efekta na nivou malog uticaja (Choen, 1988). $U=27529, z=-2,060, p<.05, r=0,09$ (Tabela 34). Dakle, žene su u određenoj mjeri sklonije da postanu svjesne sebe u seksualnoj situaciji.

Mann-Whitney U test otkrio je statistički značajnu razliku između muškaraca i žena koja ukazuje na to da muškarci imaju značajno više skorove na skali emocionalne promiskuitetnosti (opsjednutosti), čime je i ova hipoteza potvrđena. Veličina efekta koja iznosi 0,21 upućuje da je riječ o maloj veličini efekta, ali je statistički značajna na nivou manjem od 0,001, $U=21756$, $z=-4,809$, $p<.001$, $r=0,21$ (Tabela 35).

Tabela 33. Razlike žena i muškaraca u socioseksualnoj orijentaciji.

	Median	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	p
Žene	29	13562,500	53183,500	-8,877	,000
Muškarci	45				

Tabela 34. Razlike žena i muškaraca u seksualnoj samosvijesti.

	Median	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	p
Žene	29	27529,500	48235,500	-2,060	,039
Muškarci	28				

Tabela 35. Razlike žena i muškaraca u emocionalnoj promiskuitetnosti (opsjednutosti).

	Median	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	p
Žene	23	21756,500	65416,500	-4,809	,000
Muškarci	27				

Za provjeru hipoteze o razlici između starijih i mlađih ispitanika u emocionalnoj promiskuitetnosti, uzorak je podijeljen u dvije kategorije – mlađi (do 25 godina) i stariji ispitanici (26 godina i više), tako da je u prvoj kategoriji bilo 58,4% ispitanika, dok je u drugoj, starijoj kategoriji, bilo 41,6% ispitanika. Veću medijanu ima grupa starijih ispitanika ($Md=26$) dok je medijana u grupi mlađih ($Md=24$), što upućuje da smijer ove razlike nije u skladu sa pretpostavkom da su mlađi ispitanici skloniji da brzo razvijaju emociju privlačnosti, veličina efekta je mala ($r=0,12$) $U=25494$, $z=-2,610$, $p<.01$, $r=0,12$ (Tabela 36).

Tabela 36. Razlike mlađih i starijih ispitanika u emocionalnoj promiskuitetnosti (opsjednutosti).

	Median	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	p
<25	24	25494,000	66822,000	-2,610	,009
26 i više	26				

Ispitanici koji su postigli više skorove na skali seksualne samosvijesti takođe su imali vioske skorove na skalama seksualnih disfukncija. Ova povezanost je neznatno veća na uzorku muškaraca ($\rho=0,29$; $p<.001$) nego na uzorku žena ($\rho=0,27$; $p<.001$). Potvrđena hipoteza je u

skladu sa nalazima Lankveld i saradnika (Lankveld et al., 2013) da seksualna samosvijest može biti faktor rizika za razvoj seksualnih disfunkcija (Tabela 37).

Tabela 37. Korelacije skale seksualne samosvijesti i skala seksualnih disfunkcija muškaraca i žena.

SSCS	Rho	Disfunkcije muškarci		Disfunkcije žene	
		,286**	,000	,271**	,000
		N	199	202	

Poređenjem medijana grupa ženskih i muških ispitanika u skorovima Skale o seksualnoj istoriji i prilagođavanju u skladu sa postavkama hipoteze da muškarci na obe supskale imaju veće medijane, dobijeno je da samo na supskali roditeljskih stavova je ova razlika statistički značajna, veličina efekta je mala, $U=22683$, $z=-3,707$, $p<.001$, $r=0,16$ (Tabela 38).

Tabela 38. Razlike muškaraca i žena u skorovima na subskalama seksualne istorije i prilagođavanja.

		Median	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	p
SSI (nudizam)	Žene	12	27833	47933	-1,630	,104
	Muškarci	13				
SSI (roditeljski stavovi)	Žene	13	22683	64011	-3,707	,000
	Muškarci	15				

Testirana je i pretpostavka o postojanju razlika u sklonosti ka parafilijama u odnosu na socioekonomski status ispitanika. Socioekonomski status (SES) definisan je kao mjera kombinovanog ekonomskog i društvenog statusa pojedinca. Indikatori SES-a se mogu podijeliti u dvije osnovne kategorije: 1) pristup materijalnim i socijalnim resursima i imovini, što predstavlja ekonomsku komponentu i 2) položaj pojedinca na socijalno-ekonomskoj hijerarhiji, što predstavlja socijalnu komponentu. Uobičajeno, indikatori koji upućuju na nivo SES-a su obrazovanje, prihodi i zanimanje te oni zahvataju i socijalnu i ekonomsku komponentu (Baker, 2014). U okviru sociodemografskog upitnika koji je korišten u ovom istraživanju, SES je operacionalizovan putem tri ajtema: stepen obrazovanja, radni status i prosječna visina mjesečnih primanja. Više od polovine uzorka čine ispitanici sa završenom srednjom školom (55,4), zatim slijedi kategorija postdiplomske studije (22,9%) i dodiplomske studije (19,7%). Najveći broj ispitanika je stalno zaposleno (44,2%), mjesečna primanja u domaćinstvu u iznosu od jedne do dvije hiljade konvertibilnih maraka su najfrekventnija u ukupnom uzorku ovog istraživanja (38,2%; N=507, SD=0,85; 1,12, 20,6). Pomoću testa Kruskal-Wallis H za poređenje razlika u grupama na osnovu

visine prosječnih primanja, pronađene su statistički značajne razlike u dvije parafilije – transvetstitski fetišizam $c^2(4, N=507) = 15,67$; i sklonost dječjoj pedofiliji $c^2(4, N=507) = 12,81$ (Tabela 39). Obzirom da su izračunate medijane za navedene dimenzije iste u svakoj od kategorija varijable mjesecna primanja, poređene su srednje vrijednosti rangova. Najveće rangove na obe dimenzije sklonosti parafilijama nalaze se među ispitanicima koji imaju niža mjesecna primanja (<500 KM i 500-1000 KM), što upućuje na to da su ispitanici koji prema visini prosječnih primanja pripadaju ovim grupama imaju veću sklonost ka navedenim parafilijama u odnosu na ispitanike koji pripadaju ostalim kategorijama prosječne visine mjesecnih primanja (Tabela 39a).

Tabela 39. Razlike po sociodemografskim karakteristikama – prosječna mjesecna primanja.

	Parafilije dihotomno	Voajeriza m	Egizibicion izam	Mazohiza m	Sadizam	Fetišiza m	Transvetstitski i fetišizam	Pedofilija djeca	Pedofilija adolescenti
Kruskal-Wallis H	6,715	8,805	7,323	3,198	1,548	5,273	15,672	12,815	1,443
df	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Sig.	,152	,066	,120	,525	,818	,260	,003	,012	,837

Grouping Variable: prosječna primanja

Tabela 39a. Poređenje medijana i rangova za utvrđene razlike po sociodemografskim karakteristikama – prosječna mjesecna primanja.

Prosječna primanja		Transvetstitski fetišizam	Pedofilija djeca
<500 KM	Median	5	6
	Ranks	253,38	269,71
500-1000 KM	Median	5	6
	Ranks	262,93	257,89
1000 – 2000 KM	Median	5	6
	Ranks	243,98	242,65
2000 – 3000 KM	Median	5	6
	Ranks	229,61	219,88
>3000 KM	Median	5	6
	Ranks	211,44	225,36

Zatim je testirano da li postoji razlika u sklonosti ka parafilijama u odnosu na sociodemografski pokazatelj o radnom statusu. Pomoću testa Kruskal-Wallis H za poređenje razlika u grupama na osnovu toga da li su ispitanici studenti, zaposleni ili u penziji, pronađene su statistički značajne razlike u tri parafilije – vojerizam $c^2(4, N=507)=31,28$; egzibicioizam $c^2(4, N=507)=16,73$ i sklonst adolescentskoj pedofiliji $c^2(4, N=507)=14,04$ (Tabela 40). Poredjenjem su srednjih vrijednosti rangova i medijana utvđeno je da su najveće medijane za vojerizam i

egzibicionizam u kategoriji ispitanika koji su u stalnom radnom odnosu ($Md=11$; $Md=4$); dok je za dimenziju sklonosti adolescentskoj pedofiliji medijana najveća u grupi nezaposlenih ($Md=8$) (Tabela 40a). Na kraju je testirano da li postoji razlika u sklonosti ka parafilijama u odnosu na sociodemografski pokazatelj o stepenu obrazovanja. Pomoću testa Kruskal-Wallis H za poređenje razlike u grupama na osnovu stepena obrazovanja ispitanika, pronađene su statistički značajne razlike u tri parafilije – vojerizam $c2(3, N=507)=8,69$; sklonst dječjoj pedofiliji $c2(3, N=507)=11,77$ i sklonst adolescentskoj pedofiliji $c2(3, N=507)=22,68$ (Tabela 41).

Poređenjem su srednjih vrijednosti rangova i medijana utvrđeno je da su najveće medijane za sklonost dječjoj i adolescentskoj pedofiliji u kategoriji ispitanika koji imaju završenu osnovnu školu ($Md=6$; $Md=11,5$); dok je za dimenziju vojerizam medijana najveća u grupi magistara ili doktoranata ($Md=11$) (Tabela 41a).

Tabela 40. Razlike po sociodemografskim karakteristikama – radni status.

	Parafilije dihotomno	Vojerizam	Egizibicionizam	Mazohizam	Sadizam	Fetišiza m	Transvetstitski fetišizam	Pedofilija djeca	Pedofilija adolescenti
Kruskal-Wallis H	5,290	31,385	16,731	8,083	2,336	7,976	7,026	2,522	14,039
df	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Sig.	,259	,000	,002	,089	,674	,092	,135	,641	,007

Grouping Variable: radni status

Tabela 40a. Poređenje medijana i rangova za utvrđene razlike po sociodemografskim karakteristikama – radni status.

Radni status		Vojerizam	Egizibicionizam	Pedofilija adolescenti
U stalnom radnom odnosu	Median	11	4	6
	Ranks	290,14	277,80	230,33
Honorarno zaposlen/na	Median	7	3	6
	Ranks	201,96	240,30	234,38
Student	Median	8	3	9
	Ranks	223,13	227,06	276,85
Nezaposlen/na	Median	7	3	8
	Ranks	222,11	236,04	269,51
U penziji	Median	5	3	6
	Ranks	194,50	135,50	114,50

Tabela 41. Razlike po sociodemografskim karakteristikama – stepen obrazovanja.

	Parafilije dihotomno	Voajerizam	Egizibicion izam	Mazohizam	Sadizam	Fetišizam	Transvetstitski fetišizam	Pedofilija djeca	Pedofilija adolescenti
Kruskal-Wallis H	2,646	8,692	6,785	2,839	2,630	1,752	6,731	11,768	22,677
df	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Sig.	,449	,034	,079	,417	,452	,625	,081	,008	,000

Grouping Variable: stepen obrazovanja

Tabela 41a. Poređenje medijana i rangova za utvrđene razlike po sociodemografskim karakteristikama – stepen obrazovanja.

Stepen obrazovanja		Voajerizam	Pedofilija djeca	Pedofilija adolescenti
Završena osnovna škola	Median	8	6	11,5
	Ranks	249,00	313,50	361,55
Završena srednja škola	Median	8	6	8
	Ranks	238,46	262,41	274,01
Završen fakultet	Median	9	6	6
	Ranks	262,81	247,27	228,32
Magesterij /doktorat	Median	11	6	6
	Ranks	284,48	234,31	218,41

Provjerene su i polne razlike u sklonosti ka sadizmu i mazohizmu. Mann-Whitney U test otkrio je statistički značajnu razliku između muškaraca i žena na obe dimenzije sklonosti parafilijama, te su medijane za obe dimenzije veće kod žena. Veličine efekata koje iznose 0,09 i 0,11 upućuju da je riječ o trivijalnoj, ali statistički značajnoj veličini efekta, $U=27813$, $z=-2,037$, $p<.05$, $r=0,09$; $U=27263$, $z=-2,548$, $p<.05$, $r=0,11$ (Tabela 42). Za poređenje razlika između uspješnih i manje uspješnih muškaraca u sklonosti sadizmu i mazohizmu, radi provjere hipoteze da su uspješniji muškarci više skloni mazohizmu od manje uspješnih muškaraca, korišten je Kruskal-Wallis H test za poređenje razlika u grupama na osnovu stepena obrazovanja i materijalnog statusa odnosno visine mjesecnih primanja muških ispitanika. Ovaj test nije pronašao statistički značajnu razliku ni u jednoj od kategorija, te poređenje medijana nije sprovedeno (Tabela 43).

Tabela 42. Razlike žena i muškaraca u sadizmu i mazohizmu.

		Median	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	p
Mazohizam	Žene	3	27813,000	48519,000	-2,037	,042
	Muškarci	2				
Sadizam	Median		Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	p
	Žene	2,5	27263,000	73623,000	-2,548	,011
	Muškarci	2				

Tabela 43. Razlike u sklonosti sadizmu i mazohizmu između uspješnih i manje uspješnih muškaraca.

		Mazohizam	Sadizam
Stepen obrazovanja	Kruskal-Wallis H	0,536	5,289
	df	3	3
	Sig.	,911 Mazohizam	,152 Sadizam
Mjesečna primanja	Kruskal-Wallis H	2,115	,716
	df	4	4
	Sig.	,715	,949

Harmonijska aritmetička sredina (Harmonic Mean) se koristi za procjenu prosječne veličine grupe kada veličine uzorka u grupama nisu jednake i korištena je za provjeru hipoteze da su žene više sklone razvoju seksualnih disfunkcija nego muškarci. Skala za procjenu sklonosti seksualnim disfunkcijama (SSD) formulisana je tako da odvojeno mjeri disfunkcije kod muškaraca i kod žena, pa tako postoji verzija za žene i verzija za muškarce. Harmonijska sredina je parameter koji predstavljaju količnik ukupnog broja uzoraka i zbiru recipročnih vrijednosti veličina uzoraka. Vrijednost harmonijske sredine je veća u verziji SSD skale za žene ($HM=15,93$), dok je u verziji za muškarce ova vrsta aritmetičke sredine značajno manja ($HM=10,11$), što ukazuje da su žene imaju ukupno više skorove na primjenjenoj skali, te da su žene više sklone da razvijaju simptome seksualnih disfunkcija nego muškarci (Tabela 44).

Tabela 44. Razlike u pojavi seksualno disfunkcionalnih simptoma kod muškaraca i žena.

	Disfunkcije muškarci	Disfunkcije žene
Harmonic Mean	10,1046	15,9277

IV DISKUSIJA REZULTATA

Svjetska zdravstvena organizacija definše seksualno zdravlje kao nepostojanje seksualnih disfunkcija, ali i emocionalnu, mentalnu i socijalnu dobrobit (World Health Organization, 2013). Seksualnost kao tema u naučnim krugovima pojavljuje se još u 19. vijeku, prvom inicijativom da se seksualnost prihvati kao relevantna naučna tema, koju je dao von Kraft-Ebing (1840-1902). Doprinos u izučavanju seksualnosti dali su i Freud i Ellis, međutim seksologija kao naučna disciplina svoj potpuni istraživački razvoj započela je u 20. vijeku istraživanjima Alfreda Kinsey-a (1894-1956). Iako je put od neistražene i tabu teme bio prilično dug i neizvjestan, seksualnost se u posljednjim decenijama kontinuirano i progresivno izučava. Kao produkt mnogobrojnih istraživanja nastali su različiti teorijski koncepti koji objašnjavaju seksualnost ili njene određene aspekte, kao što su: Frojdova teorija seksualnost, Kinsijeva teorija seksualnosti, Teorija seksualnih strategija, Privrženost i steroid-peptid teorija, Teorije nagradivanja i uslovljavanja, Teorija socijalne razmjene, Postmodernistična kritička teorija, Feminističke i queer teorije, Teorija seksualne ekonomije, Teorija roda i Teorija seksualne orijentacije. Proučavanjem svih teorijskih pristupa najupadljivijim segmentom seksualnosti se čini upravo njena manifestna, bihevioralna odnosno ponašajna dimenzija – seksualno ponašanje, koje se može konkretno mjeriti samoposmatranjem, odnosno podaci o seksualnom ponašanju mogu se objektivno sagledati primjenom psiholoških testova. Da bi se seksualno ponašanje prikladno operacionalizovalo u ovom istraživanju korištene su neke od mnogobrojnih skala za mjerjenje različitih dimenzija seksualnog ponašanja, odnosno dobijene su informacije o socijalnoj, kognitivnoj, emocionalnoj i konativnoj komponenti dimenziji seksualnog ponašanja.

Informacije o socijalnoj komponenti seksualnog ponašanja dobijene su skalom socioseksualne orijentacije koja pravi razliku između dvije grupe pojedinaca u njihovoј spremnosti da se upuste u seksualnu vezu bez emocionalne povezanosti. Socioseksualnost je pojam koji objašnjava razlike u spremnosti pojedinaca da se upuste u seksualnu vezu bez bliskosti, vjernosti i drugih odrednica emocionalne povezanosti (Penke, & Asendorf, 2008). U odsutnosti takvih indikatora emocionalne vezanosti, pojedinci nerestriktivne socioseksualnosti često stupaju u polne odnose dok pojedinci restriktivne orijentacije to najčešće ne čine. U odnosu na restriktivne pojedince, nerestriktivni su skloniji seksualnim odnosima s više partnera u istom vremenskom periodu. Njihovu vezu karakteriše nisko ulaganje, manja privrženost, ljubav i vezanost uz partnera.

Nerestriktivni partneri preferiraju i češće imaju partnere koji su fizički atraktivniji, istaknutiji i koji imaju viši socijalni status, dok restriktivni pojedinci preferiraju partnere koji su ljubazni, odani, odgovorni i vjerni. Prema dominantnim teoretičarima ovog područja socioeksualnu orijentaciju sačinjava: socioeksualno ponašanje, socioeksualne stavove kao i socioeksualne želje (Penke, & Asendorpf, 2008). Pritom se socioeksualno ponašanje odnosi na ukupnu raspodjelu resursa kao što su vrijeme i novac na kratkoročne, odnosno dugoročne reproduktivne strategije, a odražava i ponašajne navike u domeni seksualnosti. Socioeksualni stavovi predstavljaju dispozicijske tendencije pojedinca pri evaluaciji neobavezujućih seksualnih odnosa generalno, a obuhvata i vlastitu želju za emocionalnom bliskošću prije stupanja u takav odnos. Socioeksualne želje predstavljaju motivacionu dispoziciju za pojedinčev izbor raspodjele resursa na dugoročne ili kratkoročne odnose. Riječ je o motivacionom stanju kojeg karakteriše povećani seksualni interes, a samim tim i subjektivna seksualna pobuđenost i maštanja. Kad je riječ o faktorima koji utiču na smjer socioeksualne orijentacije kod pojedinca, uzrok se često može pripisati polu, budući da su muškarci češće nego žene nerestriktivne socioeksualne orijentacije, ali i mnogim drugim faktorima. Naime, pojedine osobine ličnosti, poput ekstraverzije, u pozitivnoj su korelaciji upravo s nerestriktivnom socioeksualnom orijentacijom (Penke, & Asendorpf, 2008). Faktori koji utiču na smjer i intenzitet socioeksualne orijentacije su provjereni u ovom istraživanju.

Emocionalni aspekt seksualnog ponašanja procijenjen je skalom emocionalne promiskuitetnosti koja mjeri sklonost pojedinaca da veoma brzo, često i nediskriminatorno razvijaju osjećaj privlačnosti prema osobama suprotnog ili istog pola. Ova tendencija može biti jednako važna koliko i seksualna promiskuitetnost s obzirom na porijeklo, razvoj i izdržavanje odnosa (Jones, 2013). Generalno, promiskuitet se odnosi na spremnost da se uključi u romantične aktivnosti sa većim brojem partnera i uključuje dva domena: seksualni i emocionalni. Seksualni i emocionalni promiskuitet dovode do seksualnih i emocionalno nevjernih radnji (Faiza, 2022). Ljudi sa višim nivoom emocionalnog promiskuiteta (EP) poseduju veću osjetljivost da lako razviju osjećanja privlačnosti i ljubavi na prvim susretima. Međutim, afektivne veze mogu rasti i bez seksualnih veza (Sprecher, & Metts, 1989; Diamond, 2002; Hendrick et al., 1998). Osobe sa višim nivoom EP imaju tendenciju da budu emocionalno nevjerne u odnosima sa trenutnim partnerima, nepouzdane su i imaju više nivoje neuroticizma i niže nivoje savjesnosti, te su viši skorovi češći kod muškaraca, što je takođe provjeroeno u istraživanju.

Konceptom seksualne samosvijesti kojim se mijere individualne razlike u pogledu jasnijih i tačnijih samospoznaja koje osoba ima u seksualnim situacijama, dolazi se do podataka o količini svjesnog kapaciteta koji postoji u seksualnoj situaciji i informacija o kognitivnoj dimenziji seksualnog ponašanja (Janssen et al., 2000; van den Barlov, 2000; Lankveld et al., 2013). Konstrukt se odnosi na model seksualnog uzbudjenja sa kapacitetom pažnje. Seksualna samosvijest može predstavljati faktor rizika za razvoj seksualne disfunkcije, što je potvrđeno i u ovom istraživanju. U poređenju sa seksualno funkcionalnim osobama, seksualno disfunkcionalne osobe su u prethodnim istraživanjima u kojima je primjenjena ova skala, postigle više rezultate na subskalama Seksualna neugodnost (stidljivost) i Seksualni samofokus, a sličan rezultat ponovljen je i u ovom istraživanju (Janssen et al., 2000; van den Hout, & Barlov, 2000; Lankveld et al., 2013). Za dobijanje šireg opsega relevantnih informacija u obzir je uzeta i vremenska odrednica koja je najvažnija u životu i razvojnog putu svakog pojednica, a to je djetinjstvo. Uvid u iskustva iz djetinjstva sa izlaganjem nagosti, spavanjem u roditeljskom krevetu i stavovima roditelja prema seksualnosti dobili su se pomoću skale o seksualnoj istoriji i prilagođavanju (Lewis, & Janda, 1988). Iako su različiti stručnjaci dali svoje mišljenje o ovom pitanju, empirijska istraživanja na ovu temu su vrlo rijetka u literaturi, što je bila dodatna motivacija da se ova skala primjeni u ovom istraživanju.

Da bi se obuhvatilo seksualno ponašanje u svom cjelokupnom obimu, pored operacionalizacije normalnog seksualnog ponašanja, analiziran je i patološki dio seksualnosti, odnosno seksualne parafilije i seksualne disfunkcije. Parafilije predstavljaju stanja kod kojih seksualno uzbudjenje i zadovoljenje osobe zavisi od maštanja o nekom neuobičajenom seksualnom iskustvu koje postaje primarni fokus seksualnog ponašanja. Parafilije uzrokuju klinički značajan poremećaj ili manjkavosti u socijalnom funkcionisanju te drugim važnim područjima djelovanja. Dijagnozu je moguće postaviti ukoliko je osoba zbog određene parafilije doživjela nelagodu, uznemirenost ili postupila u skladu sa svojim potrebama te ukoliko su maštanja ponavljajuća i intenzivna te ometaju sve ostale svakodnevne aktivnosti (First, 2014; Davison et al., 1998). Osim toga, nema razlike u pojavi parafilija s obzirom na socioekonomski status i rasnu pripadnost, što je dodatno provjereno u ovom istraživanju. Prvi ponašajni obrasci vezani uz određenu parafiliju često se javljaju u periodu djetinjstva ili adolescencije (Masters, & Johnson, 2006). U literaturi se neke vrste parafilija često povezuju sa agresijom, pa tako francuski filozof Michel Foucault ističe

da je seks posljedica, a ne uzrok diskursa o seksu, te da je seksualnost proizveo upravo diskurs moći nametanjem potrebe za ogradiom, stidom, kajanjem, kaznom itd. Sadizam koji je detektovan kao drugi nivo interferencije agresivnosti i seksualnosti, karakteriše potrebu i težnju da se seksualnost praktikuje u kombinaciji s izazivanjem (odnosno percepcijom) боли. Ukoliko se konsenzusom praktikuje među odraslim osobama i ako se ograničava na seksualno uzbuđenje, prema novijim shvatanjima i klasifikacijama, ne smatra se psihičkim i medicinskim poremećajem. Prema DSM-V klasifikaciji, parafilični poremećaji su: vojerizam (uhodenje drugih u intimnim aktivnostima), egzibicionistički poremećaj (izlaganje genitalija), poremećaj sa seksualnim mazohizmom (doživjavanje poniženja, vezanja ili patnje), poremećaj sa seksualnim sadizmom (nanošenje poniženja, vezanja ili patnje), pedofilični poremećaj (seksualna usmjerenost na djecu i/ili adolescente), fetišistički poremećaj (korištenje neživih predmeta ili visokospecifična usmjerenost na negenitalne dijelove tijela) i transvestitski poremećaj (seksualno uzbudjuće oblačenje u odjeću drugog pola) (APA, 2013).

Druga vrsta seksualnih poremećaja odnosi se na seksualne disfunkcije koje predstavljaju skup poremećaja koji su obilježeni klinički značajnom smetnjom u sposobnosti osobe da reaguje seksualno ili doživi seksualno zadovoljstvo (APA, 2013). Seksualne disfunkcije mogu biti uzrokovane nizom psihičkih ili fizičkih činioča. Psihički činioči koji mogu uticati na seksualnu reakciju i uzrokovati različite smetnje i poremećaje su brojni: negativni osjećaji prema seksu ili njegovim posljedicama među kojima su najčešći strahovi, krivica i gađenje, zabrinutost vezana za izvođenje, depresija, pogrešna očekivanja i vjerovanja, nedostatak informacija o seksu. Nisko samopoštovanje i negativni osjećaji prema sebi i svome tijelu; teškoće u odnosu i konflikti s partnerom; neprikladne okolnosti poput nedostatka privatnosti, umor ili preokupiranost nečim drugim; rigidno religiozno vaspitanje, konfliktne religijske ili porodične vrijednosti, razni mitovi o seksualnosti te prethodno traumatsko seksualno iskustvo. U fizičke uzroke spadaju tjelesne abnormalnosti genitalno-urinarnog trakta, hormonske promjene, razne bolesti, hirurški zahvati te lijekovi, alkohol ili droge. Seksualne disfunkcije rijetko su posljedica jednog uzroka. Čak i kada je prisutan neki organski činilac kao vodeći, potrebno je liječiti onaj psihološki koji može komplikovati organsku bolest ili je mogao nastati kao rezultat organske bolesti. Depresija i anksioznost su najčešći individualni psihološki faktori koji utiču na pojavu seksualnih disfunkcija. Nisko samopouzdanje, krivica, hipochondrija, nerealistična očekivanja ili perfekcionizam te

intrapsihički konflikt, poput neriješene seksualne orijentacije, takođe mogu biti u podlozi ovih poremećaja (Halvorsen, & Metz, 1992). Prema DSM-V priručniku i klasifikaciji, seksualne disfunkcije uključuju odgođenu ejakulaciju, erektilni poremećaj, orgazmički poremećaj kod žena, poremećaj seksualne želje/uzbuđenja kod žena, poremećaj sa bolom u zdjelici pri penetraciji, poremećaj sa hipoaktivnom seksualnom željom kod muškaraca, prijevremena (rana) ejakulacija i seksualna disfunkcija uzrokovana upotreboti psihoaktivnih supstanci (APA, 2013).

Konativna komponenta seksualnosti objašnjena je znanjima iz psihologije ličnosti, konkretno nazastupljenje teorije individualnih razlika i trenutno dominantnog modela taksonomije osobina ličnosti – petofaktorskog modela ličnosti. Osnovna ideja leksičkog pristupa jeste da će ljudi individualne razlike koje su važne za ličnost pokušati verbalizovati kako bi lakše komunicirali. Svi mi koristimo riječi kako bismo opisali svoje karakteristike, kao i osobine drugih ljudi. Obzirom da se jezik razvija tako da omogućuje efikasnu komunikaciju, prema leksičkoj hipotezi, ljudi će za označavanje važnih individualnih razlika (ili osobina ličnosti) izmisliti odgovarajući termin. Upitnik Velikih pet plus dva ima ukupno sedam dimenzija: Neuroticizam, Ekstraverzija, Savjesnost, Otvorenost ka iskustvu, Agresivnost, Pozitivna valanca i Negativna valanca (Čolović i sar., 2014). Ekstraverzija je dimenzija individualnih razlika u stepenu reaktivnosti na okruženje i razlike se mogu kretati od visoke reaktivnosti, karakteristične za introverte, do niske reaktivnosti karakteristične za ekstraverte. Ekstraverzija se odnosi na stepen jednostavnosti s kojim osoba stupa u odnos s drugima, ekstraverti su usmjereni na vanjski svijet koji ih okružuje, dok su introverti usredsređeni i usmjereni na svoj unutrašnji svijet. Ekstraverti često zauzimaju položaj vođe u društvu zbog svog velikog uticaja na okolinu i društvo kojim su okruženi. Upravo je element društvenosti ključno svojstvo ekstraverzije, a tu spadaju i asertivnost, razgovorljivost i aktivnost. Ekstraverzija ima i negativne strane, osobe sa visokim stepenom ekstraverzije su emotivnije i impulsivnije (Gohary, & Hanzaee, 2014; prema Velagić, 2018). Agresivnost podrazumijeva individualne razlike u učestalosti i intenzitetu agresivnih impulsa, kao i razlike u kontroli i intenzitetu same agresivne reakcije. Skala za procjenu agresivnosti obuhvata neke latentne oblike agresivnosti – one koji mogu predstavljati kognitivno-afektivnu predispoziciju za agresivno ponašanje i ne moraju nužno da se ispolje u ponašanju, kao što je hostilnost – i neke manifestne oblike, koji obično uključuju vidove verbalne, pa i fizičke agresivnosti. U osnovi agresivnog ponašanja se nalazi potreba za eksponiranjem i javnim

manifestovanjem vlastitih uvjerenja (Smederevac i sar., 2010). Savjesnost se odnosi na stav prema obavezama. Razlike na ovoj dimenziji mogu da se kreću od pretjerane aktivnosti i posvećenosti obavezama, karakteristične za radoholičare, do izrazite neaktivnosti karakteristične za inertne, pasivne i lijene ljude. Savjesne osobe rijetko iznenadi ishod neke situacije zbog njihovog analitičkog pristupa problemu i njegovim ishodima te unaprijed imaju spremnu reakciju, kao i odgovor. Manje savjesne osobe smatraju kako je dozvoljeno odstupanje od pravila i njihovo preoblikovanje, hedonistički su orijentisane i sklone rizičnom i iracionalnom ponašanju (Varvodić, 2016; prema Velagić, 2018). Emocionalna stabilnost je odlika koju posjeduju uravnoteženi i stabilni pojedinci. Emocije im ne utiču na ponašanje te se mogu oduprijeti vlastitim nagonima, kao i nerazumnim postupcima, prilikom donošenja odluka vođeni su razumom. Izostanak emocionalne stabilnosti vodi neuroticizmu, koji označava broj i intenzitet stimulusa koji su potrebni za poticanje negativnih emocija kod pojedinca. Skala Neuroticizma u upitniku Velikih pet plus dva obuhvata indikatore anksioznosti, osjećanja krivice, depresivnog raspoloženja, ogorčenosti, otuđenosti i osjećanja manje vrijednosti (Velagić, 2018; Smederevac i sar., 2010). Otvorenost prema iskustvu predstavlja osobinu koja obuhvata težnju ka napretku i usavršavanju, intelektualnu radozonalost, širok krug interesovanja i otvorenost za promjene. Otvorenost je dimenzija ličnosti koja obuhvata umjetnički interes, kreativnost, intelekt, nekonvencionalne vrijednosti i potrebu za promjenama. Pojedinci koje karakteriše visok stepen intelekta su znatiželjni, maštoviti, nekonvencionalni te okrenuti novim idejama. Suprotnost im predstavlja pojedinci koje karakteriše konzervativnost, uski interesi te konvencionalno ponašanje (Chang, & Tsao, 2010; prema Velagić, 2018). Pozitivna valenca čini jednu od dvije dimenzije samoevaluacije. Razlike na ovoj dimenziji se mogu kretati od izrazitog doživljaja superiornosti, egocentričnosti i narcizma do nedostatka samopoštovanja, snishodljivosti i samoumanjivanja. Ovo je dimenzija koja obuhvata indikatore potrebe za potenciranjem vlastite važnosti, koju često mogu pratiti ideje veličine i narcističke tendencije. Pozitivna slika o sebi se odnosi na svijest o vlastitim vrijednostima, pa će se osoba i ponašati u skladu sa tim, postavljače više ciljeve čije ostvarenje povratno podstiče pozitivan stav (Smederevac i sar., 2010). Sa druge strane, negativna valenca predstavlja suprotnu dimenziju samoevaluacije. Pored negativne samoevaluacije karakteristične za depresivni kognitivni stil, ova dimenzija obuhvata i spremnost da se sebi pripiše uloga opasne osobe, koje drugi imaju razloga da se plaše. Manipulativnost kao odlika negativne valence se odnosi na procjenu sebe kao vješte osobe koja uspijeva da ostvari ciljeve nametljivošću, spletkarenjem ili iskorištavanjem drugih pri

čemu se zanemaruju neki osnovni kodeksi ponašanja i stava prema drugima. Negativna slika o sebi odnosi se na intenzivnu svijest o vlastitim nepoželjnim osobinama i nedostatku pozitivnih osobina (Smederevac i sar., 2010). Osobine ličnosti mogu da imaju dvostruki uticaj na seksualno ponašanje, i to negativno, ako povećavaju šansu da se osoba upusti u rizične seksualne aktivnosti i pozitivno, ako utiču na izbjegavanje rizičnih ponašanja, a ove tendencije su provjerene i testirane u ovom istraživanju (Obradović i Dinić, 2010).

Osnovni cilj ovog istraživanja bio je utvrditi prirodu veze između osobina ličnosti i dimenzija seksualnog ponašanja. Većinom su dobijeni rezultati koji su u skalu sa rezultatima prethodnih istraživanja iz ove oblasti, a prilikom formulacija hipoteza u obzir su uzeta saznanja i rezultati postojećih studija iz literature o statistički značajnoj povezanosti između svake od sedam dimenzija ličnosti iz skale Velikih pet plus dva, sa svim aspektima seksualnog ponašanja koji su operacionalizovani skalama upitnika seksualnog ponašanja (socioseksulana orijentacija, emocionalna promiskuitetnost/opsjednutost, seksualna samosvijest, seksualna istorija i prilagođavanje). Posebna pažnja bila je posvećena interpretaciji dobijenih rezultata koji su u vezi sa dvije skale koje su konstruisane posebno za potrebe ovog istraživanja, a koje operacionalizuju patološke aspekte seksualnog ponašanja: sklonost parafilijama i seksualne disfunkcije. Globalni pristup realizaciji istraživačkog cilja ostvaren je putem korelace analize svih varijabli skala vezanih za seksualno ponašanje sa jedne strane, i dimenzija ličnosti, sa druge strane, kao i sociodemografskih karakteristika sa oba skupa varijabli. Sprecifični pristup istraživanju ogleda u statističkim tehnikama koje su prilagođene za provjeru specifičnih hipoteza.

Konstrukcija mjernih skala za procjenu patološkog seksualnog ponašanja

Iako je u postojećim rezultatima iz literature poznato na koji način određene strukturalne komponente (osobine) ličnosti utiću na normalno seksualno ponašanje, bilo je nejasno da li postoji i kojeg je tipa veza između strukture ličnosti i patološkog seksualnog ponašanja, posebno na kulturno specifičnom geografskom području kao što je Bosna i Hercegovina. Predmet ovog istraživanja je, pored potvrđivanja ili odbacivanja rezultata postojećih istraživanja u ovoj oblasti, specifično usmjerjen na problematiku seksualnih parafilija i disfunkcija, kao i implikacija koje osobine ličnosti mogu da imaju na ove mentalne poremećaje.

Prilikom pregleda dostupne literature i rezultata prethodnih istraživanja ustanovljeno je da je pored korištenja standardizovanih skala za mjerjenje aspekata seksualnog ponašanja, neophodno konstruisati i mjerne skale za procjenu patološkog dijela ljudske seksualnosti. U ovoj fazi istraživanja korištene su psihometrijske metode za konstrukciju psihološkog mjernog instrumenta, te su iscrpnim metodama statističke validacije konstruisane dvije mjerne skale za procjenu sklonosti parafilijama i procjenu frekvencije seksualnih disfunkcija kod žena i muškaraca. U ovom istraživanju velika pažnja bila je posvećena konstrukciji i psihometrijskoj validaciji Skale o sklonosti parafilijama (SSP) i Skale seksualnih disfunkcija (SSD). Za formulaciju ajtema u instrumentima korištena je klasifikacija simptoma koji upućuju na postojanje svake od dimenzija parafilija i disfunkcija, a koja se nalazi u okviru Statističkog i dijagnostičkog priručnika za mentalne poremećaje - DSM-V (APA, 2013).

Skalom sklonosti ka parafilijama (SSP) obuvaćene su sklonosti ispitanika ka sedam vrsta parafilija, koje su definisane u DSM-V: voajerizam, egzibicionizam, mazohizam, sadizam, fetišizam, transvestitski fetišizam i pedofiliju. Voajerizam uključuje gledanje seksualnih aktivnosti, na primjer snošaja ili nagih osoba bez njihovog dopuštenja i znanja, s ciljem postizanja seksualnog uzbuđenja (Kaplan i Sadock, 1998). Riječ voajerizam u prevodu na francuskom znači "onaj koji gleda". Prema DeLamater i saradnicima (2006) postoje dva tipa voajera. Skoptofilija uključuje posmatranje seksualnih radnji i genitalija s ciljem postizanja seksualnog uzbuđenja, dok s druge strane voajerizam uključuje postizanje seksualnog uzbuđenja isključivo posmatranjem nagih osoba te masturbacijom za vrijeme posmatranja ili pak poslije. Voajerizam osim samog posmatranja karakterišu i maštarije koje uključuju tu aktivnost (Masters, & Johnson, 2006). Egzibicionizam je stanje u kojem osoba pokazuje polne organe na javnom mjestu nepoznatim ljudima koji to ne očekuju, kako bi postigla seksualno uzbuđenje. Često uz pokazivanje genitalija dolazi i do masturbacije. Egzibicionizam se pojavljuje gotovo isključivo među muškarcima, a vrlo rijetko među ženama (Masters, & Johnson, 2006). Poriv za pokazivanjem genitalija je gotovo nemoguće kontrolisati te se pokazivanja često ponavljaju na istom mjestu u isto doba dana. U vrijeme čina egzibicionisti obično nisu svjesni društvenih i pravnih posljedica onoga što rade. Šok i nevjerica žrtava, većinom ženskog pola, kod egzibicionista izazivaju seksualnu pobuđenost. Većina egzibicionista je impotentno u drugim oblicima heteroseksualne aktivnosti te izlaganjem vlastitih polnih organa na specifičan način dokazuju svoju muževnost (Masters, & Johnson, 2006).

Karakteristične osobine ličnosti egzibicionista su sramežljivost, pasivnost, socijalna neprilagođenost i seksualna inhibiranost (Lurie et al., 1993). Seksualni sadizam je pojam koji uključuje namjerno nanošenje boli ili poniženja drugoj osobi kako bi se postiglo seksualno uzbuđenje (Masters, & Johnson, 2006). S druge strane, seksualni mazohizam se odnosi na postizanje seksualnog uzbuđenja kada se osobu ponižava ili povređuje tjelesno ili duševno, od strane druge osobe (Kaplan, & Sadock, 1998; prema Masters, & Johnson, 2006). Sadizam uključuje cijeli kontinuum mogućih oblika ponašanja, od stroga kontrolisane igre s partnerom, pa sve do mučenja, silovanja, pa čak i ubistva. Mazohizam takođe uključuje raspon od blagih oblika do krajnosti (Masters, & Johnson, 2006). Prema Haeberle (2010) kod sado-mazohizma nije bitno nanošenje ili trpljenje boli, nego nadređenost i podčinjenost. Naime, sado-mazohističke aktivnosti uključuju igranje određenih uloga od kojih je jedna podređena, submisivna, a druga nadređena, dominantna te upotrebu različitih kostima i rekvizita (Lurie et al., 1993). Osobe koje učestvuju u sado-mazohističkim aktivnostima izvještavaju da nanošenje boli ili primanje bolnih udaraca dovodi do seksualnog uzbuđenja samo u situacijama tačno planiranih sadomazohističkih rituala. Kod fetišizma, seksualno uzbuđenje se postiže kao reakcija na različite nežive predmete ili dijelove tijela (Masters, & Johnson, 2006). Pojam fetiša je izvorno označavao stvar koja ima magično svojstvo jer se smatralo da sadrži neki duh (Tiefer, 1980; prema Masters, & Johnson, 2006). Za fetišizam su karakteristični intenzivni i ponavljajući seksualni porivi, fetiš se snažno preferira ili je neophodan da bi se javilo seksualno uzbuđenje. Objekat fetiša je najčešće usko povezan s ljudskim tijelom. DeLamater, Hyde i Fong (2006) smatraju da se objekti fetiša mogu klasifikovati u dvije kategorije: formu fetiša i medij fetiša. Za medij fetiša je karakteristično da materijal od kojeg je izrađen objekat fetiša dovodi do seksualnog uzbuđenja. (npr. svi predmeti izrađeni od kože). Kod forme fetiša, glavni izvor seksualnog uzbuđenja za osobu predstavlja oblik objekta fetiša (npr. cipele). U većini slučajeva osoba s fetišom objekat fetiša koristi samo u privatnosti te ne predstavlja opasnost za druge. Glavna razlika između obične privlačnosti i fetišizma je stepen erotične usmjerenoosti prema objektu fetiša. Još jedna vrsta fetiša je parcijalizam koji predstavlja fetiš na određene dijelove tijela. Parcijalizam se odnosi na postizanje seksualnog uzbuđenja vezanog uz nespecifične dijelove tijela (npr. stopala) (Lurie et al., 1993). Transvestitizam ili transvestitski fetišizam uključuje oblačenje odjeće tipične za suprotni pol s ciljem postizanja seksualnog uzbuđenja i/ili zadovoljenja (Prendl, 2011). Osim pojma transvestitizam, u dijagnostičkim klasifikacijama spominje se i pojam transvestitski fetišizam. Transvestiti su osobe

muškog pola koje oblače žensku odjeću, ali se i dalje smatraju muškarcima te su najčešće heteroseksualne orijentacije (Haeberle, 2010). Bitno je naglasiti da se potreba za oblačenjem u odjeću suprotnog pola rijetko razvije u promjeni polnog identiteta. Mnogi transvestiti su oženjeni i izraženo muževni u svakodnevnom životu (Davison et al., 1998). Oblačenje se obično odvija u privatnosti i tajnosti i poznato je samo malom broju članova porodice. Jedan od razloga zbog kojih se javlja transvestitizam je stvaranje uslovne veze između seksualnog uzbuđenja i ženske odjeće. Drugi razlog razvoja transvestitizma je osjećaj relaksacije i bijega od "tipične" uloge muškarca, koji transvestiti osjećaju kada se oblače u žensku odjeću. Pedofilija označava odrasle osobe čija je isključiva ili preferirana metoda postizanja seksualnog uzbuđenja maštanje ili učestvovanje u seksualnoj aktivnosti sa prepubertetskom djecom (DSM-IV, 1994; prema Masters, & Johnson, 2006). Glasser (1990; prema Mužinić i Vukota, 2010) navodi podjelu pedofilije na primarnu i sekundarnu. Sekundarna pedofilija je posljedica neke druge patologije (npr. shizofrena psihozu) koja nije specifično vezana uz pedofiliju, dok primarna pedofilija postoji kao zaseban psihijatrijski poremećaj. Među inkriminisanim seksualnim odstupanjima pedofilija čini 25-30% svih seksualnih delikata te se smatra najčešćom parafilijom (Schorcsh, & Pfafflin, 2000; prema Mužinić i Vukota, 2010). Postoji široki raspon pedofilnog ponašanja. Na jednoj strani kontinuma su osobe koje svoje seksualne potrebe mogu zadovoljiti gledanjem pornografskog materijala, ali će i dalje stupati u seksualne odnose s odraslima. S druge strane, mogu biti osobe koje će seksualno zadovoljstvo postizati isključivo seksualnim kontaktom s djetetom te mogu biti prisutni i nasilje, fizičko povređivanje i silovanje (Flora, 2001; prema Mužinić i Vukota, 2010).

Skala sklonosti seksualnim parafilijama (SSP) se sastoji iz dva dijela, prvi dio se odnosi na identifikovanje prisutnosti sklonosti ka parafilijama i sadrži 7 ajtema sa dihotomnim formatom odgovora. Drugi dio se sastoji od 31 ajtema, koji konkretnije operacionalizuju sklonost ka svakom od 7 navedenih vrsta parafilija, u formatu petostepene Likertove skale.

Seksualne disfunkcije su teškoće koje može iskusiti pojedinac ili par u bilo kojoj fazi seksualne aktivnosti, bilo kao bol ili teškoću u ostvarenju seksualnog nagona. Seksualne disfunkcije uključuju odgođenu ejakulaciju, erektilni poremećaj, orgazmički poremećaj kod žena, poremećaj seksualne želje/uzbuđenja kod žena, poremećaj sa genitalnom boli pri penetraciji, poremećaj sa hipoaktivnom seksualnom željom kod muškaraca, prijevremena ejakulacija kod muškaraca (APA, 2013). Dijagnostički kriterijumi koji određuju postojanje seksualne disfunkcije

odgođena ejakulacija uključuju pojavu da se značajno odgođena ejakulacija, ili značajno rijetka ili odsutna ejakulacija, doživljava u 75-100% slučajeva seksualne aktivnosti sa partenrom, a da osoba ne želi ovo odgađanje. Definicija "odgađanja" nije tačno postavljena, jer nema slaganja oko toga koje je vrijeme za postizanje orgazma neprihvatljivo dugo za većinu muškaraca. (APA, 2013). Erektilni poremećaj se objašnjava kroz tri dijagnostička kriterijuma: značajne teškoće u postizanju erekcije tokom seksualne aktivnosti, značajne teškoće u održavanju erekcije do završetka seksualne aktivnosti i značajno smanjenje čvrstoće erekcije. Postoji značajno povećanje prevalencije i incidencije problema vezano uz dob, naročitno nakon 50. godine života, čak 40-50% muškaraca starijih od 60 godina imaju značajne probleme sa erekcijom. Neurotske crte ličnosti kod mlađih muškaraca mogu da budu u vezi sa erektilnim difuncijama, dok su kod muškaraca starijih od 40 godina to submisivne crte ličnosti. Može da se pojavi u komorbiditetu sa drugim seksualnim dijagnozama poput rane ejakulacije i poremećajem sa hipoaktivnom seksualnom željom, kao i psihološkim poremećajima kao što su anksiozni i depresivni poremećaj (APA, 2013). Poremećaj sa hipoaktivnom seksualnom željom kod muškaraca odlikuje se značajnim smanjenjem ili odsutnošću seksualnih/erotskih misli i fantazija, kao i smanjenjem želje za seksualnom aktivnošću koji traju najmanje oko šest mjeseci. Otprilike 6% mlađih muškaraca (dobi 18-24 godine) i 41% starijih muškaraca (dobi 66-74 godine) imaju probleme sa seksualnom željom. Simptomi vezani za raspoloženje i anksioznost se navode kao snažni prediktori ovog poremećaja. Osjećaji muškarca prema samom sebi, njegov doživljaj partnerove seksualne želje prema njemu, osjećaj emocionalne povezanosti sa partnerom, takođe su u vezi sa pojavom ovog poremećaja. Može se javiti u komorbiditetu sa drugim psihičkim oboljenjima ili sa endokrinološkim poremećajima (APA, 2013). Prijevremena (rana) ejakulacija podrazumijeva obrazac ejakulacije koja se dešava tokom seksualne aktivnosti sa parnetrom otpriike u toku jedne minute nakon penetracije i prije nego što osoba to želi. Da bi se postavila dijagnoza poremećaja, ovaj kriterijum mora biti prisutan najmanje šest mjeseci i moraju se doživljavati u 75-100% slučajeva seksualne aktivnosti. Više od 20-30% muškaraca u dobi 18-70 godina navode zabrinutost oko brzine ejakulacije. Češća je kod muškaraca koji imaju neki od anksioznih poremećaja, posebno je u vezi sa socijalnom fobijom (APA, 2013).

Orazmički poremećaj kod žena karakteriše prisustvo značajno odgođenog, rijetkog ili odsutnog orgazma ili smanjenog intenziteta orgazmičkih osjećaja. Za dijagnozu orgazmičkog

poremećaja kod žena, simptomi se moraju doživljavati u svim ili gotovo svim situacijama seksualne aktivnosti i trajati najmanje šest mjeseci. Ne postoji nalazi o povezanosti ovog poremećaja sa određenim tipovima psihopatologije, ali neke od žena sa orgazmičkim poremećajem mogu imati teškoće u komunikaciji o seksualnim pitanjima. Prevalencija zavisi o godinama, kulturi i trajanju simptoma, a kreće se od 10 do 42%. Često se javlja u komorbiditetu sa teškoćama u postizanju uzbudjenja i smanjenom seksualnom željom (APA, 2013). Poremećaj seksualne želje/uzbuđenja kod žena se može dijagnostifikovati ukoliko je prisutno najmanje tri od sljedećih kriterijuma: odsutan ili smanjen interes za seksualne aktivnosti, odsutne ili smanjenje seksualne/erotske misli ili fantazije, odsutno ili smanjeno započinjanje seksualne aktivnosti, čest izostanak reakcije na partnerove pokušaje započinjanja, odsutno ili smanjeno seksualno uzbudjenje tokom seksualne aktivnosti u 75-100% slučajeva, odsutna ili smanjena seksualna želja/uzbuđenje kao odgovor na bilo kakve unutrašnje ili vanjske seksualne podsticaje (pisajne, izrečene, vidne), odsutni ili smanjeni genitalni ili negenitalni osjećaji tokom seksualne aktivnosti u 75-100% slučajeva (APA, 2013). Poremećaj sa genitalno-zdjeličnom bolji pri penetraciji podrazumijeva teškoće koje se javljaju uslijed penetracije tokom snošaja, značajne boli prilikom pokušaja penetracije, značajnog straha ili anksioznosti zbog očekivanja penetracije i značajne napetosti i stezanja mišića dna zdjelice tokom pokušaja penetracije. Prevalencija ovog poremećaja nije poznata, otprilike 15% žena u Sjevernoj Americi navodi da ima osjećaj boli tokom snošaja. Najčešće se javlja u ranoj odrasloj dobi i u postmenopauzalnom periodu, a češće se javlja i u postpartalnom periodu, kao i u komorbiditetu sa ostalim seksualnim disfunkcijama kod žena (APA, 2013).

Skala seksualnih disfunkcija (SSD) sastoji se od 8 ajtema koji operacionalizuju seksualne disfunkcije kod muškaraca i 12 ajtema koji se odnose na seksualne disfunkcije kod žena. Ajtemi u obe verzije su u formatu petostepene Likertove skale.

Nakon formulisanih ajtema pristupljeno je psihometrijskoj validaciji u dvije faze – preliminarnoj, koja je uključivala provjeru svih skala korišćenih u istraživanju i drugoj fazi, koja se konkretno bavila provjerom novokonstruisanih skala na većem uzorku sa ciljem izdvajanja manjeg broja faktora koji mogu biti praktičniji za korištenje i analizu u budućim istraživanjima. Na osnovu rezultata druge faze preliminarnog istraživanja psihometrijskih karakteristika može se zaključiti da su Upitnik sklonosti parafilijama i Upitnik seksualnih disfunkcija faktorabilni i da

pokazuju dobre psihometrijske karakteristike u oblasti izdvajanja faktora. Analizom glavnih komponenti (PCA) u sklopu Upitnika sklonosti parafilijama izdvojena su četiri faktora koja obuhvataju dimenzije sadizma, mazohizma, egzibicionizma i fetišizma u okviru prvog faktora, zatim dimenziju dječje i adolsecentske pedofilije u okviru drugog faktora, te transvetstitskog fetišizma i voajerizama u okviru trećeg i četvrtog faktora. Interkorelacije između navedenih faktora su pozitivne i statistički značajne, što ukazuje na postojanje koherentnosti prostora mjerenja sklonosti ka parafilijama i na to da ajtemi stvaraju pravilnost u mjerenu koja bi se u globalu mogla nazvati opšta sklonost ka parafilnim oblicima ponašanja.

U Upitniku seksualnih disfunkcija ekstrahovano je ukupno pet faktora, od kojih su dva u muškoj verziji upitnika i opisuju poteškoće sa postizanjem/održavanjem erekcije i ejakulacije, te hipoaktivnu seksualnu želju i specifične teškoće sa ejakulacijom. U ženskoj verziji prvi faktor opisuje orgazmički poremećaj, drugi faktor se odnosi na dimenziju smanjene želje i interesovanja za učestvovanje u seksualnom odnosu sa partnerom, kao i smanjenim uzbuđenjem u seksualnim situacijama, dok treći faktor sadrži dimenziju koja se opisuje kao poremećaj sa genitalnom/zdjeličnom bolji pri penetraciji. Interkorelacije faktora seksualnih disfunkcija su takođe pozitivnog predzanaka i statistički značajne, što ukazuje da je prostor mjerenja dimenzije seksualnih disfunkcija konzistentan, i da ajtemi ukupno mjere nešto što bi se moglo nazvati opštom sklonošću ka nastanku seksualnih disfunkcija.

Iako je ovo prvo istraživanje u kojem su evaluirane psihometrijske karakteristike Upitnika seksualnih disfunkcija (SSD) i Upitnika sklonosti parafilijama (SSP), važno je napomenuti da skale koje su konstruisane specifično za potrebe pisanja ove doktorske disertacije pokazuju veoma dobre psihometrijske karakteristike. Prednost novokonstruisanih skala je što pružaju širok okvir za ispitivanje konstrukata patološke seksualnosti, a samim tim i seksualnog ponašanja, uključujući sve aspekte koji ukazuju da ovakav vid seksualnog ponašanja postoji, što omogućuje preciznije određivanje njihovih korelata.

Sociodemografske karakteristike i seksualno ponašanje

Upitnik sociodemografskih karakteristika ispitanika u ovom istraživanju bio je sastavljen od pitanja o polu i uzrastu ispitanika, njihovom radnom statusu, stepenu obrazovanja, visini mjesečnih primanja, strukturi porodice, veličini mjesta stanovanja, nacionalnoj pripadnosti, odnosu prema religiji, ljubavnom statusu i seksualnoj orijentaciji. Pored toga u ovom dijelu upitnika dobio se početni uvid u seksualno ponašanje ispitanika, učestalosti tih ponašanja, sklonosti određenim rizičnim ponašanjima (konzumiranje alkohola, cigareta, psihoaktivnih supstanci). Nedavna istraživanja pokazala su da se oko 87% žena i 93% muškaraca identificuje kao "potpuno heteroseksualni". Analiza 67 studija pokazala je da je doživljena prevalencija pola među muškarcima (bez obzira na orijentaciju) bila 3-5% za istočnu Aziju, 6-12% za južnu i jugoistočnu Aziju, 6-15% za istočnu Europu i 6-20% za Latinsku Ameriku. Svjetska zdravstvena organizacija procjenjuje da je zastupljenost muškaraca koji imaju polne odnose sa muškarcima u svijetu između 3 i 16% (Bailey, & Michael, 2016). U ovom istraživanju 88,5% ispitanika je isključivo heteroseksualne orijentacije, a njih 35,8% nije u ljubavnoj vezi, što je u skladu sa rezultatima pomenutih američkih autora. 61,7% ispitanika je prvu mentruaciju/poluciju dobilo između desete i trinaeste godine života. Najveći dio ispitanika upražnjava masturbaciju nekoliko puta mjesečno (23,9%), dok je gledanje pornografskih sadržaja rjeđe – manje od jednom mjesečno (29,2%). Skoro polovina ispitanika je prvo seksualno iskustvo imalo između sedamnaeste i dvadesete godine života (46,4%), dok 21,8% njih ima seksualne odnose u prosjeku nekoliko puta sedmično (21,8%)

Interesantni rezultati su dobijeni i u samom sociodemografском upitniku, posebno za ajtem u vezi sa prvom mentruacijom ili polucijom, što je u vezi sa tretiranjem nedostajućih podataka. Nedostajući podaci su u rezultatima prikazani u svom sirovom obliku bez preliminarne pripreme baze podataka, zbog dobijanja uvida koje su to varijable iz sociodemografskog upitnika targetirale najveći broj ispitanika da na njih ne daju svoj odgovor ili procjenu, a tek nakon toga je primjenjena provjera nedostajućih podataka. Najveći broj nedostajućih odgovora bio je u varijablama sa pitanjima o godinama u kojima su ispitanici imali prvo seksualno iskustvo i prvu mentruaciju/poluciju. Ova pojava bi se, pored zalaženja u intimu ispitanika, mogla objasniti i specifičnim zahtjevom za prisjećanje u kom tačno periodu se određeni događaj desio, što je prilično izazovan zadatak memorije. Ali, takođe je interesantno pomenuti da je za varijablu o

menstruaciji/poluciji od ukupno 40 nedostajućih podataka, 32 ispitanika muškog pola su u napomenu navela da je u pitanju greška, te da oni nemaju menstruaciju. Prilikom formulisanja navedene varijable, odlučeno je da varijabla bude trik pitanje tako da se ujedno provjeri edukovanost muškog dijela uzorka o pojmu polucija, te iz tog razloga nije navedeno objašnjenje ovog pojma. Dakle, od uzorka muškaraca u ovom istraživanju 15,8% njih nije upoznato sa pojmom plucija. Takođe, interesantan rezultat u vezi sociodemografskih karakteristika je da je pol u pozitivnoj korelaciji sa masturbacijom, pornografijom i negativnoj korelaciji sa prvim seksualnim iskustvom, što je u skladu sa tradicionalnim očekivanjima ili predrasudama da su muškarci više zaniteresovani za seksualne aktivnosti i sadržaje, kao i da muškarci ranije stupaju u seksualne odnose. Stepen obrazovanja je negativno povezan sa učestalošću masturbacije i pozitivno povezan sa prvim seksualnim iskustvom, što upućuje na to da veći stepen obrazovanja prati rjeđa učestalost masturbacije i kasnije stupanje u seksualne odnose. Interesantna je i negativna korelacija između broja braće i sestara i prvog seksualnog iskustva, te pozitivna korelacija između prosječne visine mjesečnih primanja i učestalosti gledanja pornografije, što upućuje da ispitanici koji su jedinci ili imaju manji broj braće i sestara kasnije stupaju u seksualne odnose, kao i da ispitanici sa većom finansijskom moći češće konzumiraju pornografske sadržaje. Religija, koja je u upitniku operacionalizovana kao kategorijalna varijabla sa tri moguća odgovora (uvjeren sam da Bog postoji, nisam siguran da li Bog postoji ili ne i uvjeren sam da Bog ne postoji), je u pozitivnoj korelacijskoj analizi sa seksualnom orijentacijom (operacionalizovanom putem Kinsijeve skale), kao i sa učestalošću masturbacije i gledanja pornografije, i u negativnoj korelacijskoj analizi sa varijablom o dobijanju prve menstruacije/polucije. Dakle osobe koje su vjernici češće se izjašnjavaju da su isključivo heteroseksualne orijentacije, češće masturbiraju i gledaju pornografski sadržaj i izjašnjavaju se da su prvu menstruaciju/poluciju dobili u kasnije u odnosu ispitanike koji su ateisti ili nisu sigurni da li Bog postoji.

Korelacijskom analizom navedenih varijabli sa skorovima na skalama seksualnog ponašanja, ali i osobinama ličnosti ispitanika, dobijen je veliki broj interesantnih korelacija. Kada je riječ o povezanosti koje varijable iz sociodemografskog upitnika imaju sa seksualnim ponašanjem, najviše se izdvaja veliki broj korelacija socioseksualnosti. Hipoteza o većoj zastupljenosti nerestriktivne socioseksualne orijentacije među muškarcima, za razliku od žena koje se češće nalaze na restriktivnom polu ove dimenzije, u ovom istraživanju je potvrđena, što je u

skladu sa rezultatima prethodnih istraživanja (Simpson, & Gangestad, 1992; Penke, & Asendorpf, 2008). Veću sklonost da se u vezu upuste bez bliskosti, vjernosti te su često u seksualnim odnosima sa više partnera istovremeno imaju muškraci, koji se statistički značajno mogu svrstati na nerestriktivni pol ove dimenzije, dok su žene sklonije restriktivnim stavovima sa visokim ulaganjem, privrženosti, ljubavi i vezanosti uz partnera. Nerestriktivnost u uzorku ovog istraživanja raste sa porastom godina, obrazovanja, mjesecnih primanja i ateizma. Restriktivna socioseksualna orijentacija je češće zastupljena kod osoba u stalnom radnom odnosu, sa nešto manjim brojem članova porodice koji žive u gradskom području i češće su hrvatske nacionalnosti. Interesantna povezanost je pronađena između nerestriktivne socioseksualne orijentacije koja je zastupljenija među ispitanicima koji konzumiraju cigarete i to u većim količinama u toku dana, koji često konzumiraju alkohol i psihoaktivne supstance, koji su razvedeni ili nisu u ljubavnoj vezi. Nerestriktivnost je veća kod ispitanika koji skloniji su čestom masturbiranju i gledanju pornografije, te kod ispitanika koji su ranije imali prvo seksualno iskustvo.

U vezi sa godinama ispitanika postavljena je hipoteza da su mlađe osobe emocionalno promiskuitetnije (više opsjednute) od starijih, koja nije potvrđena u ovom istraživanju. Emocionalna promiskuitetnost predstavlja tendenciju razvoja romantičnih osećaja brzo, često i manje diskriminatorno. Uzorak je za potrebu provjere ove hipoteze podijeljen u dvije kategorije – mlađi ispitanici (do 25 godina) i stariji ispitanici (26 godina i više), tako da je u prvoj kategoriji bilo 58,4% ispitanika, dok je u drugoj, starijoj kategoriji, bilo 41,6% ispitanika. Dakle, raniji nalazi istraživača koji su se bavili temom o emocionalnoj promiskuitetnosti i promiskuitetnosti uopšte, koji ističu da kod mlađih ljudi i adolescenata postoji veća sklonost ka seksualnom eksperimentisanju, nisu potvrđeni na uzorku ovog istraživanja (Hurlock, 1982; prema Cherri, 2017). Osobe koje se često zaljubljuju, koje su sklone da veoma brzo razviju osjećanje privlačnosti i imaju nedefinisane kriterijume kada je riječ o odabiru partnera ili osjećaju privlačnosti prema polu od interesa, češće su muškog pola, dok su stalno zaposlene osobe sklonije da razvijaju dugotrajnije romantične emocije, pouzdanije su i vjernije u emocionalnim odnosima. Emocionalno su više opsjednuti ispitanici koji su kasnije stupili u seksualne odnose i koji seksualne odnose upražnjavaju rijetko, što je iznenađujući podatak obzirom da se zdravorazumski može očekivati da se emocionalna promiskuitetnost pojavljuje među osobama koje često upražnjavaju seksualne odnose i koje su rano imali prvo seksualno iskustvo.

Žene u ovom istraživanju imaju izraženiji nivo seksualne samosvijesti i stidljivije su u seksualnim situacijama od muškaraca što potvrđuje nalaze istraživanja autora Feningstein, Scheier i Buss (1975) čime je potvrđena hipoteza o disproportionalnosti među polovima kada je riječ o seksualnoj samosvijesti, odnosno nivou svjesnosti i stidljivosti u seksualnoj situaciji. U seksualnim situacijama na sebe su više fokusirani (imaju izraženiji self-fokus) visokoobrazovani ispitanici u stalnom radnom odnosu, sa manjim brojem članova domaćinstva i ispitanici koji su više skloni da vjeruju da Bog ne postoji, odnosno ispitanici koji su ateisti. Zanimljivo je da su su ispitanici koji konzumiraju veću količinu cigareta na dnevnom nivou samosvesniji u seksualnoj situaciji, dok su sa druge strane stidljiviji oni ispitanici koji su razvedeni ili slobodni i koji su se na skali seksualne orijentacije izjasnili kao homoseksualni ili aseksualni. Više fokusirani na sebe u seksualnoj situaciji su i ispitanici koji pored konzumiranja veće količine cigareta takođe češće konzumiraju alkohol i psihoaktivne supstance.

Seksualna istorija i prilagođavanje takođe utiče na pojavu određenih strategija u seksualnom ponašanju, sa čime su indirektno povezani i sociodemografski korelati. Ispitanici koji žive u ruralnom području i koji su češće hrvatske nacionalnosti u svom djetinjstvu su bili više izloženi nudizmu od strane roditelja, braće i sestara, prijatelja ili rodbine, dok su pozitivnije stavove o seksualnosti imali roditelji ispitanika muškog pola koji su prvorodeni ili među prvorodenima u porodici, te su se oni prijatnije osjećali u razgovoru sa svojim roditeljima o temama u vezi seksualnosti. Takođe, ispitanici koji konzumiraju cigarete i češće maturbiraju su u svom djetinjstvu bili više izloženi nudizmu od strane drugih osoba, dok su roditelji ispitanika koji konzumiraju cigarete i koji dnevno konzumiraju veći broj cigareta imali pozitivniji stav prema seksualnim temama u djetinjstvu.

Kada je riječ o dimenzijama patološkog dijela seksualnosti, pronađene su neke značajne i snažne korelacije. Ispitanici koji češće konzumiraju alkohol, češće masturbiraju, gledaju pornografski sadžaj i imaju seksualne odnose, te ispitanici koji su u prvi seksualni odnos stupili u mlađim godinama, skloniji su parafilijama u globalu. Voajerizam kao prva od šest izdvojenih dimenzija parafilia je u snažnoj vezi sa godinama, pa sa povećanjem broja godina ispitanika raste i sklonost ka voajerizmu. Takođe, voajerizam je značajno više zastupljen u većim i urbanijim životnim sredinama odnosno velikim gradovima u Bosni i Hercegovini. Voajerizam je više zastupljen i među ispitanicima koji često masturbiraju i gledaju pornografske sadržaje.

Egzibicionizam je takođe zastupljeniji među starijim ispitanicima, ispitanicima sa većim nivoom akademskih postignuća odnosno višim stepenom obrazovanja, te kod ispitanika koji su u stalnom radnom odnosu. Ispitanici koji često konzumiraju alkohol, često masturbiraju i gledaju pornografski sadržaj te imaju učestale seksualne odnose su skloniji egzibicionizmu od ostalih ispitanika. Ispitanici koji često konzumiraju alkohol i učestalo masturbiraju takođe su skloniji mazohizmu. Sadizam je značajno učestaliji kod ispitanika koji imaju prosječno manja mjesečna primanja, te kod ispitanika koji često konzumiraju alkohol, pornografske sadržaje i češće imaju seksualne odnose. Fetišizam kao parafilija je češća kod ispitanika koji češće masturbiraju i gledaju pornografske sadržaje, te kod onih osoba koje su ranije stupile u seksualne odnose. Transvetstitski fetišizam je zastupljeniji kod homoseksualnih ili asekualnih osoba, te je zajedno sa seksualnim disfunkcijama kod žena značajno češće zastupljen kod ispitanika koji ne pripadaju konstitucionalnim narodima Bosne i Hercegovine. Sklonost dječjoj pedofiliji je češća kod ispitanika koji žive u ruralnoj sredini, a sklonost adolescentskoj pedofiliji je značajno zastupljenija među ispitanicima koji konzumiraju veću količinu cigareta, kod homoseksualnih ili asekualnih pojedinaca, te onih ispitanika koji često masturbiraju, konzumiraju pornografske sadržaje i ranije su stupili u seksualne odnose. Kada je riječ o seksualnim disfunkcijama kod žena i muškaraca, zanimljiva je povezanost između pušača koji konzumiraju manji broj cigareta u danu i seksualnih disfunkcija kod muškaraca, pored toga disfunkcije su češće kod muškaraca koji su kasnije dobili prvu poluciju, dok su disfunkcije kod žena značajno češće u određenom procentu žena koje rijetko imaju seksualne odnose.

Jedna od hipoteza u ovom istraživanju bila je postavljena radi provjere rezultata ranijih istraživanja o tome da socioekonomski status nije povezan sa ispoljavanjem parafilnih oblika ponašanja (Masters, & Johnson, 2006). Ova hipoteza je djelomično potvrđena obzirom da postoje razlike u nekim od dimenzija sklonosti parafilijama. Socioekonomski status (SES) definisan je kao mjera kombinovanog ekonomskog i društvenog statusa pojedinca. Indikatori SES-a se mogu podijeliti u dvije osnovne kategorije: 1) pristup materijalnim i socijalnim resursima i imovini, što predstavlja ekonomsku komponentu i 2) položaj pojedinca na socijalno-ekonomskoj hijerarhiji, što predstavlja socijalnu komponentu. Uobičajeno, indikatori koji upućuju na nivo SES-a su obrazovanje, prihodi i zanimanje te oni zahvataju i socijalnu i ekonomsku komponentu (Baker, 2014). U sociodemografskom upitniku koji je korišćen u ovom istraživanju, SES je bio

operacionalizovan putem tri ajtema: stepen obrazovanja, radni status i prosječna visina mjesecnih primanja. Više od polovine uzorka ovog istraživanja čine ispitanici sa završenom srednjom školom (55,4), zatim slijedi kategorija postdiplomskih studija (22,9%) i dodiplomskih studija (19,7%). Najveći broj ispitanika je stalno zaposleno (44,2%), mjeseca primanja u domaćinstvu u iznosu od jedne do dvije hiljade konvertibilnih maraka su najfrekventnija u ukupnom uzorku ovog istraživanja. Razlika između grupa u sklonosti parafilijama u odnosu na aspekt visine mjesecnih primanja upućuje na to da su ispitanici sa nižim primanjima (manje od 500 KM i 500-1000 KM) više skloni nekim parafilijama, konkretno transvetstitskom fetišizmu i sklonosti dječjoj pedofiliji, nego ispitanici sa većim mjesecnim primanjima. Takođe je dobijeno da su ispitanici u stalnom radnom odnosu češće zainteresovani za voajerizam i egzibicionizam, dok su adolescentskoj pedofiliji više skloni nezaposleni ispitanici. Kada je riječ o stepenu obrazovanja, ispitanici sa završenom osnovnom školom su češće skloni dječjoj i adolescentskoj pedofiliji, za razliku od ostalih obrazovnih grupa, dok su najobrazovaniji ispitanici skloniji voajerizmu. Na osnovu ovih povezanosti može se zaključiti da osobe različitih socioekonomskih karakteristika imaju razlike sklonosti i šansu za javljanjem nekih parafilnih oblika seksualnog funkcionisanja, te da rezultati ranijih istraživanja koji ističu da su ljudi jednakо skloni da razviju parafilne sklonosti, bez obzira na njihov socioekonomski status u ovom istraživanju nisu potvrđeni.

Zanimljiv je rezultat u vezi sa razlikama između ispitanika u pogledu godina, pri čemu je ukupan uzorak podijeljen u dvije uzrasne kategorije (do 25 godina i 26 godina i više). Raniji nalazi istraživanja ističu diproporcionalnost u pogledu frekvencije ispoljavanja emocionalne promiskuitetnosti i seksualnog eksperimentisanja kod mlađih i starijih osoba, te mlađim osobama i adolescentima daju prednost po ovom pitanju. Provjerom ove hipoteze, dobijen je interesantan rezultat da postoji razlika u ispoljavanju emocionalno promiskuitetnih ponašanja ali da grupa starijih ispitanika prednjači, odnosno da su stariji ispitanici više skloni da brzo, često i manje diskriminatorno razvijaju romantične osjećaje i ulaze u emotivne veze, da su povremeno zaljubljeni u više osoba odjednom, što posljedično vodi i u veću mogućnost emotivno nevjernih radnji u odnosu sa sadašnjim partnerom, iako je veličina efekta ove razlike mala.

Prema postojećim nalazima iz literature o seksualnim disfunkcijama pokazalo se kako viša dob, loši socioekonomski uslovi, niža nivo obrazovanja, depresija, anksioznost, urinarna inkontinencija mogu korelirati s pojavom seksualnih disfunkcija, a neki komorbiditeti poput

šećerne bolesti, hipertenzije, artritisa, neuromuskularnih bolesti te prekomjerne tjelesne težine takođe mogu pridonijeti nastanku istih (Menjak, 2018). U ovom istraživanju provjeroeno je da li i u kojoj mjeri navedene sociodemografske odrednice utiču na pojavu seksualnih disfunkcija. Korelacionom analizom nije pokazana povezanost između uzrasta i pojave seksualnih disfunkcija kod žena i muškaraca. Testiran je i socioekonomski status (SES) koji je bio operacionalizovan pomoću tri varijable sociodemografskog upitnika: stepen obrazovanja, radni status i prosječna visina mjesecnih primanja. Kao i sa uzrastom, ni jedna od varijabli SES-a nije pokazala ni jednu statistički značajnu korelaciju sa frekvencijom pojave seksualnih disfunkcija kod žena i muškaraca. Ovo znači da su svi ispitanici podjednako podložni razvijanju seksualnih disfunkcija bez obzira kakvih su sociodemografskih karakteristika, te rezultati prethodnih istraživanja nisu potvrđeni na uzorku ispitanika u ovom istraživanju.

Osobine ličnosti i seksualno ponašanje

Glavna hipoteza o postojanju statistički značajne povezanosti osobina ličnosti i svih aspekata seksualnog ponašanja u ovom istraživanju je potvrđena velikim brojem izračunatih korelacija. Iako dimenzija ekstraverzija iz upitnika Velikih pet plus dva jedina ne pokazuje ni jednu statistički značajnu korelaciju, ostale dimenzije su značajno povezane sa skalama seksualnog ponašanja, čime je glavna hipoteza potvrđena, što je u skladu sa nalazima ranijih istraživanja. Potvrđena je i pretpostavka o vezi neuroticizma i seksualnog ponašanja što je u skladu sa dominantnim nalazima u literaturi o seksualnosti. U istraživanjima nekih autora, koja su se bavila ulogom osobina ličnosti Velikih pet u procjeni seksualnog ponašanja i seksualnog zadovoljstva, nalaz o negativnoj povezanosti neuroticizma i seksualnog zadovoljstva je najkonzistentniji. Prema nalazima Heavenu i saradnika, neuroticizam i ekstraverzija su najvažniji prediktori odnosa prema seksualnom ponašanju, dok savjesnost i otvorenost ka iskustvu imaju manju prediktorsku moć. Eysenck (1976) i Zuckerman (1983) navode kako se interpersonalne razlike u seksualnom ponašanju mogu razumjeti u kontekstu biloških individualnih razlika ličnosti. Rezultati Eysenckove studije pokazali su da su ekstraverti, u odnosu na introverte, seksualno aktivniji, skloniji seksualnom eksperimentisanju i zadovoljniji ukupnim seksualnim životom (Simpson, & Gangestad, 1991a). Slične nalaze ističe i Zuckerman, koji navodi da osobe sa visokim skorom na dimenziji otvorenost ka iskustvu, u odnosu na one sa niskim skorom, imaju veću tendenciju ka upuštanju u raznolike seksualne odnose (Simpson, & Gangestad, 1991a).

Hipoteza o vezi između dimenzije neuroticizam i seksualne samosvijesti je potvrđena. Postoji statistički značajna pozitivna korelacija između dimenzije neuroticizam i ukupnog skora skale seksualne samosvijesti. Ovo potvrđuje zaključke Van Lankveld i saradnika (2004) koji su takođe pronašli da visok nivo neuroticizma prati i povišene skorove na skali seksualne samosvijesti. Takođe, ovaj rezultat je u skladu sa nalazima da je neuroticizam povezan sa većom seksualnom anksioznošću i krivicom, te nižom seksualnom motivacijom (Heaven et al., 2003). U longitudinalnom istraživanju o neuroticizmu i zadovoljstvu u braku, autori Fisher i McNulty ukazuju na štetnost neuroticizma na seksualne komponente u braku. Prema rezultatima autora neuroticizam predviđa niže nivo istovremenog bračnog i seksualnog zadovoljstva među bračnim partnerima, rezultati ove studije takođe pokazuju da osobe sa visokom savjesnošću imaju visok nivo samosvijesti u toku seksualnog čina (Fisher, & McNulty, 2008). Birbaum, Reis, Mikulincer i Gillath, (2006) navode kako su nemogućnost uživanja u seksualnim aktivnostima, frustracija, dosada ili ravnodušnost tokom samog odnosa pozitivno povezani sa neuroticizmom, dok je ekstraverzija u pozitivnoj korelaciji sa seksualnim eksperimentisanjem, što potvrđuje Eysenck (1976). Dakle, osobe koje karakteriše emocionalna nestabilnost, loše upravljanje stresom i izražena emocionalna ranjivost, često su sklone da imaju izraženiji nivo svjesnosti, tačnije samospoznaje i selfsheme u seksualnoj situaciji. Ova sklonost je vjerovatno u vezi sa izraženom potrebom neurotičnih osoba da stalno brinu i dublje analiziraju svakodnevne situacije, kao i njihovom sklonosti ka čestim doživljajima emocija poput anksioznosti, stida i krivice. Konstrukt seksualne samosvijesti kao dio šireg koncepta samosvijesti odnosno samospoznaje, mjeri individualne razlike u pogledu svjesnosti u seksualnim situacijama. Pored toga osobe sa izraženim neuroticizmom u svom sklopu ličnosti imaju veću šansu da su u djetinjstvu živjeli sa roditeljima koji imaju negativan stav prema temama u vezi seksualnosti, ali da su takođe češće skloni transvetstitskom fetišizmu, odnosno privlačnosti prema odjeći i obući koja je karakteristična za suprotan pol od njihovog sopstvenog.

Neuroticizam je u ovom istraživanju u najsnažnijoj povezanosti sa seksualnim disfunkcijama kod žena, čime je potvrđena hipoteza o pozitivnoj korelaciji između dimenzije neuroticizam i seksualnih disfunkcija. Korelacija je srednjeg inteziteta, što ukazuje da postoji značajna vjerovatnoća da se kod žena koje imaju slabiju emocionalnu stabilnost, nizak prag emocionalne tolerancije, koje se lako uznemire i lako bivaju frustrirane, često se javlja i pojava seksualnih disfunkcija.

Rezultati istraživanja autora skale SSCS ukazuju na to da povišena seksualna samosvijest može predstavljati faktor rizika za razvoj seksualnih disfunkcija (Lankveld et al., 2013), što je provjereno i u ovom istraživanju. Hipoteza o pozitivnoj korelaciji između seksualne samosvijesti seksualnih disfunkcija je potvrđena. Ova povezanost je neznatno veća na uzorku muškaraca nego na uzorku žena. Potvrđena hipoteza je u skladu sa nalazima Lankveld i saradnika (Lankveld et al., 2013) da seksualna samosvijest može imati veliki uticaj na razvoj seksualnih disfunkcija. Pozitivna povezanost je dobijena i na nivou ukupne skale za mjerjenje seksualne samosvijesti, ali i na njenim supskalama, koje mjere specifične sklonosti ka stidljivosti i samofokusu u seksualnim situacijama. Sve vrijednosti su statistički značajne i pozitivnog predznaka što ukazuje da povišeni skorovi na skalamu seksualnih disfunkcija prate povištene skorove seksualne samosvijesti. Najveći intenzitet korelacije je između supskale stidljivosti i disfunkcija kod žena. Supskala seksualne stidljivosti obuhvata ajteme poput: „*Treba mi prilično vremena da prebrodim svoju sramežljivost u seksualnim situacijama.*“, „*Brzo osjetim sram u seksualnim situacijama.*“, „*Kad se vidim tokom sekса, iritantno sam svjestan/na sebe.*“ i „*Neprestano osjećam da me druga osoba posmatra tokom sekса.*“, što ukazuje da žene kojima je svojstveno da u seksualnim situacijama osjećaju sram ili nelagodnost često imaju i poremećaje u seksualnom funkcionisanju kao što je orgazmički poremećaj, poremećaj seksualne želje ili poremećaj sa genitalno-zdjeličnom bolji.

Agresivnost kao osobina ličnosti koju karakteriše manjak kontrole u ispoljavanju agresivnih impulsa, te veće i intenzivnije agresivne reakcije u ovom istraživanju povezana je jedino sa transvetitskim fetišizmom. Ova parafilija predstavlja kontinuirano oblačenje odjeće suprotnog pola sa ciljem postizanja seksualnog uzbuđenja, te se najčešće sreće kod heteroseksualnih muškaraca koji su često oženjeni i imaju svoje porodice (Prendl, 2011; Haeberle, 2010; Davison et al., 1998). Dakle osobe sa izraženom potrebom za eksponiranjem i javnim manifestovanjem vlastitih uvjerenja, a koja leži u osnovi agresivnosti, češće su sklone da razviju seksualnu parafiliju koja uključuje oblačenje odjeće suprotnog pola radi postizanja seksualnog uzbuđenja. Postavljena hipoteza o pozitivnoj korelaciji dimenzije agresivnost i nekih vrsta parafilija kao što su egzibicionizam i sadizam u ovom istraživanju nije potvrđena, te samim tim nisu potvrđeni ni raniji nalazi u literaturi o navedenima parafilijama (Muzur i sar., 2013).

Hipoteza o postojanju negativne korelacije između seksualnih disfunkcija i dimenzije ekstraverzija ali i njene srodne samoevaluacione osobine iz upitnika Velikih pet plus dva, pozitivne

valence, je djelomično potvrđena. Ekstraverzija kao osobina ličnosti u literaturi vezuje se za pozitivne obrasce u seksualnom funkcionisanju, kao što su zadovoljstvo i eksperimentisanje u seksualnom ponašanju, te je opravdano očekivati da će ekstraverzija biti u obrnuto proporcionalnom odnosu sa poteškoćama u seksualnom funkcionisanju, odnosno sa seksualnim disfunkcijama (Birbaum i sar., 2006; Eysenck, 1976). Ne postoji statistički značajna povezanost između dimenzije ekstraverzija i seksualnih disfunkcija, ali postoji značajna negativna korelacija između pozitivne valence i disfunkcija kod žena. Negativna i pozitivna valenca predstavljaju dvije dodatne dimenzije upitnika Velikih pet plus dva i predstavljaju mjere samoevaluacije (Smederevac i sar., 2010). Pozitivna valenca obuhvata superiornost, odnosno potenciranje sopstvene važnosti, često praćeno idejama veličine i narcističkim tendencijama, i pozitivnu sliku o sebi koja obuhvata pozitivan stav i realnu svijest o sebi i sopstvenim vrijednostima i morlanim načelima. Sa druge strane, suprotno od pozitivne valence je negativna valenca koja obuhvata manipulativni dio ličnosti koji se ogleda u nametljivosti, spletkarenju i iskorištavanju drugih za postizanje svojih ciljeva, kao i negativnu sliku o sebi odnosno intenzivnu svijest o negativnim crtama ličnosti i nedostatku pozitivnih osobina. Dakle, ovaj rezultat upućuje da se kod žena koje karakteriše nedostatak samopoštovanja, snishodljivost i samoumanjivanje, što je svojstveno za nizak skor na dimenziji pozitivne valence, često mogu javiti specifični poremećaji disfunkcionalnog seksualnog ponašanja, kao što je orgazmički poremećaj, poremećaj seksualne želje ili poremećaj sa genitalno-zdjeličnom bolji. Ove samoevaluacione dimenzije ličnosti su u našem istraživanju pokazale i veliki broj korelacija sa skalama seksualnog ponašanja. Povišen skor na dimenziji negativne valence u ovom istraživanju povećava šansu za javljanjem emocionalne opsjednutosti, samosvijesti koja se javlja u seksualnim situacijama, sklonosti ka ukupno svim oblicima parafilija ali i posebno povećava šansu za sklonosti vojerizmu, egzibicionizmu, sadizmu, fetišizmu, te sklonosti dječjoj i adolescentskoj pedofiliji. Sa druge strane pozitivna samoevaluacija ima tendenciju da smanjuje stidljivost i povećava samofokus u seksualnim situacijama, uz pozitivnu izraženu valencu idu i pozitivni stavovi roditelja ispitanika u vezi sa seksualnim temama, ali ova dimenzija povećava i šansu za javljanjem ukupnih parafilija, egzibicionizma i fetišizma. Zanimljivo je da negativna valenca, pored velikog broja korelacija, ne pokazuje povezanost sa seksualnim disfunkcijama, dok pozitivna valenca smanjuje šansu za javljanjem seksualnih disfunkcija kod žena.

Ispitanici u ovom istraživanju koji imaju izraženu otvorenost češće su u djetinjstvu imali roditelje sa kojima su u ugodnoj atmosferi mogli da razgovaraju o seksualnim temama. Otvorenost

prema iskustvu ili samo otvorenost u suštini predstavlja težnju ka ostvarivanju viših ciljeva i stalnom napredovanju i usavršavanju kako na intelektualnom planu, tako i na kreativnom planu ili u vidu različitih interesovanja. Obuhvata intelekt, odnosno dimenziju radoznalosti, težnji za traganjem za novim informacijama i odgovorima na pitanja od interesa. Traženje novina je druga dimenzija otvorenosti koja obuhvata težnju za doživljavanjem novih iskustava i isprobavanjem novih stvari (Smederevac i sar., 2010). Pored interesovanja za doživljavanjem novim iskustava u vidu putovanja i upoznavanja različitih kultura, zanimljiv je rezultat ovog istraživanja o tome da otvoreniji ljudi češće mogu da razviju sklonosti prema ukupnim parafilijama ali i posebnoj dimenziji parafilia – fetišizmu.

Hipoteza o značajnoj negativnoj povezanosti savjesnosti sa skalom emocionalne promiskuitetnosti u ovom istraživanju nije potvrđena. Iako su nalazi autora prethodnih istraživanja govorili u prilog ovoj pretpostavci, odnosno da osobe sa višim skorovima na skali emocionalne promiskuitetnosti imaju niže nivoje savjesnosti (Lalduhavmi., 2019; Jones & Paulhuss, 2012), u ovom istraživanju nisu dobijene statistički značajne korelacije sa navedenim dimenzijama ličnosti. Savjesnost je dimenzija ličnosti koja se odnosi na stav prema obavezama, te obuhvata tri supskale: samodisciplina, istrajnost i promišljenost. Samodisciplinovane osobe su one osobe koje svoje obaveze shvataju veoma odgovorno, istrajnost se odnosi na upornost, volju, snagu i motivaciju za postizanjem viših ciljeva, dok promišljenost predstavlja opreznost u donošenju odluka. Savjesnost je u ovom istraživanju kao osobina ličnosti povezana sa jednom dimenzijom seksualnog ponašanja koja se odnosi na samosvjesnost u seksualnim situacijama, odnosno samofokusiranost koju osobe sa visokim skorom savjesnosti imaju u toku seksualne situacije. Dakle, osobe koje imaju visok nivo odgovornosti prema obavezama imaju sličan način zaljubljivanja i stvaranja romantičnih osjećaja kao i osobe koje imaju niži nivo odgovornosti. Emocionalna promiskuitetnost je u značajnij pozitivnoj korelaciji jedino sa dimenzijom negativna valenca, odnosno osobe sklonije stvaranju učestalih i različitih romantičnih osjećaja često imaju negativnu samoevaluaciju, tj. sebe procjenjuju kao opasne osobe i imaju svijest o vlastitim nepoželjnim osobinama i nedostatku pozitivnih osobina.

Seksualno ponašanje žena i muškaraca

Razlike između polova su evidentne u većini segmenata ljudskog postojanja a najviše u pogledu polnih karakteristika koje posredno određuju način, vrstu, učestalost i intenzitet seksualnog ponašanja kako na bihevioralnom tako i na kognitivnom, afektivnom i konativnom nivou. Da bi se obuhvatila slojevitost manifestacije seksualnosti u čovjekovoj prirodi, u ovom istraživanju bila je implementirana svaka od dimenzija doživljavanja seksualnog ponašanja, te je najviše pažnje bilo posvećeno objektivno najpristupačnijim informacijama a koji se tiču manifestacije seksualnosti u ponašanju žena i muškaraca.

Hipoteza o razlici između muškaraca i žena u seksualnim aktivnostima i konzumiranju seksualnih sadržaja je potvrđena u ovom istraživanju, što je u skladu sa teorijom seksualne ekonomije. Prema ovoj teoriji muškarci imaju veći seksualni nagon od žena, dok su ulaganja povezana sa seksualnim ponašanjem veća kod žena nego kod muškaraca (Byers, & Wang, 2004). Muškarci izjavljuju da žele u prosjeku četiri puta više seksualnih partnera u sljedećih pet godina nego žene (Gangestad, & Simpson, 2000). Seksualne aktivnosti su operacionalizovane varijablom o učestalosti seksualnih odnosa i masturbacije, dok je konzumiranje seksualnih sadržaja operacionalizovano učestalošću gledanja pornografskih sadržaja. Obe varijable se nalaze u sklopu sociodemografskog upitnika. Na jednom kraju kontinuma nalaze se žene, koje se češće izjašnjavaju da nikada ne upražnjavaju seksualne odnose, dok se više muškaraca grupiše na drugom kraju kontinuma sa odgovorom da seksualne odnose imaju više puta dnevno. Sličan rezultat, ali sa jačom veličinom efekta, dobijen je i u poređenju razlika kada je riječ o konzumiranju pornografskih sadržaja.

Potvrđivanjem hipoteze o tome da muškarci imaju manje restriktivnu socioseksualnu orijentaciju od žena dobijen je još jedan rezultat „u korist“ muškaraca. Socioseksualna orijentacija kao dimenzija seksualnog ponašanja ima više nivoa: ponašanje, stavove i želje, pri čemu se ponašanje odnosi na ukupnu raspodjelu resursa u vidu novca ili vremena na kratkoročne ili dugoročne reproduktivne strategije, stavovi predstavljaju dispozicije u evaluaciji neobaveznih romantičnih veza, dok želje obuhvataju motivacionu dispoziciju za izbor raspodjele tih resura (Simpson, & Gangestad, 1992). Provjerom pretpostavke o postojanju individualnih razlika kada je riječ o polnoj distribuciji, potvrđen je rezultat autora ove teorije o tome da su muškarci češće nego

žene nerestriktivne socioeksualne orijentacije, te je dobijena umjerena veličina efekta te razlike. Muškarci su značajno spremniji da se upuste u seksualnu vezu bez bliskosti, vjernosti i emocionalne povezanosti i često stupaju u seksualne odnose sa većim brojem partnera, za razliku od žena koje karakterišu restriktivniji stavovi kada je riječ o socioeksualnosti. Žene u tom smislu imaju dugoročne seksualne strategije, potrebno im je više vezanosti i emocionalne bliskosti s partnerom prije stupanja u seksualni odnos, što je u skladu sa rezultatima autora Hrgović i Polšek (2004) i Simpson i Gangestad (1992). Kada je riječ o emocionalnoj komponenti seksualnosti, u istraživanju je korištena skala koja operacionalizuje tendenciju za stupanjem u romantične veze i stvaranje emotivne povezanosti sa partnerom brzo, često i manje diskriminatoryno. Skalom emocionalne promiskuitetnosti/opsjednutosti u rezultatima dobijena je značajna razlika kod žena i muškaraca koja upućuje da su muškarci češće promiskuiteti kada je riječ o razvoju emotivnih i romantičnih osjećaja brzo, lako i sa manje definisanim kriterijumima, te da su samim tim skloniji nevjerstvu u odnosima sa trenutnim partnerima (Jones, 2013). Sa druge strane, žene imaju veće skorove u kognitivnoj dimenziji seksualnog ponašanja koja je operacionalizovana skalom seksualne samosvijesti koja se odnosi na svjesnost, psihološku prisutnost i kapacitet pažnje u toku seksualnih aktivnosti.

Hipoteza o većoj seksualnoj samosvijesti žena u odnosu na muškarce je potvrđena, što je u skladu sa nalazima drugih autora (Lankveld et al., 2013; Van Lankveld et al., 2008). Dakle, žene su u određenoj mjeri sklonije da postanu svjesne sebe u seksualnoj situaciji. Osobe sa većim nivoom seksualne samosvijesti su u većem riziku da razviju neke od seksualnih disfunkcija, što je takođe provjerno na uzorku muškaraca i žena, te je dobijeno da je ova povezanost neznatno veća na poduzorku muškaraca nego žena. Muškarci imaju veće i pozitivnije rezultate i kada je riječ o skali koja mjeri iskustva, doživljaje i stavove koje osobe imaju u djetinjstvu, a u vezi su sa seksualnošću. Seksualna istorija u kontekstu ranih iskustava iz djetinjstva u izlaganju seksualnim sadržajima, odnosno izlaganje golotinji i spavanje u roditeljskom krevetu, kao i roditeljski stavovi o seksualnosti, smatraju se bitnom odrednicom za funkcionisanje u odrasлом dobu. Ova iskustva mogu pozitivno da utiču na indekse prilagođavanja u budućnosti djeteta, naravno ukoliko su pozitivno doživljena (Lewis, & Janda, 1988). U istraživanju je potvrđeno da postoje polne razlike i kada je riječ o doživljaju sopstvene seksualne istorije i prilagođavanja, pa su tako muškarci značajno više bili izloženi prijatnjim razgovorima u vezi sekusalnosti sa svojim roditeljima,

odnosno roditelji muškaraca su imali pozitivnije stavove u vezi sa seksualnošću nego roditelji žena, dok u pogledu izlaganja golotinji, kao drugoj supskali ovog upitnika, nema značajne razlike.

U okviru hipoteze da su muškarci češće skloni sadizmu i mazohizmu od žena, provjerene su i razlike između polova u pogledu sklonosti ka sadomazohizmu. Ova hipoteza je odbačena, što nije u skladu sa očekivanjima ranijih istraživanja koji su ovaj smijer polne razlike u sadomazohizmu smatrali predrasudom (Reiche, 2000; prema De Lemanter et al., 2006). Dakle, u ovom istraživanju žene su pokazale veću sklonost da razviju tendenciju ka sadizmu ili mazohizmu u seksualnim situacijama. Naše istraživanje je, pored seksualnog ponašanja koje se smatra normalnim i zdravim, obuhvatilo i patološku seksualnost koja je u Dijagnostičkom i statističkom priručniku za mentalne poremećaje (APA, 2013) definisana kroz dva konstrukta, od kojih se jedan odnosi na sklonost parafilijama i obuhvata sljedeće poremećaje: voajerizam (uhođenje drugih u intimnim aktivnostima), egzibicionistički poremećaj (izlaganje genitalija), poremećaj sa seksualnim mazohizmom (doživjavanje poniženja, vezanja ili patnje), poremećaj sa seksualnim sadizmom (nanošenje poniženja, vezanja ili patnje), pedofilični poremećaj (seksualna usmjerenost na djecu i/ili adolescente), fetišistički poremećaj (korištenje neživih predmeta ili visokospecifična usmjerenost na negenitalne dijelove tijela) i transvestitski poremećaj (seksualno uzbudjuće oblačenje u odjeću drugog pola). Prema rezultatima pomenutog istraživanja autora Reiche (2000; prema De Lemanter et al., 2006) sadizam i mazohizam su seksualne varijacije koje se, suprotno predrasudama, češće javljaju kod muškaraca nego kod žena. Trivijalna ali statistički značajna razlika između polova je pronađena u ovom istraživanju, ali je dobijeno da su žene više sklone sadizmu i mazohizmu od muškaraca, iako se ovakva polna distribucija u nalazima nekih autora smatra predrasudom (De Lemanter et al., 2006).

Na poduzorku muškaraca provjerna je interesantna pretpostavka koja se u literaturi o sadizmu i mazohizmu često navodi. Prema rezultatima u literaturi sklonost ka sadizmu i mazohizmu je usko vezana za status u društvu, te da su muškarci na visokim položajima i od visokog autoriteta u društvu često mazohiste i da im ova parafilia pruža mogućnost bijega iz stroga kontrolisanog života u javnosti (Spengler et al., 1977; Leo, 1981; prema Davison et al., 1998; Masters, & Johnson, 2006). Sa druge strane, muškarci koji su u javnom životu submisivni biće više skloni ispoljavanju sadističkih tendencija kako bi prevazišli svoj submisivni položaj i poboljšali samopoštovanje i samopouzdanje (Masters, & Johnson, 2006). Ova hipoteza nije

potvrđena na uzorku muškaraca u ovom istraživanju ($N=203$), odnosno, pokazano je da nema statistički značajne razlike u sklonosti ovim parafilnim ponašanjima kada se u obzir uzme stepen formalnog obrazovanja i finansijska stabilnost muških ispitanika u ovom istraživanju, što nije u skladu sa nalazima pomenutih istraživača. Dakle, svi muškarci u uzorku ovog istraživanja imaju podjednaku šansu da razviju sklonost ka sadizmu ili mazohizmu, bez obzira na to koliko su uspješni i cijenjeni u društvu, kada se u obzir uzme njihov materijalni ili obrazovni status.

Hipoteza da su žene više sklone seksualnim disfunkcijama nego muškarci, u ovom istraživanju je potvrđena. Obzirom da su Skale za procjenu sklonosti seksualnim disfunkcijama (SSD) formulisane tako da odvojeno mjere disfunkcije kod muškaraca i kod žena, pa tako postoji verzija za žene i verzija za muškarce, te da je broj ajtema u verzijama različit, ova hipoteza je provjerena primjenom harmonijske aritmetičke sredine. Harmonijska aritmetička sredina (Harmonic Mean) se koristi za procjenu prosječne veličine grupe kada veličine uzorka u grupama nisu jednake. Harmonijska sredina je ukupni broj uzoraka podijeljen sa zbirom recipročnih vrijednosti veličina uzorka. Vrijednost harmonijske sredine je veća u verziji SSD skale za žene. U verziji za muškarce ova vrsta aritmetičke sredine značajno manja, što ukazuje da žene imaju ukupno više skorove na primjenjenoj skali, te da su žene više sklone da razvijaju simptome seksualnih disfunkcija nego muškarci, te je ovaj rezultat u skladu sa rezultatima stranih autora (Bancroft et al., 2003; Heiman, 2002; Laumann et al., 1999).

Zaključci

Ovo istraživanje se bavilo utvrđivanjem i ispitivanjem veze između osobina ličnosti i dimenzija normalnog i patološkog seksualnog ponašanja kod žena i muškaraca koji žive na području Bosne i Hercegovine. Osobine ličnosti koje su korištene za potrebe ovog istraživanja su: neuroticizam, savjesnost, ekstraverzija, otvorenost, prijatnost, pozitivna valenca i negativna valenca, a koje se nalaze u sklopu Upitnika Velikih pet plus dva. Dimenzije seksualnog ponašanja obuhvatale su veliki broj varijabli u sklopu skala za procjenu sociosexualne orientacije, emocionalne promiskuitetnosti, seksualne istorije i prilagođavanja, seksualne samosvijesti, te patološkog dijela seksualnosti u sklopu skala za procjenu sklonosti parafilijama i seksualnih disfunkcija koje su prvi put konstruisane za potrebe ovog istraživanja.

Prema rezultatima istraživanja provedenog na uzorku od 507 ispitanika, od kojih je 304 ispitanika ženskog pola (60%) i 203 ispitanika muškog pola (40%), prosječne dobi $29,4 \pm 10,8$ godina možemo zaključiti da:

1. Glavna hipoteza o statistički značajnoj povezanosti osobina ličnosti i seksualnog ponašanja je potvrđena u ovom istraživanju, što je u skladu sa rezultatima prethodnih istraživanja koja su se bavila temom seksualnosti (Velagić, 2018; Jones, 2013; Lankveld et al., 2013; Muzur i sar., 2013; Prendl, 2011; Obradović i Dinić, 2010; Smederevac i sar., 2010; Mužinić i Vukota, 2010; Penke, & Asendorf, 2008; Masters, & Johnson, 2006 i drugi). Osobine ličnosti imaju višestruki značaj kada je riječ o usmjeravanju i intenzitetu aspekata seksualnog ponašanja kod žena i muškaraca u Bosni i Hercegovini. Većina pomoćnih hipoteza je takođe potvrđeno, dok je šest hipoteza odbačeno zbog toga što u rezultatima nisu dobijeni statistički značajni parametri. Zanimljiv rezultat dobijen je u vezi sa hipotezom da je agresivnost, kao dimenzija ličnosti, u vezi sa nekim parafilnim ponašanjima kao što su sadizam i egzibicionizam, koja u ovom istraživanju nije potvrđena. Posebno je iznenadjuće što nije dobijena značajna korelacija sadizma i agresivnosti, obzirom da se sadizam u Foucaultovoj teoriji smatra drugim nivoom interferencije agresivnosti, te se ova povezanost uzima gotovo defaultno. Takođe, suprotno očekivanjima odbačena je i pretpostavka da su mlađe osobe emocionalno promiskuitetnije od starijih, odnosno dobiteno je da su stariji ispitanici više skloni da stvaraju emocionalne veze brzo, često i manje diskriminatoryno. Pored toga, u ovom istraživanju je potvrđena i jedna predrasuda o tome da su

žene češće sklone sadomazohizmu, koja je u ranijim istraživanjima bila odbačena i smatrana stereotipom. Nije potvrđeno ni očekivanje da su uspješniji muškarci (visokoobrazovani, stabilnog ekonomskog statusa) skloniji mazohizmu, za razliku od manje uspješnih muškaraca koji su više skloni sadizmu, iako je distribucija ovog smjera višestruko potvrđena u postojećoj literaturi.

2. Kao značajan produkt ovog istraživanja nastale su dvije skale za procjenu patološkog seksualnog ponašanja, a koje se odnose na sklonosti parafilijama i sklonost seksualnim disfunkcijama. Psihometrijskom analizom konstruisanih skala dobijeni su podaci o faktorabilnosti Upitnika sklonosti parafilijama (SSP) i Upitnika seksualnih disfunkcija (SSD) što implicira da ove skale pokazuju dobre psihometrijske karakteristike u oblasti izdvajanja faktora. Analizom glavnih komponenti (PCA) u sklopu Upitnika sklonosti parafilijama izdvojena su četiri faktora koja obuhvataju dimenzije sadizma, mazohizma, egzibicionizma i fetišizma u okviru prvog faktora, zatim dimenziju dječje i adolsecentske pedofilije u okviru drugog faktora, te transvetstitskog fetišizma i voajerizama u okviru trećeg i četvrtog faktora. Interkorelacije između navedenih faktora su pozitivne i statistički značajne, što ukazuje na postojanje koherentnosti prostora mjerenja sklonosti ka parafilijama i na to da ajtemi stvaraju pravilnost u mjerenju koja bi se u globalu mogla nazvati opšta sklonost ka parafilnim oblicima ponašanja. U Upitniku seksualnih disfunkcija ekstrahovano je ukupno pet faktora, od kojih su dva u muškoj verziji upitnika i opisuju poteskoće sa postizanjem/održavanjem erekcije i ejakulacije, hipoaktivnu seksualnu želju i specifične teškoće sa ejakulacijom. U ženskoj verziji prvi faktor koji opisuje orgazmički poremećaj, drugi faktor se odnosi na dimenziju smanjene želje i interesovanja za učestvovanje u seksualnom odnosu sa partnerom, kao i smanjenim uzbudjenjem u seksualnim situacijama, dok treći faktor sadrži dimenziju koja se opisuje kao poremećaj sa genitalnom/zdjeličnom bolji pri penetraciji. Interkorelacije faktora seksualnih disfunkcija su takođe pozitivnog predzanaka i statistički su značajne, što ukazuje da je prostor mjerenja dimenzije seksualnih disfunkcija konzistentan, i da ajtemi ukupno mijere nešto što bi se moglo nazvati opštom sklonosću ka nastanku seksualnih disfunkcija.

Na osnovu navedenog može se zaključiti da konstruisane skale pružaju širok okvir za ispitivanje konstrukata patološke seksualnosti, a samim tim i seksualnog ponašanja, uključujući sve aspekte koji ukazuju da ovakav vid seksualnog ponašanja postoji, što omogućuje preciznije određivanje njihovih korelata. Psihometrijskom konstrukcijom skala patološkog dijela

seksualnosti, koja je inicirana opaženim deficitom psiholoških isntrumenata koji mijere ove konstrukte, u ovom istraživanju je prikazan eksplorativni karakter psihometrijske validacije kao i potencijal da budućim nastavkom validacionog postupka ove skale dostignu i ispune zahtjeve praktične primjene u psihologiji, psihijatriji i medicini.

3. Sociodemografske karakteristike poput pola, godina starosti, veličine mjesta stanovanja, visine prosječnih mjesecnih primanja, vjere, nacionalnosti, sklonosti rizičnim ponašanjima i slično, pokazale su vrlo snažan uticaj na varijable seksualnog ponašanja. Na osnovu seta korelacija može se zaključiti da su ispitanici koji imaju rizičnije socijalno ponašanje, a koje se manifestuje kroz odgovore na pitanja u sociodemografskom upitniku, češće liberarnijih stavova i ponašanja kada je riječ o socijalnom i emocionalnom aspektu seksualnog ponašanja. Zanimljivo je da su emocionalno više opsjednuti, odnosno skloniji da se zaljubljuju često, brzo i manje diskriminatorno stariji ispitanici i ispitanici koji su kasnije stupili u seksualne odnose i koji seksualne odnose upražnjavaju rijetko. U kognitivnom dijelu seksualnog ponašanja manifestovanog putem skale o seksualnoj samosvijesti i seksualnoj istoriji i prilagođavanju, odnosno sjećanja na događaje iz djetinjstva, žene imaju izraženiji nivo svjesnosti i stidljivije su u seksualnim situacijama od muškaraca, dok su ispitanici iz ruralnih područja češće bili izloženi nudizmu u djetinjstvu.

Muškarci su adekvatnije seksualno prilagođeni od žena zbog pozitivnijih roditeljskih stavova i otvorenijeg pristupa njihovih roditelja u razgovoru o temama seksualnosti. Ispitanici koji su skloniji rizičnom ponašanju uglavnom su skloniji i seksualnim parafilijama, a oni ispitanici koji često masturbiraju i gledaju pornografski sadržaj skloniji su voajerizmu, mazohizmu, sadizmu, fetišizmu i adolescentskoj pedofiliji. Ispitanici koji često konzumiraju alkohol i psihoaktivne supstance skloniji su egzibicionizmu, mazohizamu i sadizmu, dok ispitanici koji često upražnjavaju seksualne odnose su skloniji sadizmu. Osobe koje žive u većoj sredini sklonije su voajerizmu, dok je život u ruralnoj sredini povezan sa sklonosću dječjoj pedofiliji. Homoseksualnost i aseksualnost su u korelaciji sa transvestitskim fetišizmom i adolescentskom pedofilijom, dok su stariji ispitanici u stalnom radnom odnosu skloniji voajerizmu i egzibicionizmu. Kada je riječ o seksualnim disfunkcijama kod žena i muškaraca, zanimljiva i nelogična je povezanost između pušača koji konzumiraju manji broj cigareta u danu i seksualnih disfunkcija kod muškaraca. Pored toga disfunkcije su češće kod muškaraca koji su kasnije dobili

prvu poluciju, dok su disfunkcije kod žena značajno češće u određenom procentu žena koje rijetko imaju seksualne odnose.

4. Svaka od osobina ličnosti ima pojedinačni uticaj na aspekte seksualnog ponašanja. Visok nivo neuroticizma prati i povišene skorove na skali seksualne samosvijesti, neurotične osobe imaju veću šansu da su u djetinjstvu živjeli sa roditeljima koji imaju negativan stav prema temama u vezi seksualnosti, ali su takođe češće skloni transvetstitskom fetišizmu, odnosno privlačnosti prema odjeći i obući koja je karakteristična za suprotan pol od njihovog sopstvenog. Neuroticizam je u najsnažnijoj povezanosti sa seksualnim disfunkcijama kod žena, dok kod muškaraca neuroticizam nema veze sa seksualnim disfunkcijama. Osobina ličnosti agresivnost je u vezi jedino sa transvetstitskim fetišizmom, dok su dimenzije samoevaluacije povezane sa mnogim aspektima seksualnog ponašanja. Povišen skor na dimenziji negativne valence povećava šansu za javljanjem emocionalne opsjednutosti, samosvijesti koja se javlja u seksualnim situacijama, kao i šansu za javljanjem svih oblika parafilija ali i posebno povećava šansu za sklonosti vojerizmu, egzibicionizmu, sadizmu, fetišizmu, te sklonosti dječjoj i adolescentskoj pedofiliji. Sa druge strane pozitivna samoevaluacija ima tendenciju da smanjuje stidljivost i povećava samofokus u seksualnim situacijama, a osobe sa ovom osobinom su češće u djetinjstvu imali roditelje sa pozitivnim stavovima u vezi sa seksualnim temama. Međutim, ova dimenzija povećava i šansu za javljanjem ukupnih parafilija, te egzibicionizma i fetišizma.

Zanimljivo je da negativna valenca, pored velikog broja korelacija, ne pokazuje povezanost sa seksualnim disfunkcijama, dok pozitivna valenca smanjuje šansu za javljanjem seksualnih disfunkcija kod žena. Otvoreniji ljudi su skloniji da razviju sklonosti prema ukupnim parafilijama ali i posebnoj dimenziji parafilija – fetišizmu, te su u djetinjstvu imali otvoreni odnos sa roditeljima po pitanju razgovora o seksualnim temama. Savjesnost je u ovom istraživanju kao osobina ličnosti povezana sa jednom dimenzijom seksualnog ponašanja koja se odnosi na samosvjesnost u seksualnim situacijama, odnosno samofokusiranost koju osobe sa visokim skorom savjesnosti imaju u toku seksualne situacije.

5. Razlike između polova su evidentne u većini segmenata ljudskog postojanja, a naročito su očigledne kada je riječ o seksualnom ponašanju. Žene se češće izjašnjavaju da nikada ne upražnjavaju seksualne odnose, ne masturbiraju i ne gledaju pornografski sadržaj, dok se više

muškaraca grupiše na drugom kraju kontinuma sa odgovorom da navedena ponašanja imaju više puta dnevno. Muškarci su češće nego žene nerestriktivne socioeksualne orijentacije, češće promiskuitetni kada je riječ o razvoju emotivnih i romantičnih osjećaja brzo i lako, te su samim tim skloniji nevjerstvu u odnosima sa trenutnim partnerima. Sa druge strane, žene imaju veće skorove u kognitivnoj dimenziji seksualnog ponašanja koja je operacionalizovana skalom seksualne samosvijesti koja se odnosi na svjesnost, psihološku prisutnost i kapacitet pažnje u toku seksualnih aktivnosti. Žene su više sklone sadizmu i mazohizmu od muškaraca, iako se ovakva distribucija u nalazima nekih autora smatra predrasudom (De Lemanter et al., 2006). Na poduzorku muškaraca provjerena je interesantna pretpostavka koja se u literaturi o sadizmu i mazohizmu često navodi, o tome da su muškarci na viskoim položajima i od visokog autoriteta u društvu često mazohiste i da im ova parafilia pruža mogućnost bijega iz strogo kontrolisanog života u javnosti. Ova pretpostavka nije potvrđena na uzorku muškaraca u ovom istraživanju ($N=203$), odnosno, pokazano je da nema statistički značajne razlike u sklonosti ovim parafilnim ponašanjima kada se u obzir uzme stepen formalnog obrazovanja i finansijska stabilnost muških ispitanika u ovom istraživanju. Žene su više sklone da razvijaju simptome seksualnih disfunkcija nego muškarci, čime su potvrđeni rezultati prethodnih istraživanja na temu seksualnih disfunkcija.

Značaj, nedostaci i ograničenja studije uz smjernice za dalja istraživanja

Analizirajući rezultate provedenog istraživanja neophodno je istaknuti nekoliko objektivnih ograničenja i nedostataka, koji proizilaze kako iz metodoloških ograničenja tako i iz problema istraživanja. Uzorak ispitanika u ovom istraživanju je prigodan, čine ga punoljetne osobe koje žive na području Bosne i Hercegovine koji su bili dostupni, odnosno koji su pristali da učestvuju u istraživanju čiji je predmet interesovanja seksualnost koja je nažalost, kod jednog dijela ljudi još uvijek tabu tema, te je određen broj potencijalnih učesnika u ovom istraživanju odbio ili odustao da u istom učestvuje. Rezultati istraživanja se temelje na samoprocjeni i samoocjenjivanju, koje mogu biti tačne ali takođe mogu biti pristrasne i neistinite, ali je to jedini način da se dođe do uvida u privatne i intimne karakteristike ispitanika kao što su podaci o seksualnom ponašanju.

Dobijeni rezultati ovog istraživanja imaju i određene praktične implikacije i višestruku vrijednost. Značaj i vrijednost ovog istraživanja između ostalog leži u činjenici da je prema dostupnoj naučnoj bazi podataka, ovo jedna od rijetkih studija u regiji koja se bavi seksualnim ponašanjem ljudi a naročito patološkim seksualnim ponašanjem. O tome svjedoči činjenica da psihološki mjerni instrument koji mjeri patološki dio seksualnog funkcionisanja nije dostupan na našem govornom području. Iz tog razloga proizašla je ideja i potreba da se za izradu ovog istraživanja konstruiše instrument koji će mjeriti sklonost ka patološkim oblicima seksualnog funkcionisanja, odnosno da se konstruišu dvije skale – za procjenu sklonosti ka seksualnim parafilijama i procjenu sklonosti seksualnim disfunkcijama kod žena i muškaraca. Ovo je prvo istraživanje u kojem su evaluirane psihometrijske karakteristike Upitnika seksualnih disfunkcija (SSD) i Upitnika sklonosti parafilijama (SSP), i važno je napomenuti da skale koje su konstruisane specifično za potrebe ovog istraživanja pokazuju veoma dobre psihometrijske karakteristike. Prednost novokonstruisanih skala je što pružaju širok okvir za ispitivanje konstrukata patološke seksualnosti, a samim tim i seksualnog ponašanja, uključujući sve aspekte koji ukazuju da ovakav vid seksualnog ponašanja postoji, što omogućuje preciznije određivanje njihovih korelata. Skale će uz dodatne faze evaluacije i pripreme moći da se koriste i u kliničke svhe, odnosno moguća je i praktična primjena ovih skala u medicinskim, psihološkim i psihoterpijskim praksama, što predstavlja jedan od najvećih doprinosa i potencijala koje ova disertacija ima za naučnu i stručnu javnost.

Jedna od smjernica za buduća istraživanja na odnose se na širu obuhvaćenost uzorka koja će biti prikladnija za donošenje generalnijih zaključaka o specifičnoj temi kao što je seksualnost. Zatim, potrebno je konkretnije korišćenje skala seksualnih parafilija i disfunkcija koje su u ovom istraživanju konstruisane i primjenjene na eksplorativnom nivou. Značajno je istaći da na ukupno socijalno funkcionisanje, pa tako i na seksualnost i konkretno seksualno ponašanje utiču i drugi brojni faktori vaspitanja, različiti kulturološki i faktori tradicije koja zavisi od užeg i šireg okruženja u kojem osoba odrasta i živi, te bi ovi faktori trebali da se uzmu u obzir u budućnosti. Dobijeni nalazi ovog istraživanja doprinose razumijevanju normalnog i patološkog dijela seksualnosti, ali i insinuiraju kompleksnost efekata socijalizacije na psihički život svake osobe, te otvaraju brojna pitanja o drugim aspektima procesa socijalizacije kojima bi trebalo posvetiti pažnju u budućim istraživanjima. Nameće se zaključak da je ovo područje veoma značajno ne samo za istraživanje faktora koji doprinose da osoba manifestuje određena seksualna ponašanja, već i za postizanje širine u konceptualizovanju shvatanja seksualnog ponašanja, naročito shvatanja dijagnostike i preventivnih procedura kada je riječ o patološkom seksualnom funkcionisanju koje je u najvećoj mjeri povezano sa mentalnim zdravljem svakog pojednica. U programe prevencije bi svakako trebalo uključiti prije svega psihoedukaciju i medicinsku edukaciju mladih ljudi o opasnostima koje sa sobom nose rizična seksualna ponašanja, zatim edukaciju o psihološkim aspektima seksualnih disfunkcija i parafilija u cilju individualnog prepoznavanja i targetiranja određenih sklonosti seksualnim patologijama, te adekvatnog i blagovremenog reagovanja.

Takođe je bitno istaknuti da ovaj rad daje značajan doprinos u razbijanju stigme i predrasuda, te promovisanju značaja seksualnog i psihičkog zdravlja. Rad podsjeća naučnu i stručnu zajednicu, ali i javnost, o prisutnosti seksualnih patoloških oboljenja koje su tematski rijetko zastupljene u javnom mijenju i često su banalizovane, a koje su zapravo vrlo zastupljene, složene i izuzetno značajne za mentalno zdravlje cjelokupnog stanovništva.

V LITERATURA

- Ainsworth, S. E., & Baumeister, R. F. (2012). Changes in sexuality: How sexuality changes across time, across relationships, and across sociocultural contexts. *Clinical Neuropsychiatry: Journal of Treatment Evaluation*, 9, 32–38.
- American Psychiatric Association – DSM-V. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). Washington, DC: Author.
- Asendorpf, J. B., Penke, L., & Back, M. D. (2011). From dating to mating and relating: Predictors of initial and long-term outcomes of speed-dating in a community sample. *European Journal of Personality*, 25(1), 16-30.
- Arbanas, G. (2021). Sexes, gender identities and sexual orientations and group analysis. *Psihoterapija*, 35(1-2), 3-28.
- Bakić, Z. (2021). Veliki podaci u psihologiji ličnosti. *Psychē: Časopis studenata psihologije*, 4(1), 288-298.
- Baker, E. H. (2014). Socioeconomic status, definition. *The Wiley Blackwell encyclopedia of health, illness, behavior, and society*, 2210-2214. doi.org/10.1002/9781118410868.wbehibs395
- Bancroft, J., Loftus, J., & Long, J. S. (2003). Distress about sex: A national survey of women in heterosexual relationships. *Archives of sexual behavior*, 32, 193-208.
- Barišić, J. (2006). Frojd i seksualnost-povodom 150-godišnjice rođenja Sigmunda Frojda. *Engrami*, 28(1-2), 43-51.
- Baumeister, R. F., & Tice, D. M. (1988). Metatraits. *Journal of personality*, 56(3), 571-598.
- Birnbaum, G. E., Reis, H. T., Mikulincer, M., Gillath, O., & Orpaz, A. (2006). When sex is more than just sex: attachment orientations, sexual experience, and relationship quality. *Journal of personality and social psychology*, 91(5), 929.
- Bojić, J. M. (2020). Odnos ličnosti i predrasuda: Teorijska osnova i pregled empirijskih nalaza. *Psychological Topics*, 29(3), 707-728.
- Burns, A., Futch, V. A., & Tolman, D. L. (2011). It's like doing homework": Academic achievement discourse in adolescent girls' fellatio narratives. *Sexuality Research & Social Policy: A Journal of the NSRC*, 8(3), 239–251.
- Buss, D. M., & Schmitt, D. P. (1993). Sexual Strategies Theory: An evolutionary perspective on human mating. *Psychological Review*, 100(2), 204–232.

- Byers, E. S., & Wang, A. (2004). Understanding sexuality in close relationships from a social exchange perspective. In J. H. Harvey, A. Wenzel, & S. Sprecher (Eds.), *The handbook of sexuality in close relationships* (pp. 203–234). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Carver, C. S., & Scheier, M. F. (1978). Self-focusing effects of dispositional self-consciousness, mirror presence, and audience presence. *Journal of personality and social psychology*, 36(3), 324.
- Cassirer, N., & Reskin, B. (2000). High hopes: Organizational position, employment experiences, and women's and men's promotion aspirations. *Work and occupations*, 27(4), 438-463.
- Cattell, R. B. (1966). The scree test for the number of factors. *Multivariate behavioral research*, 1(2), 245-276.
- Cervone, D., & Pervin, L. A. (2022). *Personality: Theory and research*. John Wiley & Sons.
- Cherri, Z., Gil Cuesta, J., Rodriguez-Llanes, J. M., & Guha-Sapir, D. (2017). Early marriage and barriers to contraception among Syrian refugee women in Lebanon: a qualitative study. *International journal of environmental research and public health*, 14(8), 836.
- Čolović, P., Smederevac, S. i Mitrović, D. (2014). Velikih pet plus dva: validacija skraćene verzije. *Primjenjena psihologija*, 7.
- Davison, G. C., Neale, J. M., Hautzinger, M., & Fliegel, S. (1998). *Klinische Psychologie*. Weinheim: Beltz.
- DeLamater, J., Hyde, J. S., & Fong, M. C. (2006). *Sexual behavior at ages 62 to 67: A biopsychosocial approach*. Center for Demography and Ecology, University of Wisconsin.
- Dinić, B. i Knežević, G. (2009). Relacije seksualnog ponašanja i osobina ličnosti u kontekstu polnog dimorfizma. *Psihologija*, 42(3), 357-373.
- Dinić, B. (2008). Evaluacija skale traženja seksualnih senzacija. *Ljubav, seks, mladi*, 77.
- Drescher, J. (2015). Queer diagnoses revisited: The past and future of homosexuality and gender diagnoses in DSM and ICD. *International review of psychiatry*, 27(5), 386-395.
- Drucker, D. J. (2012). Marking sexuality from 0–6: The Kinsey scale in online culture. *Sexuality & Culture*, 16, 241-262.
- Erikson, E.H. (2008). *Identitet i životni ciklus*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Faiza, A. (2022). Emotional Promiscuity and Emotional Intelligence: An Empirical Study. *Specialusis Ugdymas*, 2(43), 3456-3466.

- Fenigstein, A., Scheier, M. F., & Buss, A. H. (1975). Public and private self-consciousness: Assessment and theory. *Journal of consulting and clinical psychology*, 43(4), 522.
- First, M. B. (2014). Structured clinical interview for the DSM (SCID). *The encyclopedia of clinical psychology*, 1-6.
- Fisher, T. D., & McNulty, J. K. (2008). Neuroticism and marital satisfaction: the mediating role played by the sexual relationship. *Journal of family psychology*, 22(1), 112.
- Foucault, M., & Carrette, J. R. (2013). Sexuality and power (1978). In *Religion and culture* (pp. 115-130). Routledge.
- Fulgosi, A. (1997). *Psihologija ličnosti: teorije i istraživanja*. Školska knjiga.
- Funder, D. C. (2008). Persons, situations, and person-situation interactions. *Annual Review of Psychology*, 52, 197–221.
- Freud, S. (1973). Inhibitions, symptoms and anxiety. *Standard edition*, 20, 77–174.
- Gangestad, S. W., & Simpson, J. A. (2000). The evolution of human mating: Trade-offs and strategic pluralism. *Behavioral and brain sciences*, 23(4), 573-587.
- Geiger, M. (2003). Francis Mark Mondimore-Prirodna povijest homoseksualnosti. *Revija za sociologiju*, 34(3-4), 234-237.
- Griffith, D. A. (2013). Establishing qualitative geographic sample size in the presence of spatial autocorrelation. *Annals of the Association of American Geographers*, 103(5), 1107-1122.
- Hair, J. F., Anderson, R. E., Tatham, R. L., & Black, W. C. (1995). Multivariate data analysis with readings. New York, NY: PrenticeHall.
- Haeberle, E. J. (2010). “*Paraphilia*”—A prescientific concept: Some comments on a current debate. Retrieved July 12, 2023 from <http://www2.huberlin.de/sexology/BIB/paraphiliapre.htm>.
- Halvorsen, J. G., & Metz, M. E. (1992). Sexual dysfunction, Part I: Classification, etiology, and pathogenesis. *The Journal of the American Board of Family Practice*, 5(1), 51-61.
- Hazan, C., & Zeifman, D. (1999). Pair bonds as attachments. *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications*, 336-354.
- Hazan, C., & Diamond, L. M. (2000). The place of attachment in human mating. *Review of General Psychology*, 4(2), 186-204.
- Heaven, P. C., Crocker, D., Edwards, B., Preston, N., Ward, R., & Woodbridge, N. (2003). Personality and sex. *Personality and Individual Differences*, 35(2), 411-419.

- Heiman, J. R. (2002). Sexual dysfunction: Overview of prevalence, etiological factors, and treatments. *Journal of sex research*, 39(1), 73-78.
- Hendrick, S. S., Dicke, A., & Hendrick, C. (1998). The relationship assessment scale. *Journal of social and personal relationships*, 15(1), 137-142.
- Hogan, R., & Sherman, R. A. (2020). Personality theory and the nature of human nature. *Personality and Individual Differences*, 152, 109561.
- Hrgović, J., & Polšek, D. (Eds.). (2004). *Evolucija društvenosti*. Jesenski i Turk.
- Ingram, R. E. (1990). Self-focused attention in clinical disorders: review and a conceptual model. *Psychological bulletin*, 107(2), 156.
- Janssen, E., Everaerd, W., Spiering, M., & Janssen, J. (2000). Automatic processes and the appraisal of sexual stimuli: Toward an information processing model of sexual arousal. *Journal of Sex Research*, 37(1), 8-23.
- Jelenić Herega, N. (2015). Kognitivno-bihevioralni pristup seksualnim poremećajima kod žena. *Socijalna psihijatrija*, 43(4), 0-242.
- Jones, D. N. (2013). Emotional Promiscuity Scale. In *Handbook of sexuality-related measures* (pp. 248-249). Routledge.
- Jones, S. (2013). Pretty, Dead Sociosexuality, Rationality and. *Zombies and Sexuality: Essays on Desire and the Living Dead*, 180.
- Jones, D. N., & Paulhus, D. L. (2012). The role of emotional promiscuity in unprotected sex. *Psychology & health*, 27(9), 1021-1035.
- Jerotić, V. (1995). *Psihoanaliza, bolest, stvaranje*. Službeni list SRJ, Beograd.
- Pallant, J. i Šućur, M. (2011). *SPSS: Priručnik za preživljavanje:postupni vodič kroz analizu podataka pomoći SPSS-a*. Beograd: Mikro knjiga.
- Penke, L., & Asendorpf, J. B. (2008). Beyond global sociosexual orientations: a more differentiated look at sociosexuality and its effects on courtship and romantic relationships. *Journal of personality and social psychology*, 95(5), 1113.
- Pett, M. A., Lackey, N. R., & Sullivan, J. (2003). Extracting the initial factors. *Making sense of factor analysis*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc, 85-130.
- Kaiser, H. F. (1970). A second generation little jiffy. *Psychometrika*, 35(4), 401-415.
- Kaiser, H. F. (1974). An index of factorial simplicity. *Psychometrika*, 39(1), 31-36.

- Kaplan, H.I. i Sadock, B.J. (1998). *Priručnik kliničke psihijatrije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Karabegović, M. (2013). Velikih pet dimenzija ličnosti—gdje ih prepoznajemo u svakodnevnom životu. *Psihologija ličnosti*.
- Kinsey, A., Pomeroy, W. B., & Martin, C.E. (1948). *Sexual Behavior in the Human Male*. W. B. Saunders, Philadelphia.
- Kinsey, A. C., Pomeroy, W. B., Martin, C. E., & Gebhard, P. H. (1998). *Sexual behavior in the human female*. Indiana University Press.
- Klesse, C. (2005). Bisexual women, non-monogamy and differentialist anti-promiscuity discourses. *Sexualities*, 8(4), 445-464.
- Kline, T. J., Sulsky, L. M., & Rever-Moriyama, S. D. (2000). Common method variance and specification errors: A practical approach to detection. *The Journal of psychology*, 134(4), 401-421.
- Kraut, R., Olson, J., Banaji, M., Bruckman, A., Cohen, J., & Couper, M. (2004). Psychological research online: report of Board of Scientific Affairs' Advisory Group on the Conduct of Research on the Internet. *American psychologist*, 59(2), 105.
- Lankveld, J. J. D. M., Sykora, H., & Geijen, W. E. H. (2013). Sexual Self-Consciousness Scale. In *Handbook of Sexuality-Related Measures* (pp. 588-589). Routledge.
- Laumann, E. O., Paik, A., & Rosen, R. C. (1999). Sexual dysfunction in the United States: prevalence and predictors. *Jama*, 281(6), 537-544.
- Lewis, R. J., & Janda, L. H. (2013). Sexual history and adjustment questionnaire. *Handbook of Sexuality-Related Measures*, 13.
- Lewis, R. J., & Janda, L. H. (1988). The relationship between adult sexual adjustment and childhood experiences regarding exposure to nudity, sleeping in the parental bed, and parental attitudes toward sexuality. *Archives of Sexual Behavior*, 17, 349-362.
- Liciburg, K. (2017). *Najutjecajnije teorije razvoja ličnosti* (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Faculty of Teacher Education).
- Lurie, N., Slater, J., McGovern, P., Ekstrum, J., Quam, L., & Margolis, K. (1993). Preventive care for women--does the sex of the physician matter?. *New England Journal of Medicine*, 329(7), 478-482.
- Maddi, S. R., & Costa, P. T. (2017). *Humanism in personology: Allport, Maslow, and Murray*. Routledge.

Matić, D. i Koprek, I. (2014). Bioetička i ideološka pozadina »rodne teorije«. *Obnovljeni Život*, 69(3), 381-392. Preuzeto 16.01.2023. sa <https://hrcak.srce.hr/129173>

Masters, W. H., & Johnson, V. E. (2006). *Human sexual response*.

Maxwell, C., & Aggleton, P. (2012). Bodies and agentic practice in young women's sexual and intimate relationships. *Sociology*, 46, 306–321.

McKay, T., Lindquist, C. H., & Misra, S. (2019). Understanding (and acting on) 20 years of research on violence and LGBTQ+ communities. *Trauma, Violence, & Abuse*, 20(5), 665-678.

McLeod, S. (2007). Maslow's hierarchy of needs. *Simply psychology*, 1(1-18).

Menjak, I. (2018). *Liječenje seksualne disfunkcije* (Doctoral dissertation, University of Zagreb. School of Medicine. Chair of Psychiatry and Psychological Medicine).

Meston, C. M. (2006). The effects of state and trait self-focused attention on sexual arousal in sexually functional and dysfunctional women. *Behaviour Research and Therapy*, 44(4), 515-532.

Muzur, A., Rinčić, i. i Štifanić, M. (2013). Nasilje i seksualnost: prilog raspravi o pojavnosti i podrijetlu elemenata spolnosti u agresivnom ponašanju. *Obnovljeni Život*, 68(2), 217-223. Preuzeto 07.09.2023. sa <https://hrcak.srce.hr/103701>

Mužinić, L. i Vukota, L. (2010). Seksualni delinkventi-program prevencije recidiva. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 17(2), 619-623.

Niaz, A., Stanikzai, S. M., & Sahibzada, J. (2019). Review of Freud's psychoanalysis approach to literary studies. *American International Journal of Social Science Research*, 4(2), 35-44.

Obradović, B. i Dinić, B. (2010). Osobine ličnosti, pol i starost kao prediktori zdravstveno-rizičnih ponašanja. *Primenjena psihologija*, 3(2), 137-153.

Pfaus, J. G., Kippin, T. E., Coria-Avila, G. A., Gelez, H., Afonso, V. M., Ismail, N., & Parada, M. (2012). Who, what, where, when (and maybe even why)? How the experience of sexual reward connects sexual desire, preference, and performance. *Archives of Sexual Behavior*, 41, 31–62.

Polgar, N. (2012). *Between Complexity and Clarity: An integral Approach to an Understanding of Homosexuality in the Perspective of Church Teaching, Moral Theology and Sciences*. Doctoral thesis.

Prendl, D. (2011). *Seksualne varijacije* (Doctoral dissertation, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek. Faculty of Humanities and Social Sciences. Department of Psychology).

Sattler, F. A., Franke, G. H., & Christiansen, H. (2017). Mental health differences between German gay and bisexual men and population-based controls. *BMC psychiatry*, 17(1), 1-7.

- Simpson, J. A., & Gangestad, S. W. (1992). Sociosexuality and romantic partner choice. *Journal of personality*, 60(1), 31-51.
- Simpson, J. A., & Gangestad, S. W. (1991a). Personality and sexuality: Empirical relations and an integrative theoretical model. In K. McKinney & S. Sprecher (Eds.), *Sexuality in close relationships* (p. 71–92). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Simpson, J. A., & Gangestad, S. W. (1991b). Individual differences in sociosexuality: evidence for convergent and discriminant validity. *Journal of personality and social psychology*, 60(6), 870.
- Smederevac, S., Mitrović, D. i Čolović, P. (2010). Velikih pet plus dva: Primena i interpretacija [Big Five Plus Two: Manual for administration and interpretation]. Beograd, Srbija: Centar za primenjenu psihologiju.
- Smederevac, S., Mitrović, D., & Čolović, P. (2007). The structure of the lexical personality descriptors in Serbian language. *Psihologija*, 40(4), 485-508.
- Sprecher, S., & Metts, S. (1989). Development of the Romantic Beliefs Scale ‘and examination of the effects of gender and gender-role orientation. *Journal of Social and Personal relationships*, 6(4), 387-411.
- Starc, A., Trampus, M., Pavan Jukić, D., Grgas-Bile, C., Jukić, T., & Polona Mivšek, A. (2019). Infertility and sexual dysfunctions: a systematic literature review. *Acta Clinica Croatica*, 58(3.), 508-515.
- Stein, J., Hillinger, M., Clancy, C., & Bishop, L. (2013). Sexuality after stroke: patient counseling preferences. *Disability and rehabilitation*, 35(21), 1842-1847.
- Stryker, S. (2004). Integrating emotion into identity theory. In *Theory and research on human emotions*. Emerald Group Publishing Limited.
- Šokičić, I. (2021). *Socijalno-filozofski i psihoanalitički pristup (sado) mazohizmu* (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Faculty of Humanities and Social Sciences. Department of Philosophy).
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., & Ullman, J. B. (2007). *Using multivariate statistics*, 5, 481-498. Boston, MA: pearson.
- Tadić, T. (2017). Aritmetička sredina i standardna devijacija. *Poučak: časopis za metodiku i nastavu matematike*, 18(69), 10-24.
- Tolman, D. L., & Diamond, L. M. (2014). Sexuality theory: A review, a revision and a recommendation. *APA handbook of sexuality and psychology*, Vol. 1: *Person-based approaches.*, 3-27.

Trebješanin, Ž. (2005). *Šta Frojd zaista nije rekao*. Centar za primenjenu psihologiju, Beograd.

Van den Hout, M., & Barlow, D. (2000). Attention, arousal and expectancies in anxiety and sexual disorders. *Journal of Affective Disorders*, 61(3), 241-256.

Velagić, E. (2018). *Teorija velikih pet čimbenika osobnosti u kontekstu online kupovnog ponašanja potrošača* (Doctoral dissertation, University of Split. Faculty of economics Split).

Widiger, T. A. (Ed.). (2017). *The Oxford handbook of the five factor model*. Oxford University Press.

World Health Organization. (2013). *Responding to intimate partner violence and sexual violence against women: WHO clinical and policy guidelines*. World Health Organization.

Yost, M. R., & Zurbiggen, E. L. (2006). Gender differences in the enactment of sociosexuality: An examination of implicit social motives, sexual fantasies, coercive sexual attitudes, and aggressive sexual behavior. *Journal of Sex Research*, 43(2), 163-173.

PRILOZI

Prilog 1. Sociodemografski upitnik.

Molimo Vas da iskreno odgovorite na sva sljedeća pitanja. Vaši odgovori će se tretirati kao povjerljivi i za pitanja o ponašanju svoje odgovore napišite u prazna polja. Za pitanja koja se bave mislima i zaokružite odgovarajući broj na priloženoj skali. Izraz "seksualni odnos" odnosi se na genitalni/psihosocijalni odnos. Rezultati ovog istraživanja će se koristiti u naučne svrhe.

SOCIO-DEMOGRAFSKI UPITNIK

Molimo Vas da prvo odgovorite na nekoliko sociodemografskih pitanja!

1. Pol (zaokružiti jedan odgovor):

- 1) ženski
- 2) muški

2. Koliko godina imate (upisati): _____

3. Vaš stepen obrazovanja je (zaokružiti jedan odgovor):

- 1) završena osnovna škola
- 2) završena srednja škola
- 3) završen fakultet
- 4) magisterij/doktorat

4. Vaš radni status je (zaokružiti jedan odgovor):

- 1) u stalnom radnom odnosu
- 2) honorarno zaposlen/na
- 3) student
- 4) nezaposlen/na
- 5) u penziji
- 6) drugo (upisati): _____

5. Broj članova Vašeg domaćinstva je? (upisati): _____

6. Koliko ukupno imate braće i sestara? (upisati): _____

7. Koji ste po redu rođenja? (upisati): _____

8. Kolika su prosječna mjesecna primanja Vašeg domaćinstva? (upisati): _____

9. Šta od navedenog opisuje Vaše mjesto stanovanja? (zaokružiti jedan odgovor):

- 1) gradsko područje – veliki grad (50 000 stanovnika ili više),
- 2) gradsko područje – manji grad (manje od 50 000 stanovnika),
- 3) naseljeno mjesto (u okviru opštine)
- 4) ruralno područje

10. Kako biste opisali svoj odnos prema religiji (zaokružiti jedan odgovor):

- 1) uvjeren sam da Bog postoji
- 2) nisam siguran da li Bog postoji ili ne
- 3) uvjeren sam da Bog ne postoji

11. Vaša etnička/nacionalna pripadnost je (zaokružiti jedan odgovor):

- 1) Hrvat
- 2) Srbin
- 3) Bošnjak
- 4) drugo (upisati): _____

12. Da li konzumirate cigarete? (zaokružiti jedan odgovor):

- 1) ne
- 2) da

Ako je odgovor „da“, koliko cigareta dnevno konzumirate? (upisati): _____

13. Koliko često konzumirate alkohol? (zaokružiti jedan odgovor):

- 1) nikada
- 2) nekoliko puta godišnje
- 3) jednom mjesечно
- 4) nekoliko puta mjesečno
- 5) nekoliko puta sedmično
- 6) svaki dan

14. Koliko često konzumirate psihoaktivne supstance? (zaokružiti jedan odgovor):

- 1) nikada

- 2) nekoliko puta godišnje
- 3) jednom mjesечно
- 4) nekoliko puta mjesечно
- 5) nekoliko puta sedmično
- 6) svaki dan

15. Koji je Vaš trenutni ljubavni status (zaokružiti jedan odgovor):

- 1) u vezi
- 2) u braku
- 3) nisam u ljubavnoj vezi
- 4) razведен/na
- 5) drugo (upisati): _____

16. Molimo Vas da zaokružite jednu od dole navedenih tvrdnji koja je najviše karakteristična za Vas:

- 0) Privlače me isključivo osobe suprotnog pola
- 1) Privlače me uglavnom osobe suprotnog pola, a rijetko i osobe istog pola
- 2) Privlače me uglavnom osobe suprotnog pola, ali često i osobe istog pola
- 3) Jednako me privlače osobe oba pola
- 4) Privlače me uglavnom osobe istog pola, ali često i osobe suprotnog pola
- 5) Privlače me uglavnom osobe istog pola, ali rijetko osobe suprotnog pola
- 6) Privlače me isključivo osobe istog pola
- 7) Ne privlače me osobe niti jednog pola niti imam seksualne reakcije i kontakte

17. Sa koliko godina ste dobili prvu menstruaciju/poluciju? (upisati): _____

18. Sa koliko godina ste se prvi put samozadovoljili (masturbirali)? (upisati):_____

19. Koliko često masturbirate? (zaokružiti jedan odgovor):

- 1) nikada
- 2) rijetko (manje od jednom mjesечно)
- 3) nekoliko puta mjesечно
- 4) nekoliko puta sedmično
- 5) barem jednom dnevno
- 6) više puta dnevno

20. Koliko često gledate pornografski sadržaj? (zaokružiti jedan odgovor):

- 1) nikada
- 2) rijetko (manje od jednom mjesечно)
- 3) nekoliko puta mjesечно
- 4) nekoliko puta sedmično
- 5) svakodnevno

21. Da li ste ikada imali seksualni odnos? (zaokružiti):

- 1) da
- 2) ne

Ako je odgovor „da“, sa koliko godina ste imali prvi seksualni odnos? (upisati): _____

Ako je odgovor „ne“, navedite razlog zbog kojeg niste imali seksualni odnos? (zaokružiti):

- 1) nisam imao/la nijednog partnera
- 2) nisam imao/la adekvatnog partnera
- 3) drugo (upisati): _____

22. Koliko često imate seksualne odnose? (zaokružiti jedan odgovor):

- 1) nikada
- 2) jednom u dva ili tri mjeseca
- 3) jednom mjesечно
- 4) jednom u dvije sedmice
- 5) jednom sedmično
- 6) nekoliko puta sedmično
- 7) skoro svaki dan
- 8) više puta dnevno
- 9) drugo upisati: _____

Prilog 2. Upitnik Velikih pet plus dva.

VP+2

Ovaj upitnik sadrži tvrdnje koje se odnose na osećanja, mišljenja i ponašanja zajednička svim ljudima. Molimo Vas da zaokružite ili precrte broj koji najviše odgovara Vašem stepenu slaganja sa iznetom tvrdnjom.

Brojevi imaju sledeće značenje:

- 1 - uopšte se ne slažem;
- 2 - uglavnom se ne slažem;
- 3 - nisam siguran;
- 4 - uglavnom se slažem;
- 5 - potpuno se slažem.

1. Veoma sam uporan.	1	2	3	4	5	36. Sklon sam da odlažem obaveze.	1	2	3	4	5
2. Često provočiram druge	1	2	3	4	5	37. Volim svuda da zabudem nos.	1	2	3	4	5
3. Pratim nova zbivanja u umjetnosti (muzika, film, književnost...)	1	2	3	4	5	38. Pričljiv sam.	1	2	3	4	5
4. Družim se sa velikim brojem ljudi.	1	2	3	4	5	39. Ja sam važna osoba.	1	2	3	4	5
5. Ja sam rođeni pobjednik.	1	2	3	4	5	40. Nemaran sam kada su obaveze u pitanju.	1	2	3	4	5
	1	2	3	4	5	41. Često pobjesnim.	1	2	3	4	5
6. Lako se obeshrabrim.						42. Lako se iznerviram.	1	2	3	4	5
7. Za mene važi: ono što možeš da uradiš danas, ne ostavljam za sutra.	1	2	3	4	5	43. Uglavnom sam dobro raspoložen.	1	2	3	4	5
8. Često se podsmijavam drugima.	1	2	3	4	5	44. Volio bih da isprobam što više stvari u životu.	1	2	3	4	5
9. Ja sam šarmantna osoba.	1	2	3	4	5	45. Ja sam moćna osoba.	1	2	3	4	5
10. Uživam da me se drugi plaše.	1	2	3	4	5	46. Često sam zabrinut.	1	2	3	4	5
11. Nije mi problem da prevarim nekog.	1	2	3	4	5	47. Često se suprotstavljam mišljenju drugih.	1	2	3	4	5
12. Imam različita interesovanja.	1	2	3	4	5	48. Pomalo spletkarim.	1	2	3	4	5
13. Ja sam mudra osoba.	1	2	3	4	5	49. Osjećam da mi nova saznanja obogacuju život.	1	2	3	4	5
14. Može se reći da sam prgava osoba.	1	2	3	4	5	50. Lako planem.	1	2	3	4	5
15. Volim ljude.	1	2	3	4	5	51. Veoma sam srdačan.	1	2	3	4	5
16. Mislim da sam veoma talentovan.	1	2	3	4	5	52. Neka umjetnička djela mogu u meni da pobude snažna osjećanja.	1	2	3	4	5
17. Ja baš nemam sreće.	1	2	3	4	5	53. Stalno se usavršavam i napredujem.	1	2	3	4	5
18. Ja sam prijatna osoba.	1	2	3	4	5	54. Ja sam uticajna osoba.	1	2	3	4	5
19. Često iskoričavam druge.	1	2	3	4	5	55. Ja sam vedra osoba.	1	2	3	4	5
20. Bavim se mnogim zanimljivim stvarima u slobodno vrijeme.	1	2	3	4	5	56. Često me muči osjećanje krivice.	1	2	3	4	5
21. Stvoren sam za velika djela.	1	2	3	4	5	57. Veoma sam društven.	1	2	3	4	5
22. Veoma sam marljiv i vrijedan.	1	2	3	4	5	58. Često tragam za informacijama o stvarima koje me zanimaju.	1	2	3	4	5
23. Često lažem.	1	2	3	4	5	59. Ja sam lijena osoba.	1	2	3	4	5
	1	2	3	4	5	60. Žudim za uzbudnjima i novinama.	1	2	3	4	5
24. Uvijek ispunjavam sve svoje obaveze.						61. Često mislim da život nema smisla	1	2	3	4	5
25. Ja sam "teška" osoba.	1	2	3	4	5	62. Ponekad pomislim da sam jeziva osoba.	1	2	3	4	5
	1	2	3	4	5	63. Ja sam kreativna osoba.	1	2	3	4	5
26. Mislim da imam neke posebne kvalitete	1	2	3	4	5	64. Lako se zblizavam s ljudima.	1	2	3	4	5
	1	2	3	4	5	65. Često ogovaram druge.	1	2	3	4	5
27. Često se osjećam ogorčeno.	1	2	3	4	5	66. Često smandrljam neki posao.	1	2	3	4	5
	1	2	3	4	5	67. Često se posvadam sa drugima	1	2	3	4	5
28. Sve što počнем, to i završim.	1	2	3	4	5	68. Imam veoma visoko mišljenje o sebi.	1	2	3	4	5
	1	2	3	4	5	69. Često osjećam tjeskobu.	1	2	3	4	5
29. Volim da naredujem.	1	2	3	4	5	70. Pun sam energije.	1	2	3	4	5
	1	2	3	4	5						
30. Osjećam da je život nepravedan prema meni.	1	2	3	4	5						
	1	2	3	4	5						
31. Imam blagu narav.	1	2	3	4	5						
	1	2	3	4	5						
32. Ja sam nesrećna osoba.	1	2	3	4	5						
	1	2	3	4	5						
33. Veoma sam temeljan u onome što radim.	1	2	3	4	5						
	1	2	3	4	5						
34. Često me more tužne misli.	1	2	3	4	5						
	1	2	3	4	5						
35. Često protivrječim drugim ljudima.	1	2	3	4	5						
	1	2	3	4	5						

Prilog 3. Upitnik seksualnog ponašanja – standardizovane skale.

UPITNIK SOCIO-SEKSUALNE ORIJENTACIJE

Molimo Vas da iskreno odgovorite na sljedeća pitanja. Vaši odgovori su potpuno anonimni.

1. Sa koliko partnera ste imali seksualni odnos u proteklih godinu dana?

2. Sa koliko partnera predviđate da ćete imati seks u sljedećih pet godina? (Navedite konkretnu, realnu procjenu):

3. Sa koliko partnera ste imali seks u samo jednoj prilici?

4. Koliko često maštate o seksu sa nekim drugim, a ne sa vašim trenutnim partnerom (kada ste u vezi)?
(Zaokružiti jedan odgovor):

- 1) nikada
- 2) jednom u dva ili tri mjeseca
- 3) jednom mjesečno
- 4) jednom u dvije sedmice
- 5) jednom sedmično
- 6) nekoliko puta sedmično
- 7) skoro svaki dan
- 8) više puta dnevno

Na sljedeća pitanja zaokružite broj koji odgovara tvrdnji:

1 – u potpunosti se ne slažem

2 – ne slažem se

3 – niti se slažem niti se ne slažem

4 – slažem se

5 – u potpunosti se slažem

5. Seks bez ljubavi je uredu.	1	2	3	4	5
6. Mogu zamisliti da mi je ugodno i da uživam u "ležernom" seksu s različitim partnerima.	1	2	3	4	5
7. Morao/la bih prvo osjetiti jaku povezanost sa osobom (i emocionalnu i psihološku) prije nego što bih se osjećao/la slobodno da u potpunosti uživam u seksu s njim ili njom.	1	2	3	4	5

SKALA EMOCIONALNE PROMISKUITETNOSTI (OPSJEDNUTOSTI)

Ocijenite svoj stepen slaganja sa tvrdnjama koristeći navedenu skalu odgovaranja:

- 1 – u potpunosti se ne slažem**
- 2 – neslažem se**
- 3 – niti se slažem niti se ne slažem**
- 4 – slažem se**
- 5 – u potpunosti se slažem**

1. Lako se zaljubim.	1	2	3	4	5
2. Potrebno je duže vrijeme da se kod mene razviju romantični osjećaji.	1	2	3	4	5
3. Odmah osjećam romantičnu povezanost.	1	2	3	4	5
4. Volim osjećaj zaljubljivanja.	1	2	3	4	5
5. Nisam tip osobe koja se zaljubljuje.	1	2	3	4	5
6. Često osjećam romantičnu povezanost sa više osoba odjednom.	1	2	3	4	5
7. Istovremeno sam bio/la zaljubljen/na u više osoba.	1	2	3	4	5
8. Često se zaljubljujem.	1	2	3	4	5
9. Sklon/a sam brzo ulaziti u veze.	1	2	3	4	5
10. Tokom cijelog svog života, u koliko osoba ste bili zaljubljeni? (zaokružiti) 1) nijednu 2) jednu 3) dvije 4) tri 5) četiri ili više					

SKALA SEKSUALNE SAMOSVIJESTI

Ne trebate dugo razmišljati o odgovorima na sljedeća pitanja. Važno je da date odgovor koji najbolje predstavlja vaš mišljenje, a ne ono što mislite da bi vaše mišljenje trebalo biti. Molimo Vas da odgovorite na svaku stavku.

Na sljedeća pitanja zaokružite broj koji odgovara tvrdnji:

- 1 – u potpunosti se ne slažem
- 2 – ne slažem se
- 3 – niti se slažem niti se ne slažem
- 4 – slažem se
- 5 – u potpunosti se slažem

1. Osjećam se nelagodno u seksualnim situacijama.	1	2	3	4	5
2. Često zamišljam kako se ponašam tokom seksa.	1	2	3	4	5
3. Mnogo pažnje posvećujem svojim seksualnim mišlima i osjećajima.	1	2	3	4	5
4. Brzo osjetim sram u seksualnim situacijama.	1	2	3	4	5
5. Često se tokom seksa pitam šta druga osoba misli o meni.	1	2	3	4	5
6. Zaokupljen/na sam načinom na koji se ponašam u seksu.	1	2	3	4	5
7. Tokom seksa svjestan/na sam utiska koji ostavljam na drugu osobu.	1	2	3	4	5
8. Tokom seksa posvećujem veliku pažnju onome što se dogada u mom tijelu.	1	2	3	4	5
9. Teško mi je seksualno se prepustiti drugoj osobi.	1	2	3	4	5
10. Kad se vidim tokom seksa, iritantno sam svjestan/na sebe.	1	2	3	4	5
11. Treba mi prilično vremena da prebrodim svoju sramežljivost u seksualnim situacijama.	1	2	3	4	5
12. Neprestano osjećam da me druga osoba posmatra tokom seksa.	1	2	3	4	5

UPITNIK SEKSUALNE ISTORIJE I PRILAGOĐAVANJA

Pitanja se odnose na retrospektivne izvještaje o dječjim iskustvima sa nagošću i spavanjem u roditeljskom krevetu, kao i procjenu stavova o seksualnosti.

- 1 – gotovo nikad**
- 2 – rijetko**
- 3 – ponekad**
- 4 – često**
- 5 – vrlo često**

Na sljedeća pitanja zaokružite broj koji odgovara tvrdnji:

1. Kada ste bili u dobi od 3–5 godina, koliko često se sjećate da ste vidjeli vašu majku bez odjeće?	1	2	3	4	5
2. Kada ste imali između 6–11 godina, koliko često se sjećate da ste vidjeli vašu majku bez odjeće?	1	2	3	4	5
3. Kada ste bili u dobi od 3–5 godina, koliko često se sjećate da ste vidjeli vašeg oca bez odjeće?	1	2	3	4	5
4. Kada ste imali između 6–11 godina, koliko često se sjećate da ste vidjeli vašeg oca bez odjeće?	1	2	3	4	5
5. Kada ste bili u dobi od 3–5 godina, koliko često se sjećate da ste vidjeli vašu braću i sestre ili prijatelje istog pola bez odjeće?	1	2	3	4	5
6. Kada ste bili u dobi od 6–11 godina, koliko često se sjećate da ste vidjeli vašu braću i sestre ili prijatelje istog pola bez odjeće?	1	2	3	4	5
7. Kada ste bili u dobi od 3–5 godina, koliko često se sjećate da ste vidjeli vašu braću i sestre ili prijatelje suprotnog pola bez odjeće?	1	2	3	4	5
8. Kada ste bili u dobi od 6–11 godina, koliko često se sjećate da ste vidjeli vašu braću i sestre ili prijatelje suprotnog pola bez odjeće?	1	2	3	4	5

Na sljedeća pitanja zaokružite broj koji odgovara tvrdnji:
1 – izražena neprijatnost
2 – umjerena neprijatnost

- 3 – niti neprijatnost niti prijatnost**
- 4 – umjerena prijatnost**
- 5 – izražena prijatnost**

9. Uopšteno, ocijenite stepen prijatnosti koji ste osjećali u razgovoru o seksualnim pitanjima sa vašom majkom tokom djetinjstva:	1	2	3	4	5
10. Uopšteno, ocijenite stepen prijatnosti koji ste osjećali u razgovoru o seksualnim pitanjima sa vašim ocem tokom djetinjstva:	1	2	3	4	5
11. Ocijenite stepen prijatnosti za koji mislite da je vaša majka osjećala kada je govorila o seksualnosti tokom vašeg odrastanja:	1	2	3	4	5
12. Ocijenite stepen prijatnosti za koji mislite da je vaš otac osjećao kada je govorio o seksualnosti tokom vašeg odrastanja:	1	2	3	4	5

Na sljedeća pitanja zaokružite broj koji odgovara tvrdnji:
1 – izraženo negativan
2 – umjereno negativan

- 3 – niti negativan niti pozitivan**
- 4 – umjereno pozitivan**
- 5 – izraženo pozitivan**

13. Kako biste okarakterisali majčin odnos prema seksualnosti dok ste odrastali?	1	2	3	4	5
14. Kako biste okarakterisali očev odnos prema seksualnosti dok ste odrastali?	1	2	3	4	5

Prilog 4. Upitnik seksualnog ponašanja – novokonstruisane skale.

SKLONOST PARAFILIJAMA

Molimo Vas da na sljedeća pitanja odgovorite iskreno i bez mnogo razmišljanja. Važno je da se Vaš odgovor odnosi na Vaše ponašanje u navedenim situacijama. Odgovori su potpuno anonimni i povjerljivi.

1. Da li ste nekada osjećali snažno seksualno uzbudjenje zbog posmatranja (ili fantaziranja o posmatranju) osobe koja je gola, ili u procesu razodijevanja, a da ta osoba to ne očekuje? (zaokružiti):

- 1) ne
- 2) da

2. Da li ste nekada osjećali snažno seksualno uzbudjenje zbog izlaganja (ili fantaziranja o izlaganju) vlastitih genitalija osobi koja to ne očekuje? (zaokružiti):

- 1) ne
- 2) da

3. Da li ste nekada osjećali snažno seksualno uzbudjenje zbog učestvovanja (ili fantaziranja o učestvovanju) u aktivnostima u kojima je ste ponižavani, vezani ili na bilo koji drugi način patite? (zaokružiti):

- 1) ne
- 2) da

4. Da li ste nekada osjećali snažno seksualno uzbudjenje koje proizlazi iz tjelesne i psihičke patnje druge osobe (ili fantaziranja o patnji druge osobe)? (zaokružiti):

- 1) ne
- 2) da

5. Da li ste nekada osjećali snažno seksualno uzbudjenje zbog upotrebe (ili fantaziranja o upotrebi) neživih predmeta u toku seksualnog odnosa ili masturbacije? (zaokružiti):

- 1) ne
- 2) da

6. Da li ste nekada osjećali snažno seksualno uzbudjenje zbog specifične usmjerenosti na negenitalni dio tijela u toku seksualnog odnosa ili masturbacije? (zaokružiti):

- 1) ne
- 2) da

7. Da li ste nekada osjećali snažno seksualno uzbudjenje zbog specifične usmjerenosti na odjeću suprotnog pola u toku seksualnog odnosa ili masturbacije? (zaokružiti):

- 1) ne
- 2) da

Na sljedeća pitanja zaokružite broj koji odgovara tvrdnji:

1 – u potpunosti se ne slažem

4 – slažem se

2 – ne slažem se

5 – u potpunosti se slažem

3 – niti se slažem niti se ne slažem

1. Uzbuduje me pomisao da virim dok neko ima seksualni odnos.	1	2	3	4	5
2. Uzbuduje me da virim kad vidim da se druga osoba skida.	1	2	3	4	5
3. Uzbudujem se kad gledam kako drugi imaju seksualni odnos.	1	2	3	4	5
4. Uzbuduje me pomisao da gledam ljude kad imaju seks ili se skidaju, a da oni to ne znaju.	1	2	3	4	5
5. Uživam u gledanju pornografije.	1	2	3	4	5
6. Uzbuduje me da me neko gleda dok imam seks.	1	2	3	4	5
7. Uzbuduje me da se snimam dok imam seksualni odnos i da kasnije to gledam.	1	2	3	4	5
8. Glumio/la bih u pornografskim filmovima.	1	2	3	4	5

9. Uzbuđuje me kada mi neko nanosi bol tokom seksualnog odnosa.	1	2	3	4	5
10. U nasilnoj pornografiji radije se identifikujem sa onim koji trpi bol, nego sa onim koji nanosi bol drugome.	1	2	3	4	5
11. Uzbuđuje me kad nekom nanosim bol tokom seksualnog odnosa.	1	2	3	4	5
12. U nasilnoj pornografiji radije se identifikujem sa onim koji nanosi bol drugome, nego s onim koji trpi bol.	1	2	3	4	5
13. Uzbuđuju me pojedini dijelovi tijela na drugim ljudima.	1	2	3	4	5
14. Uzbuđuju me visoke potpetice, štramble na ženama/da nosim visoke štikle tokom seksa.	1	2	3	4	5
15. Uzbuđujem se kad obučem odjeću suprotnog pola.	1	2	3	4	5
16. Masturbiram pri pomisli da nosim odjeću suprotnog pola.	1	2	3	4	5
17. Uzbuđujem se na pomisao da imam seks u odjeći suprotnog pola.	1	2	3	4	5
18. Uzbudim se kada mi neko ponudi odjeću suprotnog pola zbog seksualnih razloga.	1	2	3	4	5
19. Fantaziram o tome da imam seksualni odnos u odjeći suprotnog pola.	1	2	3	4	5
20. Uzbuđuje me pornografija na kojoj su djeca suprotnog pola gola. <i>(Pod pojmom "djeca" se podrazumijevaju osobe do 14 godina)</i>	1	2	3	4	5
21. Uzbuđuje me pornografija na kojoj su djeca istog pola gola.	1	2	3	4	5
22. Uzbuđuje me pomisao da snimam dječiju porografiјu.	1	2	3	4	5
23. Fantaziram o tome da imam seksualne odnose sa djecom.	1	2	3	4	5
24. Neka djeca baš uživaju u seksualnim odnosima.	1	2	3	4	5
25. Djeca su sposobna dati svoj pristanak za seksualni odnos.	1	2	3	4	5
26. Uzbuđuje me pornografija na kojoj su adolescenti suprotnog pola goli. <i>(Pod pojmom "adolescent" se podrazumijevaju osobe od 14 do 18 godina)</i>	1	2	3	4	5
27. Uzbuđuje me pornografija na kojoj su adolescenti istog pola goli.	1	2	3	4	5
28. Uzbuđuje me pomisao da snimam porografiјu u kojoj su adolescenti.	1	2	3	4	5
29. Fantaziram o tome da imam seksualne odnose sa adolescentima.	1	2	3	4	5
30. Neki adolescenti baš uživaju u seksualnim odnosima.	1	2	3	4	5
31. Adolescenti su sposobni dati svoj pristanak za seksualni odnos.	1	2	3	4	5

SEKSUALNE DISFUNKCIJE

Na sljedeća pitanja zaokružite broj koji odgovara tvrdnji:

- 1 – nikada
- 2 – rijetko
- 3 – povremeno (u 50% slučajeva)
- 4 – često
- 5 – stalno

Molimo Vas da na sljedeća pitanja odgovorite iskreno i bez mnogo razmišljanja. Odgovori su potpuno anonimni i povjerljivi i koristiće se u naučne svrhe.

Verzija za muškarce

1. U posljednjih 6 mjeseci u toku seksualnog odnosa dešava mi se problem sa postizanjem ejakulacije, te je ona značajno odgodena.	1	2	3	4	5
2. U posljednjih 6 mjeseci u toku seksualnog odnosa dešava mi se da ejakulacija potpuno izostane.	1	2	3	4	5
3. U posljednjih 6 mjeseci imao sam značajne teškoće u postizanju erekcije.	1	2	3	4	5
4. U posljednjih 6 mjeseci imao sam značajne teškoće u održavanju erekcije do kraja seksualne aktivnosti.	1	2	3	4	5
5. U posljednjih 6 mjeseci imao sam značajno smanjenje čvrstoće erekcije.	1	2	3	4	5
6. U posljednjih 6 mjeseci imam smanjenu želju za seksualnim aktivnostima i smanjen nivo erotskih misli/fantazija.	1	2	3	4	5
7. U posljednjih 6 mjeseci nemam nikakvu želju za seksualnim aktivnostima i erotskim mislima/fantazijama.	1	2	3	4	5
8. U posljednjih 6 mjeseci u toku seksualnog odnosa ejakulacija nastupa prerano (otprilike jedan minut nakon penetracije).	1	2	3	4	5

Verzija za žene

1. U posljednjih 6 mjeseci u toku seksualnog odnosa dešava mi se problem sa postizanjem orgazma, te je on značajno odgođen.	1	2	3	4	5
2. U posljednjih 6 mjeseci u toku seksualnog odnosa dešava mi se da orgazam potpuno izostane.	1	2	3	4	5
3. U posljednjih 6 mjeseci imala sam smanjen intenzitet orgazmičkih osjećaja.	1	2	3	4	5
4. U posljednjih 6 mjeseci imam smanjenu želju za seksualnim aktivnostima i smanjen nivo erotskih misli/fantazija.	1	2	3	4	5
5. U posljednjih 6 mjeseci nemam nikakvu želju za seksualnim aktivnostima i erotskim mislima/fantazijama.	1	2	3	4	5
6. U posljednjih 6 mjeseci ne iniciram seksualne odonose i ne reagujem kada ih partner inicira.	1	2	3	4	5
7. U posljednjih 6 mjeseci ne osjećam seksualno uzbudjenje i nije mi prijatno u toku seksualnog odnosa.	1	2	3	4	5
8. U posljednjih 6 mjeseci ne reagujem uzbudeno na erotske poticaje (npr.pisane, izrečene, vidne).	1	2	3	4	5
9. U posljednjih 6 mjeseci imam smanjen genitalni ili nogenitalni osjećaj tokom seksualne aktivnosti.	1	2	3	4	5
10. U posljednjih 6 mjeseci osjećam značajnu genitalnu bol prilikom pokušaja penetracije.	1	2	3	4	5
11. U posljednjih 6 mjeseci osjećam strah i anksioznost zbog očekivanja genitalne boli uslijed penetracije.	1	2	3	4	5
12. U posljednjih 6 mjeseci osjećam napetost i stezanje mišića dna zdjelice tokom pokušaja penetracije.	1	2	3	4	5